DAMAR

ISSN 2303-7326

Glasilo Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH • Godina XII • Broj 50 • novembar 2026. godine • Izlazi periodično

Novi reisul-ulema
Islamske zajednice
Bosne i Hercegovine

Nedžad-ef. Grabus

SNAGA VJERE U SLUŽBI NARODA

Ukoliko želite da podržite projekat časopisa „Damar“, svoje donacije možete uplatiti na transakcijske račune Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka:

Račun u konvertibilnim markama:
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
1011010000129531

Devizni račun:
SWIFT: PBC CBA 22
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
OBALA KULINA BANA 18, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA
IBAN: BA39 1011011200014196

PRIMAOC: UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA
NOVA 2, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA

E-mail: udruzenjesandzak@bih.net.ba

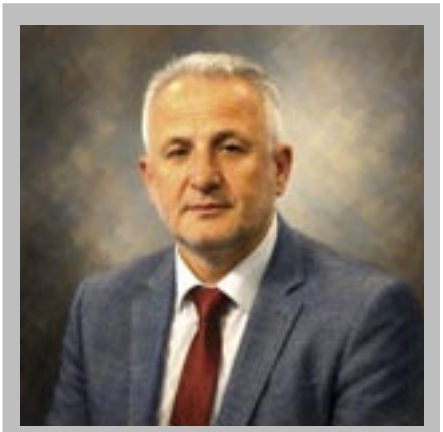

SNAGA VJERE U SLUŽBI NARODA

Na redovnim izborima Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanim 10. oktobra 2026. godine u Sarajevu, za novog reisu-l-ulemu izabran je dosadašnji sarajevski muftija prof. dr. Nedžad-ef. Grabus.

Ovaj izbor označava ne samo kontinuitet nego i priliku za novo promišljanje duhovne i društvene misije Islamske zajednice u vremenu globalnih promjena i novih civilizacijskih izazova. Vizija novoizabranog reisa, usmjerena ka osavremenjivanju Zajednice, jačanju obrazovanja i intelektualnog razvoja, te njenoj većoj sposobnosti da odgovori zahtjevima vremena, otvara perspektivu njenog daljnjeg institucionalnog i duhovnog osnaživanja.

Pred Islamskom zajednicom, ali i

Piše: **mr. Sahudin KAČAR**

Bošnjacima u Bosni i Hercegovini, Sandžaku i regionu, stoje brojni izazovi očuvanja identiteta, dostojanstva i prava. Njihovo prevazilaženje traži jedinstvo, mudrost i odgovornost, ali i snažno oslanjanje na nauku i znanje kao temelje napretka. Za Bošnjake Sandžaka, čije su duhovne, kulturne i historijske veze s Bosnom duboke i trajne, posebno je važno očuvanje zajedništva i međusobne povezanosti. Vjera i znanje nisu suprotstavljeni, već se međusobno nadopunjuju u izgradnji snažne, svjesne i odgovorne zajednice.

Pred novim reisu-l-ulemom je odgovornost da duhovno naslijeđe poveže s intelektualnom otvorenošću, tradiciju sa znanjem, a jedinstvo s konkretnim djelovanjem za dobrobit naroda.

Jer istinska snaga vjere nije u moći nad ljudima nego u odgovornosti prema njima. Neka jedinstvo bude naš temelj, znanje naš putokaz, a služenje čovjeku najuzvišeniji izraz vjere ◆

IMPRESUM

DAMAR

Glavni urednik:
Ekrem Lekić

Redakcija:
Ismet Dedeić, prof dr Halid Kurtović, prof dr Hana Korać, prof dr Rifat Škrijelj, dipl.ecc. Muharem Hamzić, prof dr Selmo Cikotić, prof dr Duljko Hasić, prof dr Izet Šabotić, Zakira Mahmutović - Škrijelj, mr Anes Ličina, Dževdet Nikočević, dr Šemsudin Hadrović, Ekrem Ferhatović, dipl ecc Firdus Hamzagić, prof dr Azem Kožar, prof dr Enes Hašić, prof dr Ismet Kurtagić, prof dr Ramo Kurtanović, akademik prof dr Šefket Krcić, akademik prof dr Hasnija Tuna Muratagić, mr iur Hakija Kurtović, mr sci ecc Ferid Šabotić, mr Erol Ramusović, prof Zijah Bihorac, Prof Samir Kurtanović, književnik, eseista Faruk Dizdarević, književnica Šefka Begović-Ličina, mr. sc. Sahudin Kačar književnica Sabrija Račić Hadžimurtezić, književnica Sanela Karišik-Begović, msr Hasna Ziljkić- Novi Pazar, mr sci Ismet Latić - Petnjica, Muharem M Mutabdžija - Prijepolje, Vukoman Kljajević - Bijelo Polje, Edin Jadadić- Plav, Mirza Luboder - Rožaje, Lejla Silajdžić, sekretarica

Tehnički urednik:
Hamdija Fulurija

Izdavač:
Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u BiH

Adresa:
Nova 2, 71000 Sarajevo
Tel/fax: 033/ 220-995
E-mail:
udruzenjesandzak@bih.net.ba

Štampa:
Unioninvestplastika Sarajevo

Transakcijski račun:
1011010000129531
PRIVREDNA BANKA
SARAJEVO D.D. SARAJEVO

General Ramiz Dreković

Sandžaklija i veliki patriota koji je znao kome pripada

General Ramiz Dreković rođen je 10. maja 1956. godine u selu Vesenići, općina Tutin.

Osnovnu školu završio je u Ribarićima, a gimnaziju u Tutinu.

Vojnu akademiju, smjer oklopno-mehanizovanih jedinica, nakon prve dvije godine u Beogradu, završio je u Banjoj Luci 1980. godine.

U bivšoj JNA službovao je u Bjelovaru (SR Hrvatska), gdje je obavljao dužnosti komandira voda, komandira čete, te zamjenika komandanta i ujedno pomoćnika komandanta za moral oklopno-mehanizovanog bataljona.

Piše: **Bego HASANOVIĆ,** privrednik

Službu u bivšoj JNA napustio je na lični zahtjev 13. septembra 1991. godine i došao u Bosansku Krajinu.

Odmah se uključio u pripremu otpora nadolazećoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu.

Obavljao je dužnosti inspektora za odbrambene pripreme u Centru službi sigurnosti Bihać, a početkom agresije i dužnosti komandanta Općinskog štaba Teritorijalne odbrane Bihać, komandanta Unsko-sanske operativne grupe, komandanta Petog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine, komandanta Četvrtog korpusa Armije RBiH, te načelnika Uprave za politička pitanja Generalštaba Armije RBiH.

Nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu, u Vojsci Federacije BiH obavljao je dužnost zamjenika komandanta Komande obuke i doktrine, te dužnost zamjenika na-

čelnika Štaba Zajedničke komande Vojske Federacije Bosne i Hercegovine.

U čin brigadnog generala unaprijeđen je 14. decembra 1993. godine, a u čin divizijskog generala (general-majora) 15. aprila 1997. godine.

U nastavku navodimo neke od izjava i osvrta na lik i djelo uvaženog generala Ramiza Drekovića:

Bivši reisu-l-ulema dr. Mustafa Cerić, u svom tekstu pod naslovom „Omaž bosanskom generalu i državotvorcu", naglasio je da je general Dreković bio čovjek koji je dobro znao kome pripada i koji je dao sve za državu Bosnu i Hercegovinu. Istakao je da će zauvijek ostati upamćeni njegovi nadahnuti govori tokom komandovanja Četvrtim i Petim korpusom, kao i ugled koji je uživao u narodu, a posebno među građanima Bihaća. Predložio je i da se general ukopa u haremu Alipašine džamije u Sarajevu.

General Dreković je bio optužen za navodne ratne zločine na području Kalinovika 1995. godine. Tužilaštvo BiH podiglo je optužnicu tvrdeći da je od 21. maja do 7. juna 1995. godine naredio artiljerijske napade na srpske civile u mjestu Bjelimići. Međutim, oslobođen je svih optužbi. Sud BiH je 17. maja 2023. godine izrekao prvostepenu oslobađajuću presudu na osnovu člana 284, tačka c) ZKP BiH.

Vijeće Apelacionog odjeljenja Suda Bosne i Hercegovine je 21. novembra 2023. godine otpremilo drugostepenu presudu kojom je žalba Tužilaštva BiH odbijena kao neosnovana i u potpunosti potvrđena prvostepena presuda kojom je Ramiz Dreković pravosnažno oslobođen svih optužbi.

General Dreković ostaje upamćen i po tome što je, zajedno sa ostalim patriotama i oficirima, stao na put autonomiji Fikreta Abdića u Velikoj Kladuši.

Zbog svog velikog ugleda među običnim ljudima, a posebno među Sandžaklijama u Bosni i Hercegovini, izabran je za predsjednika Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka sa sjedištem u Sarajevu, gdje je odradio četvorogodišnji mandat.

Preminuo je u Sarajevu 28. jula 2026. godine, u 70. godini života ◆

ĐREKOVIĆ
RAMIZ
1956 2025

S OVE STRANE UNE

TRGOVSKA GORA

Hrvatska je odlučila da svoj radioaktivni otpad „zbrinjava“ na granici sa Bosnom i Hercegovinom, na lokaciji Trgovska gora.

Piše: **Sabina ŠAHMAN - SALIHBEGOVIĆ**

Nuklearna elektrana Krško je u zajedničkom vlasništvu Hrvatske i Slovenije, a prema sporazumu, Hrvatska je dužna preuzeti polovinu radioaktivnog otpada iz Krškog do 2028. godine. Slovenija preuzima svojih 50% i odmah stavlja u trajno odlagalište na lokaciji Vrbina, a Hrvatska će svoj otpad, i još plus sav institucionalni radioaktivni otpad iz cijele zemlje da, prvo skladišti na Trgovskoj gori, a onda će razmišljati gdje će biti trajno odlagalište. Jer, što bi plaćali Sloveniji za zbrinjavanje, kada mogu džabe sve odložiti pored granice BiH. Pri tome stanovnika u hrvatskoj opštini Dvor je samo oko 3 hiljade, a preko granice - „who cares“.

Odluku su donijeli još 1999 godine, nakon što su, od prethodno četiri predložene lokacije iz prostornog plana, amandmanima i brisanjem iz prostornog plana diskreciono nestajale jedna po jedna, da bi na kraju ostala samo jedna lokacija i to područje jugostočnog masiva Trgovske gore i to Vojno-skladišni kompleks Čerkezovac (neperspektivna imovina) na samoj granici sa Bosnom i Hercegovinom, na manje od jednog kilometra od rijeke Une.

Hrvatska je imala zakonsku obavezu da donese Državni plan prostornog razvoja Republike Hrvatske do kraja 2026, ali da bi izbjegli široke javne rasprave i strateške studije na prostorni plan brže bolje po hitnoj proceduri donose lex specialis Zakon o izgradnji centra za zbrinjavanje radioaktivnog otpada kojim je se izvršilo izvlašćivanje nekretnina u korist Republike Hrvatske. Zaobilaženjem procedura i evropskih standarda zaštite okoliša kojim su strateške procjene na prostorni plan sveto slovo za zaštitu okoliša, Hrvatska nastavlja da problematiku zbrinjavanja radioaktivnog otpada ne rješava po principu evropskih dobrih praksi i standarda, već po principu nametanja projekta političkim odlukama lokalnoj zajednici i susjednoj državi.

Skoro 50 godina nakon izgradnje nuklearne elektrane Krško u Sloveniji, Hrvatska, suprotno relevantnim propisima iz nuklearnog prava, koji predviđaju da se radioaktivni otpad skladišti u zemlji u kojoj je nastao, odlučuje, da smjesti svoj dio otpada potpuno na suprotnoj strani, uz samu granicu sa susjednom zemljom-Bosnom i Hercegovinom.

Prvo su odabrali lokaciju Čerkezovac kao jedinu „preferentnu“, pa su onda sprovodili istraživanja da dokažu da se radi o podobnoj lokaciji.

Naše lokalne zajednice šalju apel saborskim zastupnicima protiv navedenog zakona u kojem objašnjavaju zašto su protiv ove lokacije, te između ostalog, navode:

„Mi, predstavnici lokalnih zajednica, želimo Vas informisati da nismo aktivno i adekvatno uključeni u proces odlučivanja

kod strateške procjene uticaja na okoliš i da nam se donošenjem Lex specialis Zakona želi nametnuti lokacija Čerkezovac, hitno i u potpunoj tajnosti sa što manje informacija o šteti i posljedicama kojima ćemo biti izloženi na desetine, a možda i stotine godina pa čak i više.

Pitamo se zašto Republika Hrvatska različito gleda na stanovništvo u Bosni i Hercegovini, na čijoj teritoriji se, obzirom

na poziciju lokacije Čerkezovac, procjenjuje 2/3 negativnog uticaja. Stanovništvo BiH nema nikakve benifite od Nuklearne elektrane Krško niti će imati ikakve benifite od skladišta ili odlagališta radioaktivnog otpada. Ono što ćemo mi, kao lokalne zajednice u BiH, imati i što već sad osjećamo i proživljavamo jesu: stigma, strah, neizvjesnost, zabrinutost za zdravlje i budućnost nas, naše djece i uopšte mogućnost opstanka života u ovim krajevima".

Radioaktivni otpad u tuđem dvorištu – balkanski mentalitet ili nova evropska praksa?

Na zvaničnim medijskim kanalima Fonda za finansiranje razgradnje i zbrinjavanja radioaktivnog otpada i istrošenoga nuklearnog goriva Nuklearne elektrane Krško (Fond NEK) vodi se prava medijska kampanja kako bi se u pozitivnom svjetlu prikazale dobrobiti ovakvog projekta, pa se u tom cilju predstavlja radioaktivnost kao potpuno bezazlena i prihvatljiva aktivnost, pomoću koje se ostvaruje „suživot i dobra saradnja sa lokalnom zajednicom". U organizaciji Fonda promoviše se sadnja kestena u općini Dvor, organizuju se besplatni mamografski pregledi (?!), ocjenjuje se kvalitet meda, vrši se ocjenjivanje kobasica u Dvoru, a degustacija se vrši u Info centru o radioaktivnom otpadu. Na info grafici sa facebook stranice Fonda može se vidjeti da su banane izvor radioaktivnog izotopa kalija, da se radioaktivni izotopi koriste u medicini za

liječenje raka. Ovakva manipulacija javnošću bi mogla biti predmet ispitivanja nekog javnog organa, obzirom na neprihvatljivost propagiranja ovakve vrste materijala, posebno za djecu u osnovnim i srednjim školama, koji su česta publika u Info centru. Od jedne članice EU očekivala se mnogo veća empatija za susjede, ozbiljnost i promocija evropskih vrijednosti, kada je u pitanju ovakva vrsta projekta koja može izazvati potencijalnu opasnost po okoliš i ljude.

Lokacija koja je izabrana je jedina lokacija duž granice sa Hrvatskom koja potencijalno može znatno više uticati na BiH nego na Hrvatsku. Konvencija o prekograničnom uticaju na okoliš (tzv. ESPOO konvencija) je mehanizam koji omogućava fer odnos, stalnu komunikaciju, uvažavanje stavova svih strana, a ne ignorisanje i negiranje mišljenja i stavova stručnjaka druge strane (pogođene zemlje) – u ovom slučaju Bosne i Hercegovine.

Nama je Una najskuplja

Samo formalno, a ne suštinsko uključivanje druge strane zloupotrebljava mehanizme Konvencije i obesmišljava ih, što nije praksa u državama koje poštuju ljudska prava i prava lokalnih zajednica, svojih i susjednih. Konvencija osigurava da je prilika koja se pruža javnosti pogođene Strane (BiH) jednaka onoj koja se pruža javnosti Strane porijekla projekta (HR). Trenutno BiH crpi mehanizme prava iz konvencija, a nakon toga, ukoliko Hrvatska ne odustane od navedene lokacije, BiH će vjerovatno krenuti sa odgovarajućim pravnim lijekovima, što bi obje zemlje moglo uvući u dugotrajne sudske procese.

Možda je Hrvatskoj skupo da zbrinjava otpad na lokaciji u Sloveniji, ali je Bosni i Hercegovini mnogo skuplja i neprocjenjiva rijeka Una i lokalne zajednice koje žive uz Unu, uz blagodeti koje im ova rijeka pruža.

Naše pitanje je ko će odgovarati za štetu koja se već danas nanosi lokalnom stanovništvu uz rijeku Unu i sutra, ukoliko se eventualno desi neki akcident?

Načelo dobre prakse je da se otpad odlaže na mjesto nastanka, a to je u ovom slučaju Slovenija, Vrbino, jer tamošnji stanovnici godinama imaju nuklearku i nije potreban pristanak lokalne zajednice, a Hrvatska treba samo više da plati....i mirna Bosna ◆

AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

TRAGEDIJA PORODICE ŠUĆA IBRAHIMAGIĆA

■ Piše: **Suad IBRAHIMAGIĆ**

Tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (1992.-1995.) pale su mnoge nevine bošnjačke žrtve. Brojeno i nebrojeno puta ponavljan isti vjekovni scenario velikosrpske politike i ideje, svoje najružnije lice pokazao je kroz dojučerašnje komšije i sugrađane srpske nacionalnosti.

Naivno povjerenje koje bošnjački narod stvori kao samohipnozu „ne može se to nama desiti“ po ko zna koji put nam se obilo o glavu. Ne može čovjek a da se ne zamisli „šta još treba da nam se desi pa da se bar malo

Šućo Ibrahimagić

opametimo“. Nažalost, desilo nam se i previše puta. Hoćemo li, bar ovaj put, shvatiti da moramo, htjeli to ili ne, biti oprezni i obazrivi, jer ne smije da nas zmija dva puta ujede iz iste rupe. Što je previše, previše je, čak i za nas, koji drugima vjerujemo više nego sebi, više nego svome bratu ili sestri.

Nusret i Jusuf Ibrahimagić

Mnoge su tragične sudbine proživljene tokom agresije, ali jedna od nama bliskih, poznatih i proživljenih je tragedija porodice Šuća Ibrahimagića.

Šućo je, kao i mnogi iz našega zavičaja što su otišli trbuhom za kruhom, došao u Sarajevo radi boljeg života i prosperiteta, radi djece i svih pogodnosti koje donosi jedna ovakva sredina i potencijal u njoj. Živjeli su mirnim životom, odgajali i školovali djecu, zaposlili ih, oženili sina Faika-Fajka, udali kćerku Mirsadu, dobili unučad Amilu, Kenana, Emira i Demira i borili se, kao i sav naš narod, kako su znali i umjeli, čestito, marljivo i pošteno.

No, nadvi se vihor rata i niko ne nasluti kakvo se zlo sprema. Skapanija puče... Odmah, u prvom valu, horde četničkih divljaka uz pomoć lokalnog stanovništva, pustošeći sve pred sobom, nađoše ih i odvedoše sa Aerodromskog naselja gdje su živjeli, odvedoše i njih, a i mnoge druge. Mnogi nastradaše odmah, tu na kućnom pragu, u krvavom piru pomućenog razuma. Odvedoše Šuća, njegovu ženu Abidu i srednjega sina Nusreta, koga su svi iz milošte zvali Nuki.

Abidu nekad kasnije razmijeniše iz zloglasnog zatvora Kula na Lukavici, a njih dvojica nestadoše: ni traga, ni glasa. Sve do danas. Ni groba, ni ukopa. Kako to obično biva pričale su se razne priče, razne moguće i nemoguće verzije, te tamo

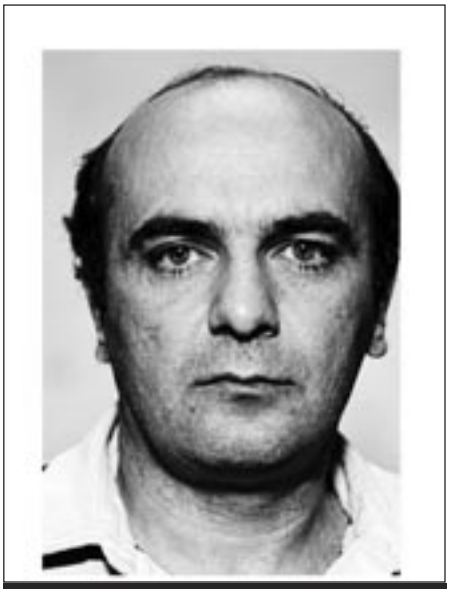

Faik Ibrahimagić-Fajko

su, te ovamo su, ali posljednje što je upamćeno je to da su Nukija, kao živi štit, razapeli na tenk. Tu prestaje svaka priča.

No, ni to ne bi dosta, pa se tragedija nastavi. U proljeće, krajem marta 1993.godine, na sami Bajram, od jedne iste granate ispaljene sa četničkih položaja oko Sarajeva, kod pravoslavne Crkve na Pofalićima, istovremeno poginuše Fajko, Šućov najstariji sin i Mithat-Miki Krivošić, Šućov sestrić, od sestre Vasvije-Vaske, koja rat ni nedočeka. Nastradaše braća zajedno vraćajući se sa linije, nastradaše braća zajedno, kako su i živjeli. Malo li je to ?

Sahraniše ih jednog pored drugog na Koševu, na pomoćnom stadionu, kojeg u ratu pretvoriše u mezarje, da i tamo budu

Mithat Krivošić-Miki

skupa. Obojica su bili pripadnici Specijalne jedinice MUP-a RBiH. Obojica su posthumno odlikovani „Zlatnom policijskom zvijezdom". Njima u slavu, a nama na ponos, nama u sjećanje, da ih nikad ne zaboravimo. Može li se išta više dati domovini od života? Ima li veće cijene od te? Znamo li mi, koji smo ostali poslije njih, to da cijenimo? Koliko nam puta padnu na pamet, u ovoj dunjalučkoj trci za svim i svačim, oni vedri i veseli, nasmijani i društveni kakvi su svi bili: i Šućo, i Nuki, i Fajko, i Miki? Koliko im puta proučimo Fatihu, Jasin...?

Abida Ibrahimagić rođ. Kobiljić

Abida Ibrahimagić rođ. Kobiljić

Abida, ta majka heroina, ta majka stijena, proguta u sebi svu bol, kako bi sačuvala pamet sebi, tako i preostalom sinu Jusufu, no svi imamo granice, tako i ona. Nedugo poslija rata preseli i ona. Ne moga više ni ona. A malo li je toga podnijela? Ali Gospodar svjetova, Milostiv kakav je prema svojim robovima, ne ostavi je, a da je ne obradova, prije nego što je sebi uze. Dočeka Abida da joj se sin Jusuf oženi, dočeka Abida da mu vidi mladu, dočeka i to, pa joj bi lakše, pa joj i smrt laka bi, donese joj smiraj, spokoj, a i nadu, da će ih bar tamo naći: svoga Nukija, svoga Fajka, svoga Šuća, svoga Mikija

Jusuf Ibrahimagić

Jusuf Ibrahimagić

Jusuf zvani Ćufko, ili Juka, zavisno od toga kako ga je ko, i od kad, poznavao, Šućov i Abidin najmlađi sin je, sve dok i sam nije preselio na ahiret 2019.godine, u svojoj 60-toj godini života, živio i otišao sa tom ranom što se nikad ne nađoše njihovi posmrtni ostatci, makar jedna kost. Koliko je samo masovnih grobnica obišao, koliko kostiju i stvari nastradalih prevrnuo, koliko noći budnih probdio, misleći samo o tome. Ipak ne dočeka da ih sahrani, ne dočeka da im vidi smiraj, pa i on sam da se smiri. Ni njemu eto, ne bi suđeno da poživi dugo.

Mirsada Đešević rođ. Ibrahimagić

Mirsada, Šućova jedina kćerka, i dan danas se nosi sa svim ovim, kao jedina živa od sve Šućove i Abidine djece. Samo ona, i dragi Bog zna, kako joj je. Ali, što kažu kod nas u gusinjskom kraju: „Živi mora da živi". Nema nam druge.

I život se nastavlja, uporno ispisuje

Mirsada Đešević rođ. Ibrahimagić

nove stranice. Allah dž.š. dade na hair i na dobro da krene: dočeka Jusuf da mu se rode i zamomče sinovi Nusret i Adi; porastoše Mikijevi sinovi Mirza i Armir; oženiše se Emir i Demir; udade se Amila i oženi se Kenan; i unučad su tu: Nedim, Ajša, Alan, Emina i Omar, da su živi i zdravi.

Sarajevo,03.01.2020. godine

Husein Bašić, jedan od najvećih bošnjačkih književnika, je Šuću Ibrahimagiću posvetio ovu pjesmu (13. oktobar 1995.godine)

BEZ GROBA I UKOPA

Da je rat u Bosni izbio mjesec dana ranije,
Moj prijatelj Šućo Ibrahimagić
Bio bi u Gusinju,
Jer njemu se posigur znalo:
Kad je u zavičaju,
A kad u Sarajevu.

S proljeća 1992. odvedoše ga kara-kolji,
A on je, uprkos iskustva iz prošlog rata,
Zbiljski vjerovao,
Da se slično zlo ne može ponoviti
Na kraju drugog milenija.

Ostade bez groba i ukopa,
S nebroj jezivih priča u kraju,
Jer niko nije pouzdano znao:
Kad je, gdje je, kako je
Nestao.

Neću da vjerujem u smrt - još ću da se nadam,
Jer Suncu ne priliči takav odlazak,
Ne može tek-tako da nestane.
Javiće se on kad-tad,
Kad ptice i oblaci donesu njegovu sjenu,
Nekog proljeća opet u Gusinje.

DIVAN i Sandžak: Susret koji povezuje generacije i čuva korijene

U okviru višednevne omladinske posjete Sarajevu, Srebrenici i Novom Pazaru, koju je organiziralo Udruženje DIVAN iz Sjeverne Makedonije, dvadesetak mladih Bošnjaka iz Makedonije posjetilo je Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u Sarajevu.

Piše: **Edin RAMČILOVIĆ**

Tokom susreta, našu delegaciju srdačno su dočekali generalni sekretar Udruženja Sahudin Kačar te članovi Udruženja: Ismet Ramčilović, Selma Banda Drkić i Adisa Grišević, zajedno s članovima Foruma mladih. Susret je protekao u ugodnoj i prijateljskoj atmosferi, uz razgovor o radu udruženja, očuvanju kulturnog identiteta, povezivanju mladih te mogućnostima buduće saradnje.

Za nas, mlade Bošnjake iz Sjeverne Makedonije, ova posjeta imala je poseban značaj. Dio naših porodičnih korijena vezan je za Sandžak, zbog čega nam je susret s ljudima koji njeguju slične vrijednosti, tradiciju i osjećaj pripadnosti bio posebno drag. Posebno nas je obradovalo to što smo imali priliku upoznati i mlade ljude iz Udruženja, razmijeniti iskustva i ostvariti nove kontakte koji, vjerujemo, mogu prerasti u dugoročna prijateljstva i zajedničke inicijative.

Zahvalni smo domaćinima na srdačnom prijemu, gostoprimstvu i otvorenosti. Ovakvi susreti pokazuju koliko je važno povezivati Bošnjake iz različitih sredina, a naročito mlade generacije, koje imaju odgovornost da čuvaju svoje naslijeđe i istovremeno grade mostove saradnje, razumijevanja i zajedništva.

Udruženje DIVAN, kao organizator posjete, nastavit će raditi na povezivanju mladih i jačanju saradnje s organizacijama koje dijele slične ciljeve i vrijednosti.

Nadamo se da će ovaj susret biti početak uspješne i dugoročne saradnje između Udruženja DIVAN i Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka, kroz buduće susrete, kulturne aktivnosti i zajedničke projekte.

Vjerujemo da upravo ovakva poznanstva i susreti daju poseban smisao našem djelovanju jer se zajedništvo ne čuva samo riječima, već i konkretnim susretima, međusobnim poštovanjem i spremnošću da jedni drugima budemo podrška ◆

DOMOVNICA - KNJIGA KOJA PAMĆENJU VRAĆA IMENA, PORODICE I ZAVIČAJ

Piše: **akademik prof. dr. Izet ŠABOTIĆ i mr. Fehim LIČINA**

U Sarajevu predstavljena dva toma značajnog djela prof. dr. Zećira Ramčilovića o stanovništvu Gornjeg Bihora

U vremenu u kojem se prošlost sve češće svodi na nekoliko sačuvanih fotografija, porodična predanja i imena kojih se još sjećaju najstariji, pojava knjige koja hiljade ljudi povezuje s njihovim porodicama, selima i vremenom u kojem su živjeli ima značenje mnogo veće od običnog izdavačkog događaja.

Upravo takvo djelo predstavlja „Domovnica“ prof. dr. Zećira Ramčilovića, čija su dva toma predstavljena 10. septembra 2026. godine u hotelu „Hollywood“ na Ilidži, u Sarajevu. Promocija je okupila brojnu publiku: ljude porijeklom iz Bihora i Sandžaka, kulturne i javne djelatnike, istraživače i sve one kojima su zavičaj, porijeklo i kolektivno pamćenje više od historijske radoznalosti.

Od dvije stare knjige do dvotomnog izdanja

Priča o „Domovnici“ počinje mnogo prije njenog objavljivanja. Autor u predgovoru prvog toma opisuje kako je, tokom boravaka u rodnom kraju svoga oca i posjeta Petnjičkoj džamiji, na otvorima njenih debelih zidova i prozora zapazio dvije velike stare knjige. Bile su to matične knjige – domovnice iz vremena Kraljevine Jugoslavije.

Za autora taj susret nije bio samo otkriće starih administrativnih dokumenata. Svaki list, ime, datum, mjesto rođenja ili napomena o iseljenju čuvali su dio historije ljudi Gornjeg Bihora. Tako je započelo interesovanje

koje će godinama kasnije prerasti u opsežan istraživački i izdavački poduhvat.

Važan korak učinjen je 2015. godine, kada je u Petnjici održan prvi naučni skup posvećen Bihoru. Ramčilović je predstavio istraživanje pod naslovom „Demografska analiza podataka matičnih knjiga – Domovnica sačuvanih u džamiji u Petnjici iz perioda Kraljevine SHS/Jugoslavije“. Rad je kasnije objavljen u prvom broju Glasnika Bihora. Interesovanje koje je izazvao, naročito među Bihorcima u dijaspori, potvrdilo je potrebu da ova građa postane dostupna široj javnosti.

Iz prvobitnog naučnog rada razvila se ideja o digitalizaciji, obradi i objavljivanju cjelokupne građe. Prvi tom objavljen je 2025. godine u izdanju Udruženja DIVAN iz Skoplja, a drugi 2026. godine, uz podršku Ministarstva dijaspore Crne Gore. Drugi tom prirodan je nastavak prvog i zaokružuje cjelinu koju čine dvije sačuvane matične knjige Petnjičkog džemata.

Šta su domovnice i zašto su važne?

U vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a potom Kraljevine Jugoslavije, matične knjige muslimanskog stanovništva vodile su islamske vjerske zajednice. Vođenje matica rođenih, vjenčanih i umrlih bilo je uređeno Uredbom od 5. decembra 1927. godine i pravilnikom za njeno provođenje. Imam određenog džemata bio je obavezan voditi matične knjige i domovnice, a te su evidencije imale karakter javne isprave.

Domovnica je bila mnogo više od popisa stanovnika. Za jedno domaćinstvo bile su predviđene dvije stranice, na kojima se moglo upisati do dvadeset članova. Bilježeni su ime i prezime, srodstvo sa starješinom domaćinstva, datum i mjesto rođenja, administrativna pripadnost, zanimanje, vjera, stalno boravište, podaci o vjenčanju i smrti te različite napomene.

Izvorne domovnice Petnjičkog džemata pisane su ćirilicom. Ramčilović je njihove podatke prenio na latinicu, čime ih je približio savremenim čitaocima, posebno mlađim generacijama i potomcima iseljenika. Tako su nekadašnji administrativni zapisi postali pristupačan izvor za rekonstrukciju porodičnih veza i historije naselja.

Vrijednost tih dokumenata nije prestala nestankom države u kojoj su nastali. U prvom tomu objavljena je i potvrda iz 1994. godine, izdana na osnovu podataka iz Domovnice Petnjičkog džemata. Taj primjer pokazuje da su matične knjige desetljećima imale stvarnu dokaznu i pravnu funkciju.

Petnjička džamija – čuvar pisanog pamćenja

Historija domovnica neraskidivo je povezana s Petnjičkom džamijom. Zbog toga

prvi tom ne počinje samo tabelama i imenima, nego donosi i prikaz Bihora, njegove historije, stare tvrđave, razvoja islamskog života i same džamije. Autor tako dokumente smješta u prostor i zajednicu u kojima su nastali.

Petnjička džamija stoljećima je bila više od mjesta obavljanja vjerskih obreda: služila je i kao mjesto okupljanja, obrazovanja i čuvanja pisanih tragova o stanovništvu. Autor ističe da ona i danas predstavlja vjerski centar, turističku znamenitost i jedan od simbola Bihora, što potvrđuje i njeno mjesto na grbu i zastavi Opšine Petnjica.

Sa sarajevske promocije knjiga „Domovnica 1“ i „Domovnica 2“

Prof. dr. Fehim Korać pozdravlja prisutne ispred Petnjičke podružnice

Promotori i autor tokom predstavljanja dvotomnog izdanja „Domovnica“

Gornji Bihor u brojkama i imenima

Dvije matične knjige obuhvataju stanovništvo 20 naseljenih mjesta Gornjeg Bihora. U njima je evidentirano 47 bratstava, 752 domaćinstva i 6.287 stanovnika. Prosječno domaćinstvo imalo je 8,36 članova, što govori o veličini i strukturi tadašnjih porodica. Među evidentiranim stanovnicima bilo je 3.109 žena i 3.178 muškaraca.

Prema broju stanovnika prednjačili su Trpezi (1.197), Gornja Vrbica (869) i Radmance (641). U Trpezima je evidentirano 130 domaćinstava, u Gornjoj Vrbici 83, a u Radmancima 74.

U knjigama se pojavljuju prezimena Agović, Adrović, Babačić, Babić, Cikotić, Ćeman, Čolović, Duraković, Hadrović, Hodžić, Kočan, Korać, Kožar, Ličina, Latić, Muratović, Murić, Novalić, Osmanović, Palamar, Ramčilović, Rastoder, Rugovac, Šabotić, Škrijelj, Skenderović i brojna druga. Čitalac može pratiti gdje su pojedina bratstva živjela, koliko su domaćinstava imala i kako su bile oblikovane njihove porodične zajednice.

Neka domaćinstva bila su izuzetno brojna. Autor navodi primjer domaćinstva Halila Agovića iz Gornje Vrbice sa 37

članova, dok je kod bratstva Kršić prosjek iznosio 18,67 članova po domaćinstvu.

Ovi podaci omogućavaju istraživanja koja nadilaze klasičnu genealogiju: od nataliteta, mortaliteta i migracija do zanimanja, položaja žena, bračnih veza među selima i bratstvima te jezičkih i onomastičkih osobina stanovništva. Iza svake brojke, međutim, stoji ljudski život i porodična priča.

Naučna građa i most prema dijaspori

„Domovnica“ je istovremeno historiografsko djelo, demografska studija, arhivski izvor i porodična hronika. Historijski istraživač u njoj može proučavati strukturu naselja i stanovništva, genealog porodične veze, demograf promjene u broju i sastavu domaćinstava, a onomastičar imena i prezimena.

Za čovjeka porijeklom iz Bihora, koji danas živi u Sarajevu, Skoplju, Luksemburgu, Njemačkoj, Turskoj ili Americi, ista knjiga može imati još ličnije značenje: u njoj može pronaći ime djeda, pradjeda ili podatke o porodici iz koje potiče.

Autor u predgovoru drugog toma navodi da je nakon objavljivanja prvog dobio brojne poruke i upite ljudi iz različitih dijelova svijeta koji su tragali za svojim precima. Time je potvrđeno da objavljivanje građe ne znači samo povratak prošlosti nego i ponovno povezivanje rasutih dijelova jedne zajednice.

Prvi tom donosi historijski okvir i demografsku analizu, dok drugi nastavlja s izvornom građom i napomenama o uočenim nelogičnostima i greškama u originalnim upisima. Registri prezimena i geografskih imena na kraju oba toma olakšavaju pronalaženje porodica i naselja.

Digitalizacija je važna i zbog zaštite originala. Stare knjige nose oštećenja, naknadne dopise i tragove dugotrajnog korištenja. Ipak, izvorna građa ostaje nezamjenjiva: rukopis, mastilo i svaka dopisana napomena mogu budućim istraživačima pružiti nova saznanja. Zato objavljivanje

Autor i moderator promocije u prvom planu

Zajednička fotografija nakon promocije

„Domovnice“ nije završetak istraživanja, nego osnova za buduće rodoslove, monografije sela i bratstava te historijske i društvene studije.

Sarajevska promocija – susret zavičaja i potomaka

Nakon Petnjice, oba toma predstavljena su sarajevskoj publici 10. septembra 2026. godine u hotelu „Hollywood“ na Ilidži. Promociju je otvorio predsjednik Petnjičke podružnice, prof. dr. Fehim Korać. O knjigama su govorili prof. dr. Izet Šabotić, mr. Fehim Ličina i prof. dr. Zećir Ramčilović, a program je moderirao mr. sc. Sahudin Kačar.

U publici su bili pripadnici različitih generacija, među njima brojni Bihorci i Sandžaklije koji žive u Sarajevu i drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Fotografije s promocije svjedoče o velikom interesovanju: od predstavljanja dvaju tomova i obraćanja promotora do zajedničkih fotografija učesnika i posjetilaca.

Za mnoge prisutne „Domovnica“ nije bila samo naučna publikacija. Ona je otvarala pitanja koja se u porodicama prenose generacijama: Odakle smo? Ko su bili naši preci? Gdje su živjeli? Kako su izgledale njihove porodice? Kada su se iselili?

Zato je sarajevska promocija bila više od književnog i naučnog događaja. Bila je susret jedne zajednice s vlastitim pamćenjem i potvrda da se sačuvana i objavljena prošlost može vratiti ljudima kojima pripada.

Domovina sačuvana u imenima

Najdublja vrijednost „Domovnice“ možda se krije u jednostavnoj činjenici: ona ljudima vraća imena njihovih predaka. Vraća u sjećanje čovjeka koji je prije devedeset ili stotinu godina živio u Trpezima, Radmancima, Lagatorima, Gornjoj Vrbici ili Tucanjama. Uz njega ponovo se pojavljuju supruga, djeca, roditelji i čitava porodična zajednica.

Historiju ne čine samo ratovi, političke odluke i promjene državnih granica. Čine je i rođenja, vjenčanja, smrti, svakodnevni život i odlasci iz rodnog kraja. Čine je ljudi čija imena možda nisu zapisana ni u jednoj drugoj knjizi.

Dvotomna „Domovnica“ prof. dr. Zećira Ramčilovića zato je više od zbirke starih matičnih zapisa. Ona je svjedočanstvo o identitetu pojedinca, porodice i zajednice, dragocjen izvor za nauku i most između zavičaja i dijaspore.

Ona je dio zavičaja prenesen na papir – domovina sačuvana u imenima ◆

RUŽIČASTI OKTOBAR – MJESEC SVIJESTI I PODRŠKE

Piše: **Selma BANDA - DRKIĆ**

Više od 100 žena, jedno zajedništvo i snažna poruka o važnosti zdravlja

U hotelu Hollywood na Ilidži održan je susret koji je povezao zdravstvene stručnjake, predstavnike institucija i žene različitih generacija, s ciljem podizanja svijesti o karcinomu dojke, važnosti prevencije i pružanja podrške ženama koje se suočavaju s ovom bolešću.

Postoje susreti koji se ne mjere samo brojem prisutnih, dužinom programa ili riječima izgovorenim za govornicom. Njihova vrijednost ogleda se u porukama koje ostaju, svijesti koju bude i osjećaju zajedništva koji nastavljaju živjeti i nakon što se svjetla ugase. Upravo takav bio je događaj „Ružičasti oktobar – mjesec svijesti i podrške“, održan u hotelu Hollywood na Ilidži, u organizaciji Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka – Forum žena, uz pokroviteljstvo Ministarstva zdravstva Kantona Sarajevo

Više od 100 žena okupilo se oko jedne od najvažnijih tema savremenog društva – zdravlja žena, prevencije karcinoma dojke i podrške onima koje se suočavaju s dijagnozom i izazovima liječenja. Veliki odziv pokazao je da postoji potreba za prostorima u kojima se o zdravlju razgovara otvoreno, stručno i s puno razumijevanja, bez straha i nepotrebnih predrasuda.

Ovaj događaj bio je prilika da se spoje znanje zdravstvenih radnika, odgovornost institucija i snaga udruživanja. Ujedno je bio podsjetnik da se svijest o prevenciji ne gradi samo kroz kampanje i informativne poruke već i kroz neposredne susrete, razgovore i spremnost da se važna pitanja postave na vrijeme.

Posebnu čast događaju dalo je prisustvo ministra zdravstva Kantona Sarajevo Enisa Hasanovića i pomoćnika ministra Bilsene Šahman. Njihovo prisustvo dodatno je istaklo važnost povezivanja zdravstvenih institucija i organizacija civilnog društva u ostvarivanju zajedničkog cilja – unapređenja zdravlja i kvaliteta života žena.

Zdravlje žena nije tema koja pripada samo ordinacijama i zdravstvenim ustanovama. Ono je pitanje porodice, zajednice, društvene odgovornosti i kvaliteta života. Kada institucije podrže projekte koji ohrabruju žene da se informišu, obavljaju preventivne preglede i potraže stručnu pomoć, šalje se poruka da njihovo zdravlje zaslužuje pažnju i podršku.

Stručnost, znanje i razgovor bez zadrške

Središnji dio programa bila je panel-diskusija koju je moderirala Selma Banda Drkić. Kroz razgovor s panelisticama otvorene su teme od posebnog značaja za žene: preventivni pregledi, radiološka dijagnostika, medicinski tretman, psihološki izazovi bolesti, pouzdane informacije o terapiji i važnost podrške tokom cijelog procesa liječenja. Skup je otvorila predsjednica Foruma zena Edita Turković.

U panel-diskusiji učestvovale su stručnjakinje iz različitih oblasti, čime je učesnicama omogućeno da temu zdravlja sagledaju iz više međusobno povezanih perspektiva.

Svoja znanja i iskustva podijelile su Amina Ibrahimović Mahmutović, specijalistica interne medicine, Jasmina Bajrović, radiologinja, dr. Zehra Halilović

Begić, neuropsihijatrica, Sabina Zijadić Husić, psihoterapeutkinja, te Aida Ljajić, magistrica farmacije.

Različitost njihovih stručnih profila pokazala je koliko je u pristupu karcinomu dojke važna saradnja različitih zdravstvenih disciplina. Pravovremeno prepoznavanje promjena, odgovarajuća dijagnostika, individualiziran pristup liječenju i psihološka podrška čine dijelove šire slike brige o pacijentici.

Posebno je važno da žene budu ohrabrene da ne zanemaruju promjene koje primijete, da se o preventivnim pregledima informišu kod zdravstvenih stručnjaka i da ne dopuste da ih strah od mogućeg nalaza udalji od pravovremene pomoći.

Jednako je važno prepoznati izazove s kojima se žene susreću nakon postavljanja dijagnoze. Liječenje može donijeti brojne emocionalne, porodične i svakodnevne izazove, zbog čega su razumijevanje, razgovor i dostupna stručna podrška od neprocjenjive vrijednosti.

Panel je zato imao značaj koji nadilazi razmjenu stručnih informacija. Bio je prilika da se ženama pošalje poruka da pitanja o zdravlju ne trebaju ostati neizgovorena, da je traženje pomoći znak odgovornosti i da nijedna žena ne bi trebala biti prepuštena sama sebi.

Rubin – snaga iskustva i podrške

Posebno mjesto u ovom susretu pripalo je i Udruženju Rubin. Prisustvo predstavnica udruženja podsjetilo je na važnost organizacija koje pružaju podršku ženama oboljelim i liječenim od karcinoma dojke, pomažu u razmjeni iskustava i doprinose stvaranju zajednice u kojoj se žene osjećaju prihvaćeno i osnaženo.

Iza svake dijagnoze nalazi se jedinstvena ljudska priča. Za mnoge žene put liječenja donosi neizvjesnost, promjene i pitanja na koja nije uvijek lako pronaći odgovore. U takvim trenucima, susret s nekim ko razumije njihovo iskustvo može biti izvor dodatne snage i nade.

Zato je važno da se podrška ženama ne završi na riječima ohrabrenja. Ona treba podrazumijevati dostupne informacije, razumijevanje njihovih potreba, poštovanje dostojanstva i kontinuiranu brigu o fizičkom i emocionalnom zdravlju.

Zajedničkim djelovanjem zdravstvenih stručnjaka, institucija i udruženja moguće je izgraditi snažniju mrežu podrške u kojoj će svaka žena znati da ima kome da se obrati. Svoje životne hrabre priče podijelile su Predsjednica Udruzenja Rubin Esma Šehić, te naše heroine Edita Turković i Enisa Zulović.

Zajedništvo koje ostavlja trag

Više od 100 žena na jednom mjestu predstavljalo je najljepšu potvrdu da su ovakvi događaji potrebni. Njihovo prisustvo pokazalo je da žene žele znati više o svom zdravlju, razgovarati sa stručnjacima i biti dio zajednice koja prepoznaje značaj prevencije i međusobne solidarnosti.

Za organizatora, Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka – Forum žena, ovaj događaj predstavlja nastavak opredijeljenosti da se kroz društveno odgovorne projekte otvaraju pitanja od značaja za žene i porodice, jača svijest o zdravlju i razvija saradnja s institucijama i stručnom zajednicom.

Posebna vrijednost projekta ogleda se u činjenici da su se na jednom mjestu

susreli različiti oblici podrške: institucionalna, stručna i ljudska. Upravo njihovo povezivanje daje mogućnost da se važne poruke prenesu dalje, do žena koje nisu bile prisutne, do porodica koje prolaze kroz iskustvo bolesti i do svih koji mogu doprinijeti unapređenju svijesti o prevenciji.

Poruka koja traje duže od oktobra

„Ružičasti oktobar – mjesec svijesti i podrške“ nije bio samo naziv jednog događaja. Bio je poziv na odgovornost, solidarnost i trajnu brigu o zdravlju žena.

Zahvaljujući pokroviteljstvu Ministarstva zdravstva Kantona

Sarajevo, stručnom doprinosu panelistica, prisustvu Udruženja Rubin i angažmanu Foruma žena, ovaj susret pokazao je da zajedničke inicijative mogu otvoriti važna pitanja i ohrabriti žene da zdravlje stave među svoje prioritete.

Zahvalnost pripada svim učesnicama, panelisticama, gostima i svima koji su svojim prisustvom podržali ovu inicijativu.

Jer prevencija nije samo preporuka nego odgovoran odnos prema sebi. Podrška nije samo lijepa riječ nego spremnost da budemo uz nekoga kada mu je najpotrebnije. A zajedništvo nije samo okupljanje na jednom mjestu – ono je odluka da nastavimo djelovati i kada se događaj završi.

Poruka „Ružičastog oktobra“ zato ostaje jasna: razgovarajmo o zdravlju, informišimo se, ne odgađajmo preventivne preglede i pružajmo podršku ženama u svim fazama njihovog životnog puta.

Zdravlje žena zaslužuje našu pažnju svakog dana u godini. A nijedna žena ne bi trebala zaboraviti da u svojoj borbi zaslužuje znanje, poštovanje, razumijevanje i podršku ◆

PARLAMENTARIZAM KROZ ISTORIJU

DISPERZIJA BOŠNJAČKIH GLASOVA, DEMOKRATIČNOST ILI NAIVNOST

Od postanka prvog parlamenta u Engleskoj u 13. vijeku uvijek je bilo sukoba mišljenja o tome koliko je političkih partija dovoljno u jednom državnom sistemu da parlamentarna demokratija ima svoj puni potencijal, a da svaki građanin koji je zainteresiran da se bavi politikom ili da pasivno utječe na politiku, ima dovoljno prostora da te svoje ideje realizuje. Prvi cilj osnivanja parlamenata je bio ograničavanje moći kraljeva i vladara i davanje mogućnosti da se formira jedan korektor samovolji i diktaturi. Kasnije su parlamenti preuzimali sve više uloga, pogotovo u izvršnoj vlasti i potom postali centralno mjesto odakle se vlast vodi i usmjerava.

Piše: **Sead HAMZAGIĆ**

Uzmimo za primjer Veliku Britaniju kao kolijevku parlamentarne demokratije, gdje su se od osnivanja do danas razvile dvije struje, Whigsi i Torijevci, od kojih su kasnije nastale liberalna i konzervativna politička stranka. I dan danas se parlamentarni život u Britaniji uglavnom odvija kroz dvije ili tri stranke: Laburiste, Konzervativce i Liberale. Slična stvar je i u SAD-u gdje imamo dvije dominantne stranke: Republikance i Demokrate. Postoje i neke manje stranke (Libertarijanci, Zeleni) ali im parlamentarni sistem u SAD ne dozvoljava da budu utjecajnije.

Za razliku od ove dvije zemlje, u većini drugih parlamentarnih država imamo širi spektar političkih partija i to Socijaliste, Liberale, Konzervativce, Zelene i naravno nacionalne partije.

Dobro je da su izbori održani prije zime

Prije nego se vratimo na nacionalne partije koje su u BiH breme još od prvih izbora, da malo proanaliziramo i vidimo prednosti i mane dvopartijske i višepartijske demokratije. U dvopartijskom sistemu građanima je lakše izabrati jer izbor nije veliki i obično onaj broj glasača koji mijenja mišljenje shodno učinku prethodne vlade, odlučuje o budućem pobjedniku izbora. Takve vlade ili sistemi su puno stabilniji i samim tim je i odgovornost jasnija jer se zna ko je na vlasti a ko je opozicija. Temeljni nedostatak ovakvog sistema je što se veliki broj građana ne može pronaći ni u jednoj od ove dvije stranke, a druge alternative nema, pa ili apstinira od izbora ili glasa za manje zlo.

Neke naprednije zapadnoevropske i skandinavske zemlje imaju tzv. umjereni višestranački sistem gdje prostor imaju 3-5 stranaka različite političke orijentacije i biračima je lakše pronaći ono što im po njihovom mišljenju u tom trenutku treba. Takav primjer je recimo Njemačka gdje vlast obično dijele konzervativci, socijalisti i zeleni, a sada opasno nadiru krajni desničari i krajnji liberali. Takav sistem je prema mnogim politolozima odličan kompromis jer ima dovoljno prostora za razna mišljenja, a vlade su poprilično stabilne.

I onda imamo taj proporcionalni višestranački sistem gdje imamo mnogo partija i gdje je neophodno uvijek praviti koalicije sastavljene od mnogo stranaka. Takve vlade su poprilično nestabilne, česta su prelijetanja izabranih parlamentaraca i pregovori o formiranju vlada su poprilično dugi. Čest recidiv je da neka mala stranka koja je nezaobilazan faktor da bi se oformila većina, bude nužno zlo i često istrguje za sebe pozicije koje realno

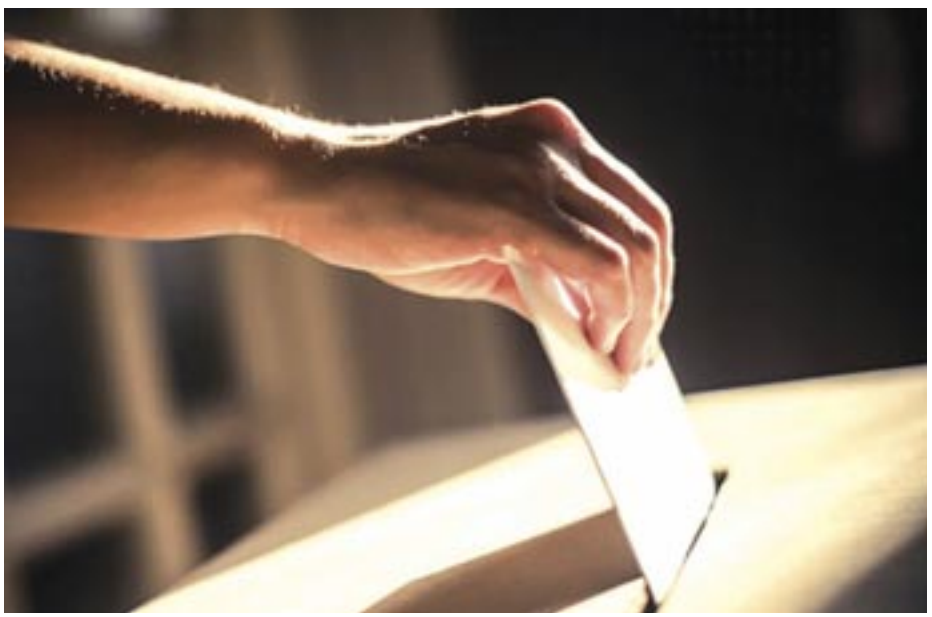

ne bi trebala da zaslužuje. Sistem koji je danas najprisutniji je Giovanni Sartorijev sistem koji tvrdi da nije bitno koliko stranaka postoji i da tu treba ostaviti slobodu, ali da je vrlo bitno koliko je stvarno relevantnih stranaka koje mogu uticati na formiranje vlasti.

U BiH od prvih višestranačkih izbora 1990 g. je uglavnom na vlasti sistem nacionalnih stranaka, uz nekoliko mandata gdje su socijaldemokratske stranke u širokim koalicijama dobile mogućnost da oforme državnu vladu. Nacionalne stranke su preuzele sve glavne poluge vlasti, pa čak iako u svom imenu nemaju pridjev nacije na čije glasove preferencijalno računaju, svima je jasno da su to stranke tog naroda ili povijesnog kruga. Najbolji primjer su SDA ili SNSD koji u svom spektru kandidata nerijetko imaju i pripadnike drugih naroda, ali se zna da su to stranke prvenstveno Bošnjačkog i Srpskog naroda.

Ako pogledamo po dubini, jasno je da Srpski narod velikom većinom glasa za stranke koje, ili imaju pridjev Srpka u svom nazivu, ili su u svom programu gotovo isključivo okrenute Srpskom narodu. Kod Hrvatskog naroda je stvar slična jer oni kao po direktivi uglavnom glasaju za HDZ ili u znatno manjem broju za njihovu alternativu koja je opet okrenuta isključivo svom Hrvatskom narodu.

Kod Bošnjaka je stvar tragično drugačija. Rastrzani između želje da spasu državu u trenutnim ali i istorijskim granicama, oni često u glasovima šetaju unutar spektra nacionalnih, ali i u velikom broju multinacionalnih stranaka, želeći dokazati kako im je prvenstvena želja država a ne vlastiti nacion. Ta disperzija glasova sama po sebi ne bi trebala biti problem da je BiH zrelo demokratsko društvo i da nije pod stalnom presijom nacionalnih stranaka druga dva naroda, kao i susjednih država, idejama o secesiji, vještačkoj ugroženosti i sl., tako da se ta demokratska svijest i načelo promjene onih koji nisu dobri na vlasti, kod Bošnjaka ne podrazumijeva uvijek.

Takav splet okolnosti povlači sa sobom koalicije nacionalnih i "multinacionalnih" stranaka koje imaju vrlo širok spektar od liberala (Naša Stranka), Socijaldemokrata (SDP), konzervativaca (NiP, NES i drugi) do partija centra (DF, SBiH) ili Zelenih. U toj šarolikoj ponudi Bošnjaci često ostaju bez jakih temeljnih državotvornih partija koje mogu imati snagu da u pregovorima sa drugim nacionalnim blokovima ostvare povoljnije uvjete za svoj narod i preko dobrih kadrova za spas države. I ovi izbori su pokazali da su unutarbosanske ili probošnjačke koalicije neminovne. U drugim nacionalnim blokovima to nije slučaj i koaliranje ta dva bloka, koje je već neformalno ozvaničeno je veliki problem za funkcionisanje vlasti. Da li bi Bošnjaci trebali stati u jednu ili dvije kolone i na taj način se lakše suprotstaviti opasnostima koje nadolaze, teško je reći. Ova disperzija glasova se više može tumačiti kao odraz nekog Bosanskog prkosa koji je često autodestruktivan, i gdje se ne želi put većine, ali sa druge strane to je i dokaz demokratičnosti samih Bošnjaka. Problem je jedino što ovakva Dejtonska Bosna i Hercegovina i ovakvo državno uređenje u konačnosti tu demokratičnost shvata kao naivnost. Činjenica je i da su pogrešno kadroviranje, nekompetentnost nekih kadrova i nezadovoljene lične političke ambicije dovele do formiranja novih stranaka i dodatnog cijepanja Bošnjačkih glasova, ipak moralo bi se raditi na okrupljavanju tih stranaka ili na čvrstim i jasnim koalicijama gdje se u ovakvim ključnim situacijama mora djelovati jasno i jedinstveno ◆

Jačanje veza Bošnjaka Sandžaka, Bosne i Hercegovine i Turske

Predsjednik Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u Bosni i Hercegovini Ekrem Lekić boravio je protekle sedmice u višednevnoj posjeti Turskoj, gdje se susreo s predstavnicima bošnjačke zajednice i razgovarao o jačanju međusobnih veza i unapređenju institucionalne saradnje.

Tokom boravka u Izmiru posjetio je Udruženje IZMIR SANCAK RUMELI, jedno od najstarijih udruženja koje okuplja iseljenike porijeklom iz Sandžaka. Domaćin susreta bio je predsjednik Udruženja Omer Ok (Bibić), koji je prije nekoliko mjeseci boravio u Sarajevu i posjetio Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u BiH.

U srdačnoj atmosferi razgovarano je o mogućnostima institucionalnog povezivanja, razmjeni iskustava i realizaciji zajedničkih projekata. Posebna pažnja posvećena je očuvanju bošnjačkog identiteta, kulturnog naslijeđa i tradicije Sandžaka.

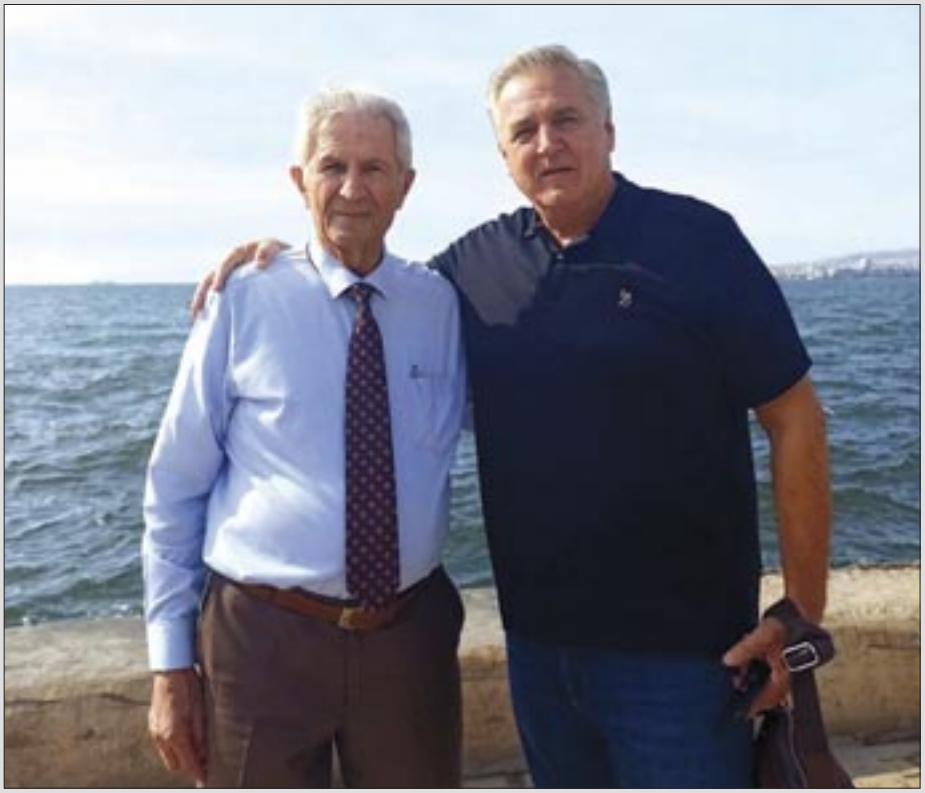

Piše: **Lejla SILAJDŽIĆ**

Kao konkretan rezultat susreta najavljena je priprema sporazuma o saradnji dva udruženja, kojim bi se uspostavio okvir za dugoročno partnerstvo u oblastima privrede, nauke, kulture, sporta i umjetnosti.

Sagovornici su istakli značaj očuvanja nematerijalne kulturne baštine i njegovanja zajedničkih vrijednosti koje povezuju Bošnjake porijeklom iz Sandžaka, bez obzira na mjesto njihovog življenja.

Ovaj susret predstavlja nastavak nastojanja da se kroz institucionalnu saradnju, zajedničke inicijative i međusobnu podršku učvrste veze između Sandžaka, Bosne i Hercegovine i bošnjačkog iseljeništva u Turskoj ◆

Dvije nove knjige Fehima Ličine u 2026. godini

PORODICA „PITA“
(GENETIČKO PORIJEKLO PLEMENA)

Prema usmenim predanjima porodice „Pita“ su u XVI stoljeću živjele u selu Brezovice u blizini Čajniča. Lokacija sela Brezovice se može opisati na sljedeći način. Kada se krene cestom iz pravca Čajniča prema Pljevljima u Crnoj Gori, koja vodi uz dolinu rijeke Janjine i kada se pređe put od oko dva km, sa lijeve strane, na drugoj strani rijeke, se ugledaju Orlovačke stijene. To su vrlo visoke kamene litice na kojim se često vide orlovi. Iznad Orlovačkih stijena se nalazi veća zaravan, koja se ne vidi sa ceste, na kojoj se nalazi selo Brezovice.

U ovom tekstu zadržačemo se na drugoj knjizi

Fehim Ličina, Selim Šaćirović, *Sjenica – Geodemografska kretanja III*
Bošnjačka akademija nauka – Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, Novi Pazar, 2026, 740 str.

Sjenica u ogledalu geodemografije – kapitalna monografija o prostoru, stanovništvu i historijskom razvoju.

Ovo je treća knjiga iz edicije GEODEMOGRAFSKA KRETANJA.

Piše: **Azra LIČINA -SINANOVIĆ, mr. sc.**

Uvod

Savremena regionalna istraživanja sve više naglašavaju potrebu za interdisciplinarnim pristupom proučavanju prostora, stanovništva i društvenih procesa. Klasične geografske, historijske ili demografske studije danas sve češće ustupaju mjesto istraživanjima koja objedinjavanjem više naučnih disciplina omogućavaju cjelovitije razumijevanje razvoja pojedinih regija. Upravo takvom naučnom konceptu pripada monografija ***Sjenica – Geodemografska kretanja III***, autora Fehima Ličine i Selima Šaćirovića, koja predstavlja treći tom edicije **Geodemografija Sandžaka**, nakon ranije objavljenih monografija o Novom Pazaru i Tutinu.

Djelo predstavlja jednu od najobimnijih regionalnih studija objavljenih posljednjih godina na prostoru Sandžaka. Na više od sedam stotina stranica autori sintetiziraju geografska, historijska, demografska, statistička i genetička istraživanja, nastojeći prikazati razvoj općine Sjenica od najstarijih poznatih historijskih razdoblja do savremenih demografskih procesa. Već sama koncepcija knjige pokazuje da cilj autora nije bio napisati lokalnu hroniku ili deskriptivni prikaz pojedinih naselja, nego izgraditi sveobuhvatnu naučnu monografiju koja će predstavljati referentno djelo za buduća istraživanja ovog prostora.

Vrijednost ove publikacije posebno dolazi do izražaja zbog činjenice da je geodemografija Sandžaka dugo bila nedovoljno istražena oblast. Iako postoji značajan broj radova iz historije, etnologije, geografije i demografije pojedinih dijelova Sandžaka, rijetki su pokušaji da se različiti izvori objedine u jedinstvenu analitičku cjelinu. Autori upravo u tome vide osnovni istraživački zadatak – povezati prirodno-geografske karakteristike prostora, historijski razvoj, migracione procese, promjene u strukturi stanovništva i savremene demografske trendove u jedinstven model geodemografskog razvoja.

Monografija ima izrazito interdisci - plinarni karakter. U njoj se prepliću fizička geografija, historijska geografija, historija, demografija, statistika, antropologija, genealogija i populaciona genetika. Takav pristup predstavlja jedno od najvećih metodoloških obilježja knjige, jer omogućava višeslojno razumijevanje razvoja jednog prostora kroz više stoljeća.

Posebnu vrijednost predstavlja činjenica da autori ne ostaju na nivou općih zaključaka. Naprotiv, gotovo svaki zaključak temelje na brojčanim pokazateljima, tabelarnim pregledima, kartografskim prikazima ili historijskim

izvorima. Time knjiga prevazilazi karakter klasične monografije i postaje svojevrsna baza podataka o prostoru Sjenice.

Koncepcija i struktura djela

Sadržaj monografije jasno pokazuje da je riječ o pažljivo planiranom istraživanju. Nakon uvodnih poglavlja slijedi prikaz fizičkogeografskih obilježja prostora, zatim historijski pregled razvoja, analiza kulturno-historijskog nasljeđa, detaljna obrada osmanskih deftera i kasnijih popisa stanovništva, opsežna analiza svih naselja općine, te završno poglavlje posvećeno demografsko-genetičkom porijeklu stanovništva. Knjigu zatvaraju zaključci, sažeci, registri i bogata bibliografija.

Ovakva organizacija nije slučajna. Autori dosljedno slijede logiku prema kojoj prirodni uslovi predstavljaju osnovu razvoja naseljenosti, historijski procesi određuju dinamiku društvenih promjena, dok demografski pokazatelji omogućavaju mjerenje posljedica tih procesa. Time knjiga izbjegava fragmentarnost koja je česta u regionalnim monografijama.

Posebno je značajno što se nakon općih poglavlja prelazi na mikroanalizu svakog pojedinačnog naselja. Upravo taj segment predstavlja najveći istraživački doprinos knjige. Obrada više od stotinu naselja prema jedinstvenoj metodologiji omogućava međusobno poređenje i pruža izuzetno vrijedan empirijski materijal za buduća istraživanja migracija, depopulacije, ekonomskog razvoja i prostorne organizacije stanovništva.

Za razliku od mnogih regionalnih monografija koje ostaju na nivou opisa, ova knjiga nastoji objasniti procese. Autori ne prikazuju samo gdje se stanovništvo nalazi, nego analiziraju zašto dolazi do migracija, zbog čega pojedina sela gube stanovništvo, kako se mijenja starosna struktura i kakve posljedice ti procesi imaju za budući razvoj općine.

Prvi utisak i naučna vrijednost

Već nakon prvih poglavlja jasno je da se radi o djelu nastalom kao rezultat dugogodišnjeg sistematskog rada. Količina prikupljene građe, broj korištenih izvora i raznovrsnost analiziranih podataka svjedoče o velikom istraživačkom naporu autora. Posebno je važno što autori uspijevaju objediniti arhivsku građu, historijske izvore, statističke publikacije i rezultate vlastitih istraživanja u jedinstvenu analitičku cjelinu.

Monografija stoga nije namijenjena isključivo historičarima ili demografima. Ona može biti korisna geografima, antropolozima, sociolozima, ekonomistima, planerima regionalnog razvoja, ali i lokalnim institucijama koje se bave razvojnim politikama. Upravo zbog takve višedisciplinarne upotrebljivosti može se očekivati da će knjiga postati jedno od osnovnih referentnih djela za proučavanje Sjenice i šireg prostora Sandžaka.

Istovremeno, djelo potvrđuje da regionalna istraživanja mogu imati mnogo širi naučni značaj od lokalnih okvira. Analiza migracija, depopulacije, starenja stanovništva i promjena naseljske mreže u Sjenici predstavlja vrijedan doprinos razumijevanju savremenih demografskih procesa na prostoru jugoistočne Evrope.

Metodološki pristup i naučni aparat

Jedna od najvećih vrijednosti monografije ***Sjenica – Geodemografska kretanja III*** jeste jasno definisan metodološki okvir. Autori nisu pristupili istraživanju kao klasičnom opisivanju prostora ili hronološkom prikazu historijskih događaja, nego su izgradili interdisciplinarni model koji objedinjuje prirodnogeografske karakteristike, historijske procese, statističke pokazatelje i savremene demografske analize. Takav pristup omogućava da se razvoj Sjenice sagleda kao rezultat dugotrajnog međudjelovanja prirodnih, društvenih i ekonomskih faktora, a ne kao zbir izdvojenih činjenica.

Posebno treba naglasiti da autori dosljedno slijede princip postupnog naučnog objašnjavanja. Najprije analiziraju fizičko-geografske osobine prostora – reljef, geološku građu, zemljište, hidrološku mrežu i klimatske karakteristike – a zatim pokazuju kako su upravo ti elementi oblikovali naseljenost, privredne aktivnosti i migracione tokove stanovništva. Ovakva logika istraživanja predstavlja osnovni princip moderne geodemografije, jer polazi od pretpo-stavke da prirodni uslovi predstavljaju okvir unutar kojeg se razvijaju društveni procesi.

U metodološkom smislu, knjiga objedinjuje nekoliko različitih istraživačkih postupaka. Prvi je **historijsko-kritička analiza izvora**, drugi **statističko-demografska obrada podataka**, treći **terensko prikupljanje informacija**, dok četvrti podrazumijeva **komparativnu analizu različitih vremenskih presjeka razvoja stanovništva**. Takva kombinacija metoda omogućava da zaključci ne ostanu na nivou pretpostavki, nego da budu zasnovani na provjerljivim podacima.

Korištenje historijskih izvora

Jedan od najznačajnijih kvaliteta knjige jeste bogatstvo korištene izvorne građe. Autori koriste različite vrste izvora – od srednjovjekovnih povelja, osmanskih deftera i salnama, preko popisa stanovništva iz XIX i XX stoljeća, do savremenih statističkih baza podataka. Time se postiže kontinuitet praćenja razvoja stanovništva kroz gotovo šest stoljeća.

Posebno mjesto zauzimaju **osmanski defteri**, koje autori ne koriste samo kao ilustraciju historijskih prilika, nego kao osnovni demografski izvor. Ispravno ukazuju da su defteri mnogo više od poreskih knjiga – oni predstavljaju izuzetno vrijednu dokumentaciju za proučavanje naseljenosti, privrede, društvenih odnosa i administrativne organizacije Osmanskog Carstva.

Važno je naglasiti da autori pokazuju svijest o ograničenjima ovih izvora. Defteri nisu sastavljani radi demografskih istraživanja nego radi fiskalne administracije, zbog čega zahtijevaju kritičko tumačenje. Uprkos tome, pravilnom komparacijom različitih popisa moguće je rekonstruirati osnovne demografske tokove, što autori uspješno demonstriraju.

Pozitivno je i to što se ne oslanjaju na jedan izvor ili jednu historiografsku tradiciju. Naprotiv, nastoje povezati osmanske izvore sa kasnijim državnim popisima i savremenim statističkim podacima, čime povećavaju pouzdanost svojih zaključaka.

Statistička obrada podataka

Drugi veliki kvalitet monografije predstavlja sistematična obrada statističkih podataka. Gotovo svaki segment knjige zasnovan je na brojčanim pokazateljima, tabelama i grafikonima. Takav pristup omogućava da čitalac ne prihvata zaključke autora na osnovu autoriteta, nego ih može sam provjeriti.

Posebno je impresivna obrada popisa stanovništva od početka XX stoljeća do popisa iz 2022. godine. Autori ne prikazuju samo ukupan broj stanovnika nego analiziraju nacionalnu, vjersku, obrazovnu, starosnu i polnu strukturu, veličinu domaćinstava, fertilitet, nepismenost, migracije i druge pokazatelje. Time knjiga prerasta u sveobuhvatnu demografsku studiju Sjenice.

Posebno treba pohvaliti način na koji autori povezuju pojedinačne pokazatelje. Na primjer, pad broja stanovnika ne tumači se samo negativnim prirodnim priraštajem nego i intenzivnim migracijama, ekonomskim prilikama, promjenama u starosnoj strukturi i obrazovnim karakteristikama stanovništva. Takav višefaktorski pristup pokazuje visok nivo metodološke zrelosti.

Mikroanaliza naselja

Najveći istraživački doprinos knjige, po mišljenju autora ovog prikaza, predstavlja obrada svih naselja općine Sjenica prema jedinstvenoj metodologiji.

Ovakav pristup izuzetno je rijedak u regionalnim studijama. U većini monografija pojedina sela dobijaju tek nekoliko stranica opisa, dok se ovdje za svako naselje analiziraju geografski položaj, historijski razvoj, broj domaćinstava, migracije, etnička struktura, demografske promjene i drugi pokazatelji. Autori navode da je za svako naselje pripremljeno više tabela i grafikona, što govori o ogromnom obimu prikupljene i obrađene građe.

Takva baza podataka ima trajnu vrijednost. Ona neće biti korisna samo današnjim istraživačima nego i budućim generacijama koje će moći pratiti promjene stanovništva kroz vrijeme.

U metodološkom smislu upravo se ovdje vidi najveća razlika između ove monografije i većine lokalnih hronika. Umjesto narativnog opisivanja pojedinih sela, autori primjenjuju standardizirani istraživački obrazac koji omogućava direktno poređenje među naseljima i identifikaciju prostornih zakonitosti.

Geografska osnova kao temelj geodemografske analize

Jedna od osnovnih metodoloških prednosti ove monografije jeste činjenica da autori geodemografske procese ne posmatraju izolirano od prirodnog prostora. Prva poglavlja posvećena su

fizičkogeografskim karakteristikama općine Sjenica – geografskom položaju, geološkoj građi, reljefu, zemljištu, klimi, hidrografiji, biljnom i životinjskom svijetu. Time se čitaocu pruža jasna slika prirodnog okruženja koje je tokom stoljeća oblikovalo način života stanovništva.

Posebno je vrijedno što autori ne ostaju na klasičnom geografskom opisu. Geografski elementi nisu predstavljeni kao samostalne cjeline, nego se stalno dovode u vezu s društvenim procesima. Tako se klimatske karakteristike, nadmorska visina, raspored pašnjaka i hidrološka mreža tumače kao ključni faktori razvoja stočarstva, prostorne organizacije naselja i migracijskih obrazaca. Na taj način prirodna geografija dobija funkcionalnu ulogu u objašnjavanju demografskih promjena.

Takav pristup odgovara savremenim trendovima regionalne geografije, u kojoj prostor nije samo fizička pozornica društvenih procesa, nego jedan od njihovih aktivnih činilaca.

Historijska poglavlja – između sinteze i selekcije

Historijski dio knjige obuhvata pregled razvoja Sjenice od srednjovjekovnog perioda, preko osmanske uprave, XIX stoljeća, balkanskih ratova i oba svjetska rata, do savremenog doba. Autori pritom naglašavaju da cilj nije bio napisati iscrpnu političku historiju ovog kraja, već izdvojiti one događaje koji su imali neposredan utjecaj na demografski razvoj.

Ovakvo metodološko opredjeljenje može se smatrati opravdanim. Budući da je riječ o geodemografskoj monografiji, historijski pregled ima funkciju objašnjenja uzroka promjena u broju stanovnika, migracijama i strukturi naseljenosti. Ratovi, administrativne promjene, migracije stanovništva i političke okolnosti prikazuju se prvenstveno kao faktori koji utiču na demografske procese.

Posebno je zanimljiva analiza migracionih tokova tokom XIX stoljeća. Autori pokazuju da je prostor Sjenice predstavljao izrazito migraciono područje, pri čemu su političke prilike, ratovi i promjene granica izazivali intenzivna preseljavanja stanovništva prema Šumadiji, Bosni i drugim dijelovima Balkana. Takva interpretacija omogućava bolje razumijevanje savremene etničke i demografske strukture ovog prostora.

Popisi stanovništva - srž monografije

Ako postoji dio knjige koji predstavlja njenu najveću naučnu vrijednost, onda su to poglavlja posvećena popisima stanovništva.

Autori sistematično analiziraju kontinuitet popisne građe – od osmanskih deftera XV i XVI stoljeća, preko popisa iz 1912. godine, jugoslavenskih popisa XX stoljeća, pa sve do popisa Republike Srbije iz 2022. godine. Takav vremenski kontinuitet izuzetno je rijedak u regionalnim monografijama i omogućava praćenje dugoročnih demografskih procesa.

Posebno treba istaći da autori ne koriste popise samo kao zbir statističkih podataka. Oni ih analiziraju kroz više dimenzija:

- promjene ukupnog broja stanovnika,
- prirodni priraštaj,
- migracije,
- nacionalnu strukturu,
- vjersku pripadnost,
- obrazovanje,
- starosnu strukturu,
- domaćinstva,
- fertilitet,
- nepismenost,
- prostorni raspored stanovništva.

Na taj način statistički podaci postaju sredstvo za objašnjavanje društvenih procesa, a ne sami sebi svrha.

Mikrohistorija svakog naselja

Poseban doprinos knjige predstavlja činjenica da nijedno naselje nije ostalo izvan istraživanja.

Ovaj segment ima višestruku vrijednost.

Prije svega, riječ je o svojevrsnom demografskom atlasu općine Sjenica.

Drugo, omogućena su buduća komparativna istraživanja pojedinih sela.

Treće, knjiga dobija trajnu dokumentacionu vrijednost jer bilježi stanje naselja u jednom historijskom trenutku.

Za lokalnu historiju, genealogiju, antropologiju i prostorno planiranje ovaj dio monografije predstavlja neprocjenjiv izvor podataka.

Demografsko-genetičko porijeklo stanovništva – inovacija ili izazov?

Jedno od najzanimljivijih poglavlja knjige svakako je analiza **demografsko-genetičkog porijekla stanovništva**, zasnovana na rezultatima Y-hromozomskih istraživanja. Autori ističu da je riječ o relativno novom istraživačkom području koje do sada nije bilo uobičajeni dio regionalnih geodemografskih monografija.

Uključivanje populacione genetike predstavlja hrabar metodološki iskorak. Time se geodemografska analiza proširuje izvan klasičnih statističkih pokazatelja i povezuje s biološkom historijom stanovništva.

Naučni doprinos monografije

U konačnoj ocjeni može se zaključiti da monografija ***Sjenica – Geodemografska kretanja III*** predstavlja jedno od najznačajnijih regionalnih naučnih djela objavljenih posljednjih godina na prostoru Sandžaka. Njena vrijednost ne proizlazi isključivo iz obima ili broja obrađenih tema, nego prije svega iz sistematičnosti istraživanja, metodološke dosljednosti i izuzetno bogate empirijske osnove na kojoj su izvedeni zaključci.

Najveći doprinos knjige ogleda se u činjenici da je na jednom mjestu objedinjena građa koja je do sada bila rasuta u različitim arhivima, statističkim publikacijama, osmanskim izvorima, naučnim člancima i lokalnim monografijama. Autori nisu ostali samo na prikupljanju podataka, nego su ih međusobno povezali i interpretirali kroz savremeni geodemografski pristup. Time knjiga prerasta okvire lokalne monografije i postaje ozbiljna naučna studija

regionalnog razvoja.

Posebnu vrijednost predstavlja dugoročna vremenska perspektiva. Malo je regionalnih istraživanja koja uspijevaju povezati podatke od osmanskih deftera XV stoljeća do savremenih popisa stanovništva XXI stoljeća. Upravo taj kontinuitet omogućava razumijevanje dugoročnih procesa, a ne samo opis pojedinih historijskih perioda.

Zaključak

Monografija ***Sjenica – Geodemografska kretanja III*** predstavlja kapitalno interdisciplinarno djelo koje uspješno objedinjuje geografiju, historiju, demografiju, statistiku i populacionu genetiku u jedinstvenu naučnu cjelinu. Sistematičnost istraživanja, bogatstvo korištenih izvora, dosljedna primjena geodemografske metodologije i izuzetno detaljna obrada svih naselja općine čine ovu knjigu jednim od najznačajnijih regionalnih istraživanja objavljenih u posljednjim godinama.

Autori su pokazali da se regionalna istraživanja mogu razvijati na nivou koji zadovoljava savremene naučne standarde. Posebno je vrijedna njihova sposobnost da veliku količinu heterogene građe objedine u logičnu i metodološki zaokruženu cjelinu, pri čemu nijedan važan segment geodemografskog razvoja nije ostao zanemaren.

Može se zaključiti da su Fehim Ličina i Selim Šaćirović ovom monografijom dali značajan doprinos ne samo regionalnoj geodemografiji nego i savremenoj historijskoj demografiji jugo-istočne Evrope. Knjiga će nesumnjivo imati trajnu naučnu vrijednost i predstavlja publikaciju koju treba preporučiti istraživačima, univerzitetskim bibliotekama, studentima i svim institucijama koje se bave proučavanjem stanovništva i regionalnog razvoja.

Napomena: U pripremi su dvije nove publikacije: **Monografija Rožaja** (koautor: prof. dr. Safet Kalač) i **Petnjica – geodemografska kretanja** (koautor: prof. dr. Selim Šaćirović) ◆

PREZIME KAO AMANET

POZIV NA OČUVANJE BOŠNJAČKOG DOSTOJANSTVA

Piše: **Dr. Dženis ŠAĆIROVIĆ,**
predsjednik Skupštine
Matice Bošnjaka

Prezime nije samo administrativna oznaka čovjeka i njegove porodice. Ono je dio identiteta, svjedočanstvo o porijeklu, veza s precima i naslijeđe koje prenosimo budućim generacijama. U njemu se često čuvaju tragovi porodične historije, zavičaja, kulturnih običaja i društvenih okolnosti u kojima su živjeli naši preci. Za Bošnjake i Bošnjakinje, čiji se identitet oblikovao kroz vjeru, jezik, nacionalnu svijest, kulturnu baštinu i humanističke vrijednosti, odnos prema vlastitom imenu predstavlja i pitanje ličnog i kolektivnog dostojanstva.

Stav Etičkog odbora Matice Bošnjaka jeste da svaki Bošnjak i svaka Bošnjakinja treba da imaju lijepa, dostojanstvena i primjerena prezimena, u duhu svoje vjere, nacije, kulture i humanističke tradicije. To je poziv na promišljanje o naslijeđu koje nosimo, o vrijednostima koje zastupamo i o odgovornosti koju imamo prema potomcima. Naše prezime trebalo bi da bude nešto što možemo izgovoriti s ponosom, objasniti svojoj djeci s poštovanjem i prenijeti budućim generacijama kao dio porodičnog identiteta koji ne izaziva poniženje, već čuva uspomenu na naše korijene.

U svakom narodu postoje imena i prezimena koja svjedoče o njegovoj historiji, ali i ona čije se značenje s vremenom promijenilo ili postalo neprimjereno savremenom jeziku i kulturnom osjećaju. Pojedina prezimena nose vulgarna, podrugljiva ili ponižavajuća značenja, dok su druga možda nastala iz nekadašnjih nadimaka, porodičnih nesporazuma ili okolnosti čije nam pravo porijeklo danas nije poznato. Upravo zato smatramo da je potrebno otvoriti pitanje odnosa prema takvim prezimenima, bez ismijavanja njihovih nosilaca i bez neopravdanog zadiranja u dostojanstvo bilo koje porodice.

Molimo sve Bošnjake i Bošnjakinje širom svijeta koji nose prezimena s izrazito ružnim, pogrdnim ili ponižavajućim značenjima da razmotre mogućnost njihove promjene. Naš apel nije usmjeren protiv ljudi koji ta prezimena nose, već protiv nekritičkog prihvatanja i daljeg prenošenja značenja koja mogu biti u suprotnosti s dostojanstvom pojedinca, porodice i vrijednostima koje želimo njegovati u vlastitoj zajednici.

Historijsko nasljeđe i odgovornost prema budućnosti

Iz poštovanja prema pojedincima i porodicama nećemo navoditi konkretne primjere prezimena, niti ćemo bez pouzdanih historijskih izvora donositi konačne sudove o njihovom porijeklu i okolnostima nastanka. Ipak, ne možemo zanemariti sumnju da su pojedina prezimena mogla nastati ili biti nametnuta u okolnostima društvenog ponižavanja, kulturne degradacije i nastojanja da se pripadnici bošnjačkog naroda obilježe pogrdnim nazivima. Takva mogućnost zaslužuje ozbiljno historijsko i lingvističko istraživanje, naročito u kontekstu dugotrajnih pritisaka kojima su Bošnjaci u različitim razdobljima bili izloženi.

Ako određeno prezime nije bilo nametnuto, nego je nastalo kao rezultat nekadašnje porodične ili društvene prakse, to ne znači da ga moramo bez preispitivanja prenositi na nove generacije. Ono što je nekada bilo uobičajeno ne mora nužno odgovarati današnjem osjećaju dostojanstva, niti vrijednost tradicije zavisi od toga hoćemo li svaki njen naslijeđeni element sačuvati nepromijenjenim. Tradicija je živa samo ako smo sposobni da je razumijemo, njegujemo i unapređujemo.

Prezime prema precima, zavičaju i moralnim vrijednostima

Bošnjačka historija raspolaže bogatom riznicom porodičnih imena, lokalnih predanja i kulturnih simbola koji mogu poslužiti kao osnova za promišljen izbor prezimena. Umjesto da se prezime s neprimjerenim značenjem prenosi samo zato što je dugo prisutno u porodičnoj dokumentaciji, moguće je istražiti starije porodične grane, utvrditi porijeklo predaka i pronaći ime koje će bolje odražavati historijski kontinuitet i dostojanstvo porodice.

Prvi mogući put jeste povratak imenima predaka. Porodična stabla, matične knjige, arhivski dokumenti, stare zemljišne knjige, vakufname i usmena predanja mogu pomoći da se otkriju ranija porodična imena i veze koje su vremenom zaboravljene. Povratak historijski utemeljenom prezimenu može biti čin poštovanja prema precima i obnavljanja porodičnog pamćenja.

Drugi put jeste izbor prezimena koje upućuje na mjesto porijekla, rodni kraj, selo, mahalu ili šire područje iz kojeg porodica potiče. Takvo prezime može očuvati vezu s prostorom na kojem su nastajali porodični običaji i oblikovala se svijest o pripadnosti. U vremenu migracija i raseljavanja, ova veza može biti naročito značajna za porodice koje žele da njihovi potomci ne zaborave svoje korijene.

Treći put jeste izbor prezimena koje ima lijepo, dostojanstveno i moralno značenje. Riječi i imena koja upućuju na čestitost, plemenitost, pravdu, mudrost, sabur, znanje, mir i dobročinstvo mogu predstavljati simboličan izraz vrijednosti kojima porodica teži. Takav izbor treba da bude promišljen, jezički utemeljen i usklađen s porodičnim i kulturnim identitetom, a ne samo rezultat želje za promjenom zvuka ili društvenog utiska.

Dostojanstvo pojedinca i ugled naroda

Etički odbor Matice Bošnjaka smatra da ovom pitanju treba pristupiti kroz javni dijalog, historijska istraživanja i informisanje građana o mogućnostima promjene prezimena. Kulturne institucije, historičari, lingvisti, genealozi i druge stručne ustanove mogu doprinijeti boljem razumijevanju porijekla prezimena i njihovih značenja. Porodicama koje žele promjenu potrebno je pružiti informacije o historijskim izvorima, jezičkim mogućnostima i važećim zakonskim postupcima.

Ne želimo da bilo koja porodica bude izložena javnom prozivanju zbog prezimena koje nosi. Naprotiv, želimo da se stvore okolnosti u kojima će ljudi bez stida i pritiska moći istražiti svoje porijeklo i donijeti odluku o tome kakvo ime žele ostaviti potomcima. Uklanjanje mogućih nepravdi iz naslijeđa ne treba da bude izvor novih podjela, nego prilika za jačanje svijesti o vlastitoj kulturi i odgovornosti prema budućnosti.

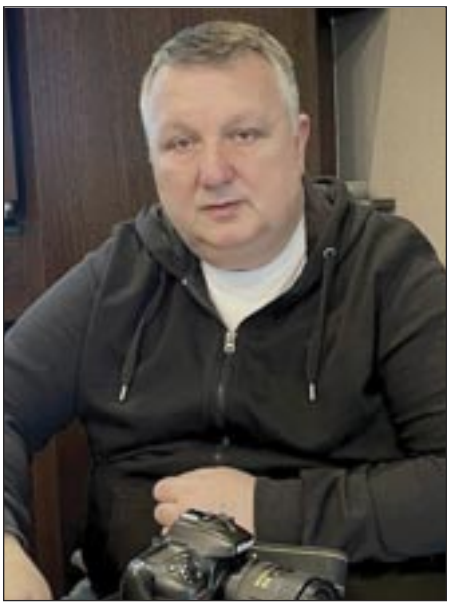
Svaki Bošnjak i svaka Bošnjakinja treba da imaju pravo na lijepo prezime, u skladu s vjerom, nacionalnim identitetom i humanističkim vrijednostima. To ne znači da se čovjekova vrijednost mjeri njegovim prezimenom, već da porodica ima pravo da odbaci ponižavajuća značenja i izabere ime koje će s ponosom prenositi budućim generacijama.

Vrijeme je da o ovom pitanju otvoreno razgovaramo. Vrijeme je da istražimo svoja porodična imena, da sačuvamo ono što ima historijsku i moralnu vrijednost i da preispitamo ono što nas nepotrebno opterećuje. Ako želimo da naši potomci s ponosom nose svoje porodično ime, onda je odgovornost da o njemu promišljamo danas upravo na nama◆

Rezultati u službi građana

Potvrda kontinuiteta: Novi Pazar prepoznat po transparentnosti, energetskoj efikasnosti i bezbjednosti

Grad Novi Pazar u posljednjih nekoliko mjeseci dobio je četiri značajna i vrijedna priznanja i nagrade različitih državnih i stručnih institucija, koja na svoj način svjedoče o radu gradske uprave, ali i ljudi koji svakodnevno obavljaju odgovorne poslove u interesu građana.

Piše: **Senad Senko ŽUPLJANIN**

Priznanje Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti za unapređenje prava na slobodan pristup informacijama, nagrada za energetsku efikasnost u okviru evropskog konkursa „Ekoopština“, priznanje za osvojeno prvo mjesto na listi najtransparentnijih lokalnih samouprava u Srbiji, kao i zahvalnica Sektora za vanredne situacije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, predstavljaju četiri različita uspjeha, ali nose zajedničku poruku – da je Novi Pazar prepoznat po odgovornom, otvorenom i efikasnom radu.

Priznanje Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Gradu je uručeno u Beogradu, povodom Međunarodnog dana prava javnosti da zna. Ovo priznanje potvrđuje opredjeljenje da rad gradske uprave bude otvoren prema građanima i da informacije od javnog značaja budu pravovremeno i jasno dostupne javnosti.

Posebno vrijedan rezultat ostvaren je i na polju energetske efikasnosti. Novi Pazar je dobitnik nagrade u ovoj kategoriji u okviru petog Evropskog konkursa „Ekoopština“, koji okuplja gradove i opštine sa primjerima dobre prakse u oblasti održivog razvoja i zaštite životne sredine. Nagrada je uručena na svečanoj ceremoniji u Ambasadi Francuske u Srbiji.

Ova nagrada je rezultat niza aktivnosti koje Grad Novi Pazar realizuje na planu racionalnijeg korištenja energije i primjene održivih rješenja. Među njima se posebno izdvajaju uspostavljeni sistem energetskog menadžmenta za objekte javne namjene, izgradnja toplane na biomasu, projekti energetske efikasnosti javnih objekata, kao i podrška energetskoj sanaciji stambenih zgrada i domaćinstava.

Za Novi Pazar ova nagrada ima i dodatnu praktičnu vrijednost, jer će dva predstavnika Grada imati priliku da učestvuju na studijskom putovanju u Francusku i upoznaju se sa primjerima dobre prakse francuskih gradova u oblasti održivog razvoja.

Još jedno veliko priznanje za rad gradske uprave stiglo je kroz Indeks transparentnosti lokalne samouprave za 2026. godinu, koji sprovodi organizacija Transparentnost Srbija. Novi Pazar osvojio je priznanje za prvo mjesto, sa 97 od mogućih 100 poena, koje dijeli sa Velikim Gradištem.

Posebno je značajno što je isti rezultat ostvaren treću godinu zaredom, dok se Novi Pazar na samom vrhu liste nalazi već petu godinu uzastopno. Kontinuitet je vidljiv i kroz rezultate iz prethodnih godina – 87 poena 2022, 94 u 2023, te po 97 poena u 2024, 2025. i 2026. godini.

Transparentnost se, između ostalog, ogleda u dostupnosti podataka o budžetu, organizovanju javnih rasprava i radu elektronske skupštine, putem koje građani mogu pratiti materijale za sjednice Skupštine grada. Cilj je da informacije budu tačne i pravovremene kako bi građani mogli pratiti donošenje odluka, način njihovog sprovođenja i raspolaganje javnim novcem.

Četvrta potvrda uspješnog rada stigla je od Sektora za vanredne situacije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije. Zahvalnica je dodijeljena Ismailu Dupljaku, načelniku Odjeljenja za vanredne situacije i poslove odbrane Grada Novog Pazara, za podršku i izuzetnu saradnju sa Sektorom za vanredne situacije.

Iako dolaze iz različitih oblasti – informisanja, transparentnosti, energetske efikasnosti i sistema zaštite i spašavanja – ova priznanja, nagrade i zahvalnice zajedno šalju veoma jasnu poruku. Grad Novi Pazar prepoznat je po rezultatima, ali možda još važnije – po kontinuitetu.

Jer jedno priznanje može biti trenutno

Prema rezultatima Indeksa transparentnosti lokalne samouprave za 2026. godinu, koji sprovodi Transparentnost Srbija, Grad Novi Pazar osvojio je 97 od mogućih 100 poena i ponovo zauzeo prvo mjesto među 145 lokalnih samouprava u Srbiji

Načelniku Odeljenja za vanredne situacije Grada Novog Pazara Ismailu Dupljaku dodeljena je zahvalnica Sektora za vanredne situacije MUP-a Srbije za izuzetnu saradnju.

Grad Novi Pazar dobitnik je priznanja Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti za unapređenje prava na slobodan pristup informacijama u kategoriji organa lokalne samouprave.

Novi Pazar dobitnik je nagrade u kategoriji „Energetska efikasnost“ u okviru petog Evropskog konkursa „Ekoopština“

dostignuće. Dva mogu biti dobar period. Ali kada u kratkom vremenu priznanja i nagrade stižu od različitih institucija za različite oblasti rada, onda ona postaju potvrda da iza svega postoji sistem, tim i ozbiljan odnos prema poslu.

Upravo je kontinuitet ono što ove rezultate čini posebno vrijednim. Transparentnost, dostupnost informacija, odgovoran odnos prema energiji i životnoj sredini, kao i dobra saradnja sa službama koje brinu o bezbjednosti građana, nisu jednokratni projekti, već procesi koji zahtijevaju svakodnevni rad.

Za Novi Pazar i njegove građane ovi uspesi zato nisu samo povod za zadovoljstvo – oni su i obaveza da se nastavi istim putem: još otvorenije, odgovornije i efikasnije.

Četiri priznanja, četiri različite institucije, četiri oblasti rada – a jedna zajednička poruka: Novi Pazar ide naprijed i za svoj rad dobija sve više zvaničnih potvrda ◆

Uručena priznanja povodom Dana opštine Rožaje

Povodom 30. septembra – Dana opštine Rožaje, u prepunoj sali Centra za kulturu održana je svečana sjednica Skupštine opštine, kojoj su prisustvovale brojne visoke zvanice, predstavnici javnog i društvenog života, dobitnici opštinskih priznanja, kao i prijatelji Rožaja.

Centralni dio svečanosti bilo je uručenje najvećeg opštinskog priznanja – **Nagrade „30. septembar“**, koje se dodjeljuje pojedincima i ustanovama čiji su rad, zalaganje i doprinos od posebnog značaja za Rožaje i njegove građane.

Žiri za dodjelu nagrade „30. septembar“, na sjednici održanoj 28. septembra, donio je odluku da se ovogodišnje priznanje dodijeli:

- Posthumno primarijusu dr Rifatu - Rifku Mukoviću, za nemjerljiv doprinos unapređenju zdravstva, kulturnog i naučnog razvoja Opštine Rožaje;
- Ernadu ef. Ramoviću, za nemjerljiv doprinos zaštiti i očuvanju kulturne baštine Opštine Rožaje;
- JU Dnevni centar za djecu i omladinu sa smetnjama i teškoćama u razvoju Opštine Rožaje, za nemjerljiv doprinos razvoju socijalne i dječje zaštite.

Priznanje ovogodišnjim laureatima, odnosno njihovim predstavnicima i porodicama, uručio je predsjednik Opštine Rožaje **Rahman Husović**, uz čestitke i poruku da najveće opštinsko priznanje predstavlja izraz zahvalnosti zajednice onima koji su svojim radom, znanjem, humanošću i posvećenošću ostavili trag u životu Rožaja.

Piše: **Emir KUČ,** šef Kabineta predsjednika Opštine Rožaje

Posebna emocija obilježila je dodjelu posthumne nagrade **primarijusu dr Rifku Mukoviću,** čiji je profesionalni i ljudski angažman ostao duboko zapamćen među generacijama građana. Njegovo ime i djelo, kako je istaknuto, predstavljaju dio zdravstvene i društvene istorije Rožaja.

Svečana sjednica Skupštine opštine Rožaje

Svečanu sjednicu otvorio je **predsjednik Skupštine opštine Almir Avdić**, koji se obratio prisutnima i podsjetio na značaj 30. septembra kao datuma koji simbolizuje istoriju, razvoj i zajedništvo Rožaja.

„Postoje mjesta koja čovjek može napustiti, ali koja ne može ostaviti iza sebe. Postoje gradovi koje možemo promijeniti za nekoliko godina, ali i oni koji decenijama mijenjaju nas, Rožaje je upravo takvo mjesto. Opština nije samo administrativna jedinica, već zajednica ljudi, uspomena, porodica i generacija –

Rahman Husović, predsjednik Opštine Rožaje

Almir Avdić, predsjednik Skupštine opštine

svega onog što smo naslijedili od onih prije nas, ali i onoga što ćemo ostaviti onima koji dolaze poslije nas. Od historije koju smo sačuvali, do budućnosti koju stvaramo, stoji naša odgovornost. Rožaje je preživjelo mnoge periode i izazove zahvaljujući ljudima koji su ostajali, vraćali se i ulagali u svoj grad. Na nama je da pokažemo da možemo biti generacija koja neće samo govoriti o Rožajama, već generacija koja će ostaviti trag u njegovom razvoju“, poručio je Avdić.

U obraćanju **predsjednika Opštine Rahmana Husovića** akcenat je stavljen na ostvarene rezultate u periodu između dvije sjednice, realizovane projekte i razvojne planove koji treba da obilježe naredni period.

„Rožaje je grad koji ima svoju tradiciju, svoju istoriju, svoju kulturu i posebnu energiju. Ali iznad svega, Rožaje je grad koji ima ljude koji ga vole. Naš cilj je jasan – da Rožaje bude grad u kojem se investira, radi, stvara i živi dostojanstveno. Naša obaveza je da lokalna uprava bude u službi građana i da svakodnevnim radom stvaramo bolje, sigurnije i kvalitetnije uslove za život.

U prethodnom periodu realizovali smo brojne aktivnosti na unapređenju

infrastrukture. Radili smo na asfaltiranju puteva u mjesnim zajednicama, u gradu, uređenju lokalnih saobraćajnica, izgradnji i sanaciji mostova, pješačkih staza i trotoara, javne rasvjete, mobilijara i drugih sadržaja koji naš grad i naša sela čine uređenijim i bezbjednijim.

Pred nama su značajni projekti koji treba da daju novi razvojni impuls našoj opštini.

Tu prije svega mislim na Ski-centar Štedim–Hajla, Biznis zonu, sistem za prečišćavanje otpadnih voda, vodovodi na gradskom i seoskom području, rekonstrukciju magistralnog puta Rožaje – Berane, rekonstrukciju zapadne tribine i gradskog stadiona, kao i drugi brojni projekti koje pripremamo i realizujemo. Ovi projekti treba da budu pokretači razvoja turizma, privrede i novih radnih mjesta.

Razvoj Rožaja nije zadatak jednog čovjeka, jedne institucije ili jedne generacije. To je zajednički posao svih nas“, istakao je predsjednik Husović.

Uz osvrt na ono što je urađeno, svečanost je bila i prilika da se govori o budućnosti Rožaja – gradu koji nastoji da

„In memoriam - primarijus dr Rifat - Rifko Muković, ljekar kojeg Rožaje pamti“

„Primarijus doktor Rifat Rifko Muković rođen je 11. aprila 1960. godine u Biševu, opština Rožaje. Osnovnu školu i Gimnaziju završio je u Rožajama, Medicinski fakultet u Skoplju, dok je specijalizaciju iz otorinolaringologije završio u Beogradu.

Od 1994. godine radio je u JZU Dom zdravlja Rožaje kao specijalista orl, pružajući decenijama vrhunsku medicinsku njegu građanima Rožaja.

Njegova težnja ka stalnom usavršavanju odvela ga je na prestižne klinike u inostranstvu, gdje je boravio u tri navrata:

- *Univerzitetska klinika Cirih (Švajcarska)*
- *Klinika za orl Hamburg (Njemačka)*
- *Opšta bolnica Bucholz (Njemačka)*

Kao kruna njegove bogate ljekarske karijere i naučnog doprinosa, Ministarstvo zdravlja Crne Gore mu je 2021. godine dodijelilo visoko i prestižno

naučno - stručno zvanje primarijus. Tokom svoje bogate karijere objavio je dvadeset i tri (23) stručna rada iz oblasti otorinolaringologije. Dr Muković bio je prepoznat po stalnom učešću na domaćim i međunarodnim naučnim skupovima o čemu svjedoče brojni sertifikati.

Njegov naučni doprinos medicini ogleda se i kroz stručne radove objavljene u renomiranom stručnom glasilu „Medical časopis“.

Pored medicine, dr Muković je ostavio neizbrisiv naučni trag kao strastveni istraživač prirode. U više navrata je objavljivao stručne radove iz oblasti ornitologije koji su tematski vezani za ptice rožajskog kraja. Autor je stručne knjige „Vodič za ptice rožajskog kraja“ i koautor djela „Leptiri rožajskog kraja“.

Bio je istaknuti i aktivni član Likovnog kluba „Kula“ Rožaje. Aktivno se bavio likovnom umjetnošću, poezijom i prozom. Svoje književne i stručne radove redovno je objavljivao u časopisu za naučna, književna i društvena pitanja „Tokovi“ (izdanja 2/2023 i 1/2024), „Rožajski zbornik“ (u čak 10 brojeva), magazin „Putovanja“.

Bio je jedan od pionira i osnivača prvih rok-muzičkih sastava u Rožajama koji su učestvovali na mnogim gitarijadama u zemlji i regionu, čime je postavio temelje urbane kulture našeg grada“.

istovremeno čuva svoju tradiciju i kulturno nasljeđe, razvija infrastrukturu i stvara nove mogućnosti za svoje građane.

Dan opštine obilježen je i bogatim kulturno - umjetničkim programom, realizovanim kroz manifestaciju **„Septembarski dani kulture“**. Brojni programi, izložbe, književne večeri, umjetnički i drugi kulturni sadržaji tokom septembra obogatili su društveni život grada i još jednom pokazali značaj kulture u očuvanju identiteta Rožaja.

U okviru obilježavanja Dana opštine posebno mjesto pripalo je i mladima. Plakete perspektivnim učenicima srednjih škola uručio je predsjednik Skupštine opštine Rožaje, Almir Avdić, kao znak podrške njihovom znanju, talentu, radu i uspjehu. Time je još jednom poslata poruka da su mladi najvažniji potencijal Rožaja i njegova budućnost. Opština Rožaje dodijelila je plakete **Merjem Ramović**, učenici ženskog odjeljenja Medrese „Mehmed Fatih“ u Rožajama, za učenicu generacije, **Selini Kajević**, učenici JU Srednja stručna škola, za učenicu generacije, **Hajriji Kalić**, učenici JU Gimnazija „30. septembar“, za đaka generacije.

A upravo mladi predstavljaju jednu od posebnosti ovog grada. Prema posljednjem popisu stanovništva, Rožaje je zadržalo status **najmlađe opštine u Crnoj Gori prema prosječnoj starosti stanovništva**. Taj podatak nije samo statistika – on je i razvojna šansa, ali i obaveza da se mladima obezbijede kvalitetniji uslovi za obrazovanje, rad, život i ostanak u svom gradu.

Rožaje tako i dalje potvrđuje svoj identitet **grada mladosti, kulture i bogate prirodne i kulturne baštine**. Upravo spoj mladosti i tradicije predstavlja njegovu posebnu vrijednost – snagu koja treba da bude oslonac budućem razvoju.

Svečanost povodom Dana opštine zato nije bila samo podsjećanje na prošlost i rezultate ostvarene u prethodnom periodu. Bila je i prilika da se oda priznanje ljudima i ustanovama koji svojim djelovanjem doprinose zajednici, da se podrže mladi i da se još jednom potvrdi zajednička odgovornost prema budućnosti Rožaja.

Nagrada „30. septembar“ ostaje simbol zahvalnosti grada svojim najboljima, a Dan opštine prilika da se, kroz ljude, kulturu, mladost i ostvarene rezultate, potvrdi ono što Rožaje jeste – grad bogate prošlosti, žive sadašnjosti i velike razvojne perspektive ◆

HRONOLOGIJA VREMENA – ODGOVOR PRAVI (11)

Ovo je izvod iz budućeg pisanog pogleda hronologije života mog Priboja, iz moje perspektive, kao sjećenje na djetinjstvo, školu, život Priboja i njegovih **dobrih ljudi**.

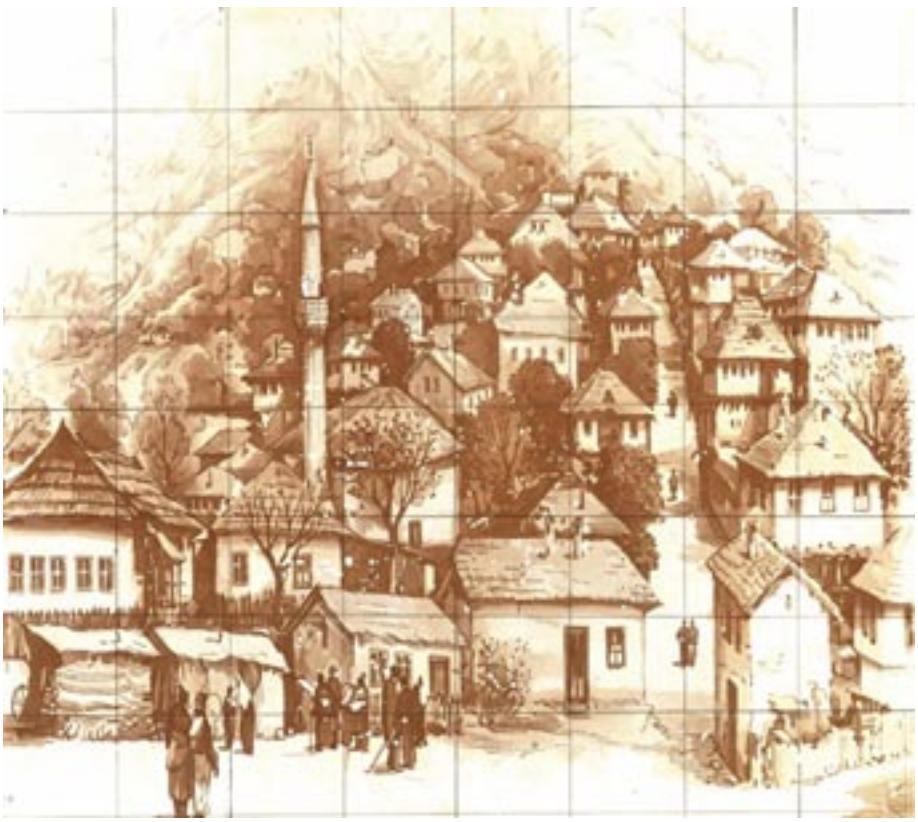

Piše: **Muaz HASANAGIĆ**

Jučer, sanjao sam

Priboj je imao više značajnih obilježja, sokaka, mahala, dijelova grada. To nisu bili samo geografski prostori u maloj varoši, već simbol susreta sa obalama Lima, kao centralne rezultante kojoj su težili ljudi gradeći duh Starog Priboja.

Sokak. ***Mušanbegov sokak*** je njihov etalon.

Mušanbegov sokak nije samo put popločan mješavinom zemlje i rastresitog kamena koje vode obronaka Bjeliša nanesoše, već žila kucavica koja vijekovima struji sam život i neispričana istorija čaršije. To je onaj uski prolaz između taraba i kuća, sabirajući mirise avlijske kahve, kucanja zanatskih čekića, melodije harmonike i odjeka koraka svih koji su ga činili vječnim. Sokak koji jedino nije imao mirise lipe koji su dolazili iz čaršije zajedno sa jutarnjim ezanima i koracima što su se odazivali - mirisi koji su se kao spona spuštali na svježinu Lima u sjećanju na djetinjstvo i odrastanje.

Mušanbegov sokak je uvijek bio mjerilo čaršije Priboja. Ne po ljudima koji su u njemu danovali, noćevali, prolazili niz i uz njega. Njegov vrh je značio početak uspinjanja na Bjeliš. On, *Mušanbegov sokak* je bio pravolonijska putanja, pa si sa glavne džade čaršije mogao vidjeti kada Kurtovići izađu iz avlije i niz sokak se upute čaršiji. Možeš sa sigurnošću čuti kada iz avlije Memiševića, kod pumpe za vodu, dopre umiljati glas domaćice: *„Sabahhajrola, jesi li poranio?"* Odgovor sustiže podizanje glave i jasno: *„Allahrazjola, e vala."* Teče ta melodija ispraćaja prvih uranaka koji nadopunjuje škripa kapije Topalovića. Već je domaćica Memiševića sa svojom vodom ušla u kuću, ne stigavši ni izreći: *„Sabahhajrola, jesi li poranio."* Sa verande Uzeirage Hadžića čuje se glas: *„Salih-efendija, sabah poranio tako rano?"* Ogromna figura dobričine Salih-efendije Topalovića lagano i s oprezom uz parmake avlije silazi niz strminu. Francuzerica na glavi obilježava njegovo dostojanstveno, oprezno koračanje. Zastane, podigne glavu prema verandi odakle dolazi glas: *„Jesil' poranila, Uzeirovice, vrijedna si jutrom."* Salih-efendija u sebi nosi onaj prepoznatljivi biljeg porijekla iz Šeher Sarajeva, koji je Priboj i Mušanbegov sokak znao i

poštov'o. Dio sokaka od Kurtovića pa do ispod kuće Uzeirage Hadžića je zimi, uz kišu i snijeg, bio opasan i težak za sigurno kretanje. Zato je zimi svaka kuća uz ograde posipala pepeo iz šporeta da osigura put od klizanja.

Jutra su bila rezervisana za zbirni pregled odlazaka i dolazaka Mušanbegovim sokakom. Najraniji izlazak bio je uglavnom iz avlije Ljuca. Šefket je ranio, na stanicu željezničku, da dočeka prvi noćni voz iz Sarajeva. On je šefovao na stanici. A to nije bila mala šala. Sabahski mir se osjećao iz kuća Baždarevića, Hadžiefendića, Kadrišića do kuća Pašalića. Prije nego se razdani, čuju se ograničeni zvuci i škripe baglama unutar avlije Nestora, mesara, jedne od dvije kuće pribojskih pravoslavaca u sokaku Mušanbegovom. To nije za bremedet spomenuti, osim naglaska o potpunoj harmoniji života ljudi bez obzira na vjeru i određenje nacionalne svijesti. Ta se harmonija odslikavala u Priboju i bila je odlika koja je krasila havu Priboja.

Kada se začuje tihi korak gromade ljudskosti i humanosti niz Mušanbegov sokak, tada se svi pendžeri žure otvoriti, kao da se utrkuju ko će prije nazdraviti: *„Dobro jutro, doktore! Dobro jutro, čika doktore Vojo!"* Mušanbegovim sokakom odjekuje mehki korak insana, narodnog doktora, voljene osobe i dobrine sa doktorskom tašnom - čovjeka sitne građe koja je ispunjavala prostore Mušanbegovog sokaka, pribojske džade i svake kuće u čaršiji. Doktor ***Vojislav Stanković*** - čika Vojo, gospon doktor - ponos je pribojske unutrašnje humanosti i nesebične pomoći koja nikada neće nestati. I nije.

Mušanbegov sokak svojim silaskom ispod kuća Pašalića i Nestora obuhvata malu kućicu Kulaševića i Hajdarevića, odakle se sa obje strane prostiru kuće Džidića - Fehimage, Nedžiba, Šućribega i Rame. Sve su to fundamenti Mušanbegovog sokaka kojem pečat završetka na glavnu čaršijsku džadu daje kuća hadži Đulbega Hasanagića, te sa druge strane vakufska zgrada koja je bila dom Husenbega Hasanagića i njegove djece: Veizbega, Edibbega, Sadike, Dževahire, Behije... Silazak na zalazište Mušanbegovog sokaka prema štreci i adama Lima kontrolisale su kuće Džemaila Kurtovića i pekara hadži Đulbega Hasanagića.

Mušanbegov sokak je biljeg na staroj fotografiji Priboja koji je označio početak izgradnje pribojske čaršije na padinama ispod Bjeliša. Kasnije su formirana i druga jezgra koja su značila život Priboja - Potok, Porojna, Brijeg, Avdibegov sokak pored „Bratstva" - ali Mušanbegov sokak ostaje, zbog značaja prošlosti, pečat koji svjedoči o harmoniji i dobroti. Ta dobrota potiče još od reformatorskog vremena kada je svojim vakufom Hasan-aga Pribojac obilježio postanak varošice sa džamijom, hanovima, mektebima koji su označili početak obrazovanja, te skelama na Limu koje su omogućile lakša putovanja, dolaske, odlaske i sveukupni razvoj Priboja.

Priboj je utonuo u san. Vrijeme mu je svjedok. Nije mogao stid nečinjenja stoički gledati, pa je zaspao na trenutak. Mnogo puta je tako zaspao na trenutak vremena. Nije želio uzvratiti istom mjerom rušiteljima anadolskih duša koje ostaviše duh dobrote između Bića i Bjeliša. Ni 1803., ni 1835, ni 1876, ni 1912, ni 1941, 1942, 1943, 1945, pa ni 1992. i 1999. godine. Ovaj sokak je uvijek bio čistih ruku - duša dobrote je njime upravljala. Uz njega su bijeli nišani svjedočili vremenu ljudskosti. A iz mekteba i džamijskih minbera mogao se čuti odjek glasova što su iz dubine njegovih kamenih zidova izbijali: kiraeti, učenja, dersovi i hutbe. Sedžde su vremenom natopljene suzama radosne zahvale Gospodaru što im je Svojom milošću omogućio da abdeste i namaze u tišini obave.

Danas, vremenom svjedoka, tragovi bijelih nišana obavezuju nas, Milostivog insana, da dovimo za dobrinu i zahvalu vremenu i da koračamo Njegovim mirom. Postojano. „Allahu ekber" čuje se.

Odazivam Ti se odazivam

Bosna, Sandžak, su zastrte ćilimom Božijih blagodati. Svaki grad, čaršija šire te blagodati. Rasipaju se dobrinom koja svjedoči o jednosti koju njen insan slijedi.

Priboj svoje cvijeće ima. Polen njegov rasut dunjalukom.

I svakom zorom.

Zorom dolaze ezani. Miris i eho poziva se šire od Kalafata odbijanjem njihovog eha od gordog Pobijenika pa se nastavlja na livade i bašče Čitluka. Nizine Kolonije samo čuju, jer to nosi drčni Lim prema čaršiji gdje već Hasanagin minaret sabira Gospodarev poziv.

Allah je najveći, Allah je najveći,
Allah je najveći, Allah je najveći!
Svjedočim da nema drugog Boga osim Allaha,
Svjedočim da nema drugog Boga osim Allaha!
Svjedočim da je Muhammed Božji poslanik,
Svjedočim da je Muhammed Božji poslanik!

Ezani sabiraju sabahom do jacije iz Crnuga, Kasidola, Međuriječja, na Požegrmac. Mioče, se niz Lim pridružuje čuvenim Boranovićima gdje postojaše prvi organizovani prelaz preko rijeke koju ustanovi čovjekoljubac Hasan-aga. Već se čuje melodičan glas ezana sa Ruđanske džamije Kara Mustafa-paše Sokolovića sve niz Lim do naseobine Sokolovića džamije Mehmed-paše Sokolovića, pa do Setihova, Strmice i Strgačine. Ja sam bliži Zabrnjici, Crnugovićima i Zabrđu da uživam sa čelom na sedždi.

Dođite na namaz!
Dođite na namaz!

Sabira se zvuk ezana u nekim trenima sa zvucima pravoslavnih manastira Banje, Mažića koji preko Zelenca odjekuju niz Lim sa gradskog hrama Svetog Velikomučenika Kneza Lazara, da se stope sa zvucima Građenika i Blagovesti Presvete Bogorodice Bjelušine u Štrpcima.

Sveblagi Gospode, pošalji nam blagodat Tvog Svetog Duha da osnaži naše duhovne sile...

Slava Ocu i Sinu i Svetom Duhu, i sada i uvijek i u vijekove vjekova. Amin

Znaju se u toj Božijoj ljepoti Pribojskih krajolika probiti i zvuci zvona sa crkve Svetog Arhangela Krajčinovića.

Sve to sa Livada Osovnika pomno prate stećci s Pobrežja kao svjedoci vremena kad su u osvit praistorije na ovim prostrima život počinjali Iliri, Goti... Sve to prati melodija vjetrova s Rudina, Crne stijene i Čitlučkih bašti. Sjetiš se i Jerkovca, Motikove ravni, a Panja Glava bdije nad Poljicem ispruženih ruku prema Kaluđerskom polju Jarmovca, Kalafatima Lisine stijene. Sve to budni Pobijenik goropadno prati sa Podina do Crnog vrha i Ljeskovca. Niz Goduški potok prođeš Poljice do Mostine. Možeš sa Rabrenovca do bašta Mramorja i topline riječice koja, poput izvijene vunice pružene između toplih šumskih prostranstava obronaka Zlatibora i podržana ljepotom livada i jela Zlatara, utiče u ponosni Lim. Zove se Uvac.

Tako Priboj dovi svojim rasutim cvijećem čiji se polen Dijasporom zove.

Dođite na spas!
Dođite na spas!
Allah je najveći!

O kako si lijep, kako si lijepo, kako si lijepa, kako si... moj Priboje na Limu, moje Sarajevo, moja Banja Luko, moja Kütahya, moj Freisingu, moja Rogatice, Goražde, Prijepolje, Taslidžo, Bijelo Polje, Višegrade, Dobrune, Međuriječje, moj dragi Priboje! Svi budni vremenom, čuvari moje duše. A ja i snom šetam vašim sokacima, uz obale vaših tokova, pokušavajući da pređem na drugu obalu.

Dijelim uzdahe i sabure na sve trenutke vremena.

U Allahovoj tišini nišani Goduše, Odžaka, Stupnice i Kovanja svjedoče o postojanju.

Sjeti se!

Odazivam Ti se Allahu odazivam,
Odazivam Ti se,
Lebejjke Allahume lebejk,

Opstanak – odbrana

U sklopu pisanja hronologije života mog Priboja, pisao sam svoja razmišljanja i o temama, događajima prošlosti, koje su obilježile prošlost i uticale na život i razvoj mog naroda, muslimanskog – bošnjačkog i drugih naroda sa kojima je moj narod dijelio i dobro i zlo.

Napisani stavovi, razmišljanja su isključivo moja pisana riječ koju sam razumjevao čitajući knjige i zapise ljudi svjedoka vremena i slušajući ispovijesti sudionika tog vremena.

Muslimanske samoodbrambene snage (Muslimanska milicija)

Moje pisanje o Samodbrambenim snagama Muslimana nije pokušaj revizionizma već pokušaj prevrednovanja činjenica koje nisu bile na svjetlosti istine. Ovo pisanje smatram svojim legitimnim pravom da napišem nove činjenice i postavim nova pitanja. Ne želim da moj stav bude nasilje nad istorijom kao naukom. Želim da jasno postavim diferencijaciju samoodbrane od zločina. Samoodbrambene snage Muslimana Sandžaka su imale prije svega zaštitu stanovništva Sandžaka, golih života i opstanka od okruženja fašističkih, nacionalističkih i jednim dijelom i komunističkih jedinica, kao iskustva ranijih stradanja prije svega muslimanskog / bošnjačkog naroda. Samoodbrambene snage Muslimana nisu imale ideologiju. Nisu imale jedinstvenu komandu. Lokalni komandanti su bili veliki onoliko koliko su uspjeli zaštititi svoj narod. Zato su ti individualci koji su se stavili na čelo samoodbrambenih snaga, formacija odbrane stanovništva Sandžaka, a prije svega Muslimana / Bošnjaka Sandžaka ostali sinonim herojstva.

„Heroj pripada samo onoj zajednici koja ga slavi, dočim žrtva pripada cijelom svijetu" (Bernar Giesen)

Borba trajanja / Džihad

Čovjek je od svog postanka radio na sebi, za sebe, stvaranjem uslova i procesa koji će omogućiti sigurnost i blagostanje. To je mehanizam koji je osiguravao da preživi. Njegova težnja da uvijek ima stvaralačku snagu koja ga odvaja od mirovanja, stagnacije. Zbog toga je njegova, čovjekova kreativnost bitna za opstanak. Taj važan, najvažniji elemenat živote se jednostavno izražava borbom. Borba je osiguravala održavanje života.

U istoriji razvoja islama, borba za zavoj misli, nauke, društva jednakosti, mira i opstanka muslimana je imala poseban značaj, put, uputu. Sve što radiš, trud koji uložiš u radu je džihad. *Džihad je trud onoga što radiš.*

Kod nemuslimana, uglavnom zapada, riječ džihad se po pravilu prevodi kao „sveti rat“, i ima potpuno jednoznačno negativno određenje, „sveti rat“ za islam. Prema zapadnom tumačenju, džihad označava težnju prema cilju da kao religijsko određenje ima da svuda zavladaju Allahovi zakoni. Prema uslovima, društvenim, ekonomskim, političkim, sredstva kojim se to ostvaruje mogu biti nasilna ili miroljubiva koja se ogledaju u ličnom ili zajedničkom sadržaju. U vremenu nastanka islama, Mekansko razdoblje, džihad je značio ideološku i moralnu borbu dok je u skorijoj prošlosti to preraslo u nasilno nametanje oružanom borbom, ratom. Zato ta zapadna tumačenja se svode na sveti rat koji se vodi za odbranu islamske zajednice i širenje islama.

Zanemarujući osnovne upute i određenja da je muslimanima zabranjen agresivni rat. Muslimani su obavezni da se brane u slučaju napada, ugrožene egzistencije. Zato tumačenja koja usmjeravaju tumačenje džihada na; borbu za očuvanje islamske vjere, za očuvanje islamskog društva i uopšte borba za odbranu islama. Jedan od odgovora je, džihad se nužno ne odnosi na borbu fizičkim putem nego i na duhovnu, koja označava borbu protiv strasti i grijeha. Džihad predstavlja intelektualni i fizički napor u promicanju dobra, borbi protiv zla i odbrani prava svakog čovjeka da slobodno i neometano prakticira islam. Nema prisile u islamu. Ovo je jedna od najvažnijih obaveza muslimana. Čovjek koji se tako ponaša, prakticira islam naziva se mudžahid.

Uglavnom najveći dio muslimanske populacije promiče dobro, toleranciju, slobodu na izbor. To je značilo da budeš dobar čovjek, dobar radnik, dobar učenik, dobar otac, majka, dobar brat, sestra, dijete, dobar komšija, dobar sudija, dobar ljekar, dobar rudar, dobar primjer drugom i drugačijem. Da drugom želiš ono što sebi želiš.

Za tu borbu – džihad, trebaju i uslovi. Vjera u Gospodara. Sabur. Podnošenje žrtve. „Ko žali umrijeti, ne želi živjeti. Narod, koji se boji smrti, najprije će izumrijeti.”

Sve to je sadržano u dobrom Bošnjaninu, Bosancu, Bošnjaku.

Vrijeme.

Politički ciljevi oblikuju svijet. Mehanizam koji obezbjeđuje nečiju volju nametnutu na ostale. Organiziranim nasiljem. To znači rat. To je razdvajanje etičke i normativne osnove života. Etika i zakonitost spadaju u politiku a ne u strategiju. Zbog toga se kao olakšanje pronalazi pravno definiranje kao dopuštena granica organiziranog nasilja. Kada nepostoji ograničavajući etički/pravni okvir, nasilje prerasta u barbarstvo. Ovakvih ratova kroz istoriju Bosne bilo je mnogo. Organizirano nasilje je bilo pravilo disciplinirana ljudi Bosne, Sandžaka, koje su organizirali susjedi, i po pravilu primjenjeno na jedan subjekt Bosnu, Sandžak, i njihovu osnovu koju su činili Bošnjaci. Kad su Srbi i Crnogorci uz pomoć Rusije podigli bune protiv osmanske vlasti i većinskog stanovništva, muslimana – Bošnjaka, zatim austro-ugarske okupacije, kraljevina SHS Jugoslavije, četnički politički ciljevi Drugog rata. Period umirenja muslimanskog/Bošnjačkog bića u doba socijalizma i jednakosti u Titovoj Jugoslaviji izrodio se u suprotnost koja je rezultirala tektonskim udarom buđenja muslimana – Bošnjaka. Organizirano nasilje bez etike rezultiralo je ogromnim zločinima pogroma, nasilja, pljački, progona na nacionalnoj osnovi. Zločin genocida kao najbrutalniji, najdrastičniji, najekstremniji usmjeren na istrebljenje i uništenje jednog naroda, muslimana / Bošnjaka, zasnovan na etničkoj, rasnoj, religijskoj, nacionalnoj osnovi koji je u osnovi sadržavao cilj biološkog iskorjenjivanja materijalne i duhovne kulture muslimana/Bošnjaka. Uništenje njihovog sveukupnog bioantropološkog i socioantropološkog bića.

Drugi svjetski rat je rezultat procesa velike privredne krize koja je pogodila Ameriku ’30-tih godina, te nametnutih sankcija i ratne odštete Njemačkoj od sila pobjednica u Prvom ratu. Ta velika ekonomska kriza je prouzrokovala globalni rast nezaposlenosti i siromaštva, koje je mase stanovništva u mnogim zemljama okretalo ekstremnim ideologijama, do međuetničkih napetosti. Postojeći poredak je predstavljao kočnicu ekonomskog razvoja što je osnov za izmjenama i primjenom sile. Ekonomska kriza u Njemačkoj izazvala je rekordnu nezaposlenost koju postojeći demokratski poredak nije mogao riješiti. Na vlast 1933. godine u Njemačkoj dolazi Nacionalsocijalistička stranka Adolfa Hitlera. Temelj nacističke ideologije predstavljala je rasistička zamisao u širenju njemačkog životnog prostora. Proklamirani cilj okupljanja svih zemalja gdje živi njemačka manjina u jedinstvenu državu – Veliku Njemačku.

Drugi svjetski rat je počeo.

Kraljevina Jugoslavija je kapitulirala. Okupacija od strane Sila Osovine (Njemačka, Italija …). Italija upravlja jadranskim prostorom od Slovenije do Albanije. Unutrašnje prostore pokriva otprilike kao granica rijeke Drine. U tim prostorima unutrašnjosti se formira NDH (Nezavisna država Hrvatska). Prostore Vojvodine, Srbije, Makedonije do Crne Gore, pokriva uprava Trećeg Rajha koristeći unutrašnje saveznike vlasti koji su se priključile Silama osovine (Nedić, i drugi). Prostori Bosne i Sandžaka nemaju jedinstvenu nacističku upravu. Italija, NDH, Srbija (Milan Nedić, Dimitrije Ljotić, Draža Mihailović, Kosta Pećanac), Njemačka, Sile Osovine, koriste sve heterogenosti i suprostvljene etničke skupine, da vlast bude uspostavljena vrlo brzo. Prvi koji su se suprostavili nacističkoj politici na prostoru Jugoslavije je Antifašistički pokret pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije kojeg vodi Josip Broz Tito. Organiziranje

Partizanskih odreda ide teško, narod nepovjerljiv, bez podrške od velikih sila Amerike, Engleske, Rusije, nisu uspjele autentično sebe postaviti kao jedinstven pokret za oslobođenje svih naroda. Naročito na prostorima gdje su bili u sadejstu sa četnicima (Tuzla, istočna Bosna – Foča, crnogorski dio Sandžaka).

Početak Drugog svjetskog rata donio je na prostorima Sandžaka i drugih područja Kraljevine Jugoslavije do ***formiranja samoodbrambenih snaga gdje su muslimani*** *bili većinsko stanovništvo – narod. Te samo-odbrambene snage muslimana imale su samo jedan zadatak – odbrana svojih ognjišta, imovine i naselja od četničkih falangi koje su masovno formirane i naoružane od snaga vojske Kraljevine Jugoslavije i drugih srpskih paravojnih jedinca.*

Istovremeno na područjima koja su bila u sastavu tzv. Velike Albanije ***formirane su „samoodbrambene snage za borbu protiv komunista“ – poznate pod imenom „milicija volontario antikomunista“ vulentare*** *i samo u pojedinim mjestima i protiv četničkih falangi. Ove jedinice su bile pod okupatorskom kontrolom. Dio tih jedinica je bio plaćena vojska. Te jedinice su bile u Plavu, Gusinju, Gornjoj Ržanici, Rožaju i dijelom u Bijelom Polju i Sjenici.*

Samoodbrambene snage muslimana su imale vojno obilježje samo po tome što su bile naoružane i što su imale svoje komandire. U svemu drugom ni po čemu se nisu razlikovale od ostalog seoskog stanovništva, živjeli su u svojim kućama, hranili se u svojim porodicama, kretali se u seoskim odijelima i bili naoružani najčešće vlastitim oružjem. Bile su to jednonacionalne organizacije sastavljene isključivo od Bošnjaka.

U istoriografiji Jugoslavije je stvorena misterija kada su u pitanju „sandžačke muslimanske milicije“, koje se neopravdano izjednačavaju po svojoj ulozi s četnicima, ustašama i drugim istinski zločinačkim formacijama. Šta su to, zapravo, samoodbrambene snage muslimana, kasnije nazvane Muslimanska milicija, i kakva je njena uloga bila u posljednjem svjetskom ratu?

Partizanske jedinice - Oblasno rukovodstvo antifašističkog pokreta u Sandžaku u svojim ratnim izvještajima tretiralo kao odbrambene organizacije koje su branile svoja sela i nisu dopuštale da u njih ulaze prvenstveno četnici, a nisu bili saglasni ni s ulaskom partizana, mada su se prema jednima i drugima sasvim različito odnosili.

Samoodbrambene snage muslimana – Muslimanska milicija nikada nisu poduzimali ofanzivne akcije protiv partizana, sa kojima su se dogovarali i iznalazili mogućnosti da ih odvrate od upada u njihova mjesta. To potvrđuju mnogobrojni izvještaji Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, kao i izvještaji Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku dok su na tom području boravili Tito i Vrhovna komanda NOV (Nova Varoš, Priboj na Limu, Pljevlja). Izuzetak su područja u Crnoj Gori gdje su se crnogorski partuzani često konfrontirali sa muslimanima (Plav, Rožaje, Bijelo Polje, dio Sjenice i Prijepolja). S četnicima su se konfrontirali i uvijek bili spremni na borbu s njima.

I jedinice vulnetara često su znale da prijateljski, zaštitnički i saveznički djeluju u odnosu na partizanski pokret. Naprimjer, u vrijeme kada su na prostorima Vasojevića i dijela Sandžaka četnici činili najteže zločine protiv partizanskih odreda, vulnetari Plava i Gusinja pripadnicima partizanskih odreda, bataljona i gerilskih jedinica davali su pomoć i utočište na prostorima koji su bili pod njihovom kontrolom. Tako se tokom 1942. i 1943. godine andrijevačka i beranska gerila uspjela spasiti od četničkog uništenja zahvaljujući saradnji i pomoći jednog dijela plavskih i gusinjskih vulnetara, a na prostorima Gornjeg Bihora pomoću pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta. Upravo u periodu kada su na teritoriji Gornjih i Donjih Vasojevića pobijeni od četnika mnogi organizatori i rukovodioci narodnooslobodilačke borbe, oni partizani koji su uspjeli preći na prostor plavskog i gusinjskog kraja tokom 1942. do oktobra 1943. godine bili su na sigurnom, jer na ovom prostoru nije poginuo u spomenutom periodu nijedan crnogorski partizan.

Poslije završetka rata komunisti su imali čudnu tendenciju da ratna zlodjela što ravnomjernije podjele na sve jugoslavenske narode, a s ciljem stvaranja vještačke i neistinite ravnoteže. Bošnjačkom narodu je kao poslijeratno ideološko, nacionalno i historijsko breme bačeno na pleća djelovanje samoodbrambenih snaga muslimana - Muslimanske milicije, iako je i njima bilo jasno da se ove formacije nikako ne mogu izjednačavati s četnicima, ustašama, ljotićevcima i njima sličnim. Jedino što su im mogli zamjeriti bilo je da se pripadnici ovih samoodbrambenih jedinica nisu slagali s revolucionarnim komunističkim ciljevima partizana naročito u period 1941 do kraja 1943. godine kada su jedinice četničkih falangi činili teške zločine nad muslimanima bez posebnih angažovanja na njihovoj zaštiti. Zbog toga su u to vrijeme i tražili zaštitu okupatora i pomoć u oružju radi odbrane. Okupator je tolerirao postojanje muslimanske milicije jer ga ona nije napadala, a u svojim je mjestima osiguravala red i mir.

Muslimanski – Bošnjački narod je najizrazitije osjetio nedostatak bitne političke artikulacije kao naroda. Zbog toga je prepušten samostalnom organiziranju bez jasnih političkih lidera koji bi vodili računa o svom muslimanskom/Bošnjačkom narodu. To se naročito odražavalo na području Sandžaka i nekim dijelovima Bosne (Bos. Krajina, istočna Bosna, Tuzla-prostor oko Majevice). Na ovim područjima su aveti prošlosti i pakosti iz bliske prošlosti (Balkanski, Prvi rat) oživjeli na barbarskoj

osnovi. Nastavak politike uništenja svega što je „tursko“, a misleći na muslimanski/Bošnjački narod. Već u prvoj godini Drugog rata (1941./42.) stravični zločini koje čine četničke falange pod komandom Draže Mihailovića na području Sandžaka, Istočne Bosne prostor oko Majevice, su obilježja zločina Genocida. Na sceni je politika velokosrpske agresije konačnog „obračuna“ sa „turskom“, muslimanskom /Bošnjačkom komponentom. Istovjetan projekat čistih hrvatskih prostora u Bosni i Sandžaku, provodi i NDH velikohrvatskom politikom „hrvatsko cvijeće“ kako su nazivali „svoj“ hrvatski muslimanski narod. Otimačina Bosne i Sandžaka zločinima istrebljenja je bila inicijalna iskra da iz muslimanskog /Bošnjačkog naroda ustanu njeni sinovi, vitezovi ljubavi prema svom narodu i organizuju odbranu. Suprostavljanje počinjenim zločinima primoravaju muslimanski / Bošnjački narod na samoorganizovanje. Sandžački prvaci, najugledniji Bošnjaci su na čelu tih snaga. Narod im vjeruje. Prve samoorganizovane jednice pokušavaju sa već organizovanim partizanskim jedinicama ostvariti zajednički front odbrane od fašističkih snaga okupacije Italije, Njemačke, četničkih falangi. Međutim, partizanske jedinice prema tim samoodbrambenim jedinicama muslimana imaju odbojni odnos. Ne žele saradnju, tretiraju ih na isti način kao i četnici. To mnoge formirane jedinice samoodbrane muslimana okreće prema okupatoru kao osnovi za održanje snadbijevanja oružjem i opremom pod uslovom nenapadanja. To je bio dvosjekli mač. Okupatori su u četnicima imali saveznike u svim akcijama napada i odbrane od partizanskih jedinica. Muslimanske samoodbrambene jedinice su imali samo jedan zadatak, zaštita svog naroda, Muslimanskog. Nisu imale nikad ofanzivne akcije protiva partizana i okupatora. Čak ni prema četnicima dok nisu bili napadnuti. Takav kontekst samoodbrambenih snaga muslimana je značio svakodnevnu borbu izbora manjeg zla i spašavanje egzistencije muslimanskog naroda. To je otežavalo i međusobnu koordinaciju samoodbrambenih jedinica, određivanje sinhronizovanih akcija odbrane naroda i prostora, zbog toga su mnoge jedinice djelovale autonomno.

Generalno, moderna srpska, crnogorska, hrvatska istorografija 20. vijeka, organizatore samoodbrambenih snaga muslimana/Bošnjaka svrstava u saradnike fašističkog okupatora i potpuno zanemaruje jednoznačnu ulogu i cilj, odbrana muslimanskog/Bošnjačkog naroda od istrebljenja koja je sadržana u ciljevima stvaranja Velike Srbije kroz odrede četničkih falangi u Sandžaku i Bosni.

Zanemaruje se osnova*; Samoodbrambene snage muslimana nisu bile odjek moći, sila suprostavljanja, već savjest koja stoji uz istinu da vjera kao univerzalna vrijednost zaštiti čovjeka, muslimana od mržnje, i tumačenja o slomu pravde. Samoodbrambene snage muslimana su stale u zaštitu života, dostojanstva, čuvanje duše, pravde i legitimna sloboda postojanja. To je jedna od najviših vrijednosti muslimana. Bili su u to vrijeme jedina, poslijednja brana dehumanizaciji i uništavanju humanosti. To su pokazali svojim odnosom prema svojim komšijama pravoslavcima.*

Nasuprot četničke politike koja je uz podršku crkve, pravoslavlje, „čiste zemlje“ ostvarivala govorom koji oružju daju opravdanje, nepravdi daju legitimitet, a zločin „tumačenjem“ smirivanja svoje savjesti. Ta ***dehumanizacija muslimana*** je bio prvi korak ka njihovoj ljudskoj katastrofi, koja je bila osnova četničke politike. To je prožimanje duge istorije ratova, što dužih što kraćih, koju je pravoslavlje vodilo u čišćenju od mulimana stvarajući „čistu zemlju“. Oduzeti čovjeku muslimanu ljudskost, lakše ga je ubiti, lakše opravdati njegovo ubijanje, lakše prihvatiti nepravdu pred svijetom. To počinje riječima, postaje politika, zatim završava prizorima koje je teško popraviti.

Nakon svega navedenog, sud o značaju samoodbrambenih snaga muslimana/Bošnjaka Sandžaka sa dijelom i gornjeg Podrinja, može se obuhvatiti:

- *Niti u jednom segmentu predhodnog vremena, od 1803. do 1992. godine, muslimani/Bošnjaci nisu bili agresori, nisu NIKAD napali drugog, drugu nacionalnu, vjersku skupinu*
- *U presjeku predhodnog vremena muslimani/Bošnjaci Sandžaka i gornjeg Podrinja bili su napadnuti u cilju uništavanja njegove nacionalne ili vjerske supstance*
- *Svaki put kada su se organizirali u pružanju otpora, zaštite od agresorskih napada, formiranje svojih samoodbrambenih snaga bili su optuženi za pružanje otpora. Tako je bilo i kada su formirane muslimanske komitski odredi u vrijeme Balkanskog rata, Prvog rata. Tako je bilo i u Drugom ratu kada su samoodbrambene snage muslimana – Bošnjaka uspjele koliko toliko sačuvati svoju supstancu i obezbjediti opstanak muslimana /Bošnjaka u Sandžaku, gornjem Podrinju. Predhodni vremenski period je opomena bila Bošnjačkom narodu da se na vrijeme odupre agresoru iz Srbije, Crne Gore i Hrvatske. Sačuva Bosnu sa svim njenim građanima, Bošnjacima, katolicima, pravo-slavcima, romima, jevrejima i svima koji su Bosnu osjećali svojom domovinom. A Bošnjaci Sandžaka su dio tog bosanskog svijeta.*

Zato danas Bošnjak ima zašta da se pita !

Gazije, heroji, vitezovi, šehidi, odbrane muslimana Sandžaka obezbjedili su najuzvišenije mjesto u kolektivnom pamćenju naroda Bošnjačkog. Poratna režimska istorija, ideološki falsifikati, gromoglasno prešućivanje činjenica, ISTINE, nije zasjenila, pomutila svijest naroda Bošnjačkog. Ponos na svoje heroje, šehide su ISTINE misije budućnosti naroda Bošnjačkog. Narod koji čuva svoju čast, pamti svoje velikane i ne dozvoljava da ga dijele, narod je koji ima budućnost.

Nastaviće se...

Vitezovi, heroji, junaci, gazije samoodbrambenih snaga muslimanskog / Bošnjačkog naroda Sandžaka
Novi Pazar: Aćif - efendija Hadžiahmetović, Bilal (Biko) Drešević, Derviš (Deko) Drešević, ...
Tutin: Džemail Koničanin, ...
Rožaje: Mula Jakub Kardović, ...

AUTOFAGIJA - OD NAUKE DO ŽIVOTNOG STILA

Pišu: **prof. dr. Lejla POJSKIĆ**
i prof. dr. Kasim BAJROVIĆ

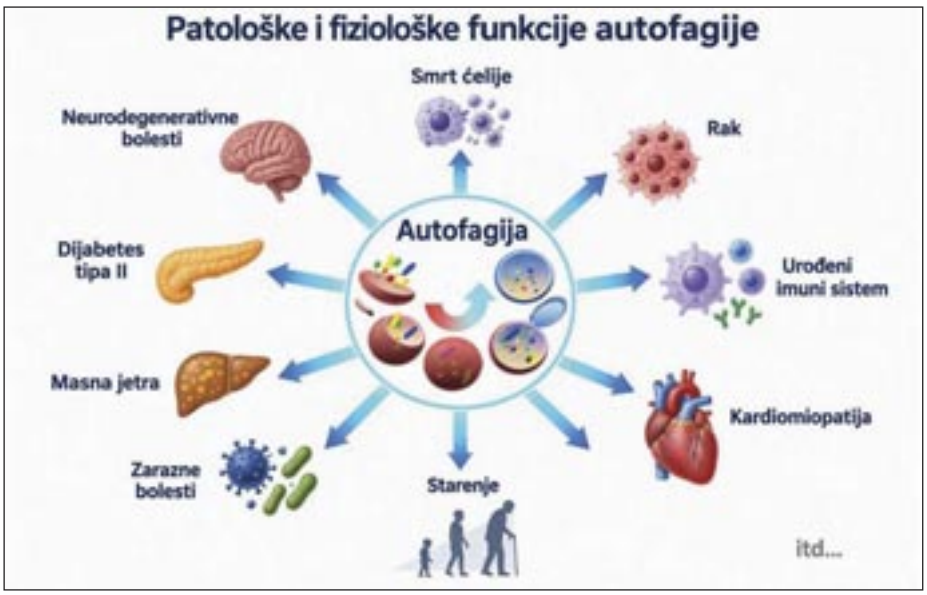
Univerzitet u Sarajevu - Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Centralna jedinica funkcionisanja bioloških organizama je ćelija ili stanica. Na nivou ćelija organizirani su svi fundamentalni biohemijski i molekularno-biološki procesi u kojim se kontroliše i usmjerava proizvodnja neophodnih tvari (različitih vrsta i složenosti) za izgradnju i funkcionisanje organizma na nivou tkiva, organa i organskih sistema. Međutim ćelije se tokom svog životnog ciklusa troše, oštećuju, regenerišu, a kad to nije moguće razgrađuju. Produkti razgradnje dijelova biološkog tkiva se recikliraju na način da se molekule posredstvom unutar ćelijskih procesa razgrađuju, čime se gradivne komponente: aminokiseline, šećeri, esteri i prostije molekularne strukture ponovo stavljaju u funkciju regeneracije postojećih ili novonastalih ćelija, a energija dobijena tim procesom razgradnje ponovo kanališe u sintetske i druge energetski zahtjevne biohemijske procese. Ovaj proces razgradnje vlastitih struktura i njihove „reciklaže“ je poznat kao autofagija.

Kao što je poznato svaka stanica sastavljena je od više organela koji održavaju njezino funkcioniranje. S vremenom se organele mogu oštetiti i jednostavno prestati vršiti svoje funkcije. Uz pomoć autofagije tijelo eliminiše oštećene stanice, a energiju usmjerava kako bi se regenerirale stanice sa manjim biološkim oštećenjima. Previše neželjenih komponenti u stanici zauzima prostor i time može usporiti ili poremetiti njen rad, ali autofagija čisti taj “nered” i optimizira rad stanice. Smatra se da autofagija ima značajnu ulogu u održavanju zdravlja tijela, a može biti ključna za usporavanje starenja, sprječavanje nastanka malignih bolesti, različitih upala i neurodegenerativnih bolesti te da igra važnu ulogu u borbi protiv različitih uzročnika bolesti bakterija i virusa (Slika 1).

Autofagija također igra važnu ulogu u procesu starenja i dugovječnosti. Starenjem razina autofagije se smanjuje što može dovesti do nakupljanja "staničnog otpada" i stanica koje ne funkcioniraju najbolje. Oksidativni stres, oštećenja DNK, izloženost UV zračenju i genetički faktori također mogu poremetiti autofagiju, doprinoseći razvoju određenih kroničnih bolesti (slika 1). Mnoge studije su pokazale da je disfunkcija autofagije povezana sa bolestima kao što su: amiotrofična lateralna skleroza, alzheimerova bolest, autoimune bolesti, rak, kronična bolest bubrega, crohnova bolest, dijabetes, kardiovaskularne bolesti, huntingtonova bolest, bolesti jetre, parkinsonova bolest i dr.

Termin autofagija prvi put je upotrebio Christian de Duve na Simpoziju

Slika 1. Patološke i fiziološke funkcije autofagije. Prevedeno i prilagođeno prema: mungfali.com

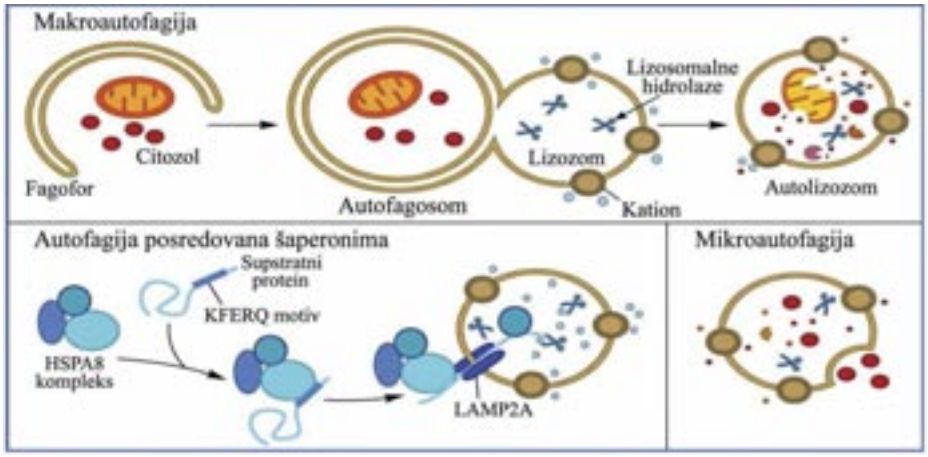
godine, no za otkriće mehanizma autofagije zaslužan je japanski znanstvenik Yoshinori Ohsumi zbog čega je dobio Nobelovu nagradu za rad u oblasti fiziologije i medicine 2016. godine.

Pored pospremanja i reciklaže ostataka ćelijskog metabolizma i održavanja, autofagija ima niz važnih učinaka unutar, ali i izvan stanice. Unutar stanica autofagija djeluje na: smanjenje oksidativnog stresa, održavanje stabilnosti funkcije DNK i gena, sprečavanje preranog propadanja i starenja stanica, optimizaciju procesa pretvorbe hranjivih tvari u energiju, poboljšanje procesa uklanjanja otpada, uklanjanje patogena i drugih stranih materijala unutar stanica, sprječavanju nastanka tumora uklanjanjem otrovnih tvari itd. Izvan stanice, autofagija može pomoći pri smanjenju upala u organizmu, unaprjeđenju prijenosa živčanih signala u mozgu i održavanju normalnog rada imunološkog sistema.

Proces autofagije obično nastaje kada je stanica pod fiziološkim stresom, kada npr. nema dovoljno hranjivih tvari i pređe u način preživljavanja (štednju energije), a to se može potaknuti na nekoliko načina: uskraćivanjem nutrijenata tijelu tjera stanice da stanične komponente počnu prenamjenjivati u ATP, odnosno gorivo za rad; vježbanjem se brzo sagorijeva glukoza, glavni izvor energije za naše tijelo, i tako pokreće autofagiju kao mjeru održavanja funkcije stanice te se autofagija javlja kao odgovor na stres i kontrakcije mišića dok vježbamo. Bez ugljikohidrata koji ulaze u krvotok, tijelo se prebacuje u stanje autofagije i pribjegava korištenju ketona za gorivo (ketoni se proizvode kad tijelo razgrađuje masti). I neke druge metaboličke promjene koje se događaju tijekom posta također mogu potaknuti sagorijevanje masti i korištenje ketone. Neke studije pokazuju da autofagija igra središnju ulogu u funkcioniranju mozga i održavanju zdravlja živčanih stanica. Osim što doprinose autofagiji, ketoni su odličan izvor energije za mozak, i čini se da pospješuju njegov rad. Štoviše, neka istraživanja sugeriraju da "ketogena" dijeta može pomoći u liječenju neurodegenerativnih poremećaja poput alzheimerove bolesti.

Oblici autofagije

U stanicama sisara razlikuju se tri primarna oblika autofagije: makroautofagija, mikroautofagija i autofagija posredovana šaperonom (Slika 2).

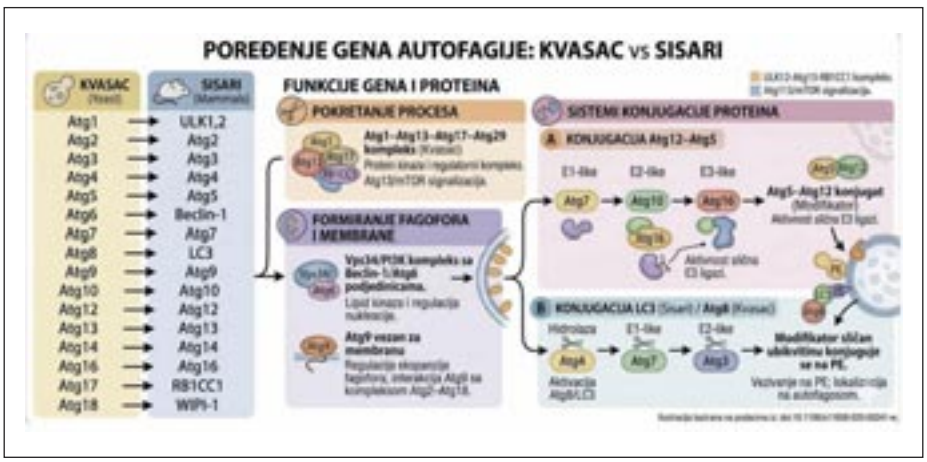

Slika 2. Različiti oblici autofagije (Prilagođeno po: Chen i sur., 2020)

Iako postoje razlike u načinu odvijanja, sva tri oblika autofagije (slika 2) dovode do isporuke staničnog sadržaja u lizosome, u kojima se odvija razgradnja a razgrađene komponente se vraćaju u citosol kako bi ih stanica mogla ponovno koristiti. Pojam autofagije najčešće se odnosi upravo na makroautofagiju te je ona i najviše istražena.

Proces makroautofagije, za razliku od mikroautofagije i autofagije posredovane šaperonima, zahtijeva nastanak vezikula koje se nazivaju autofagosomi, koji se od ostalih unutarstaničnih vezikula razlikuje po tome što se stvaraju *de novo*. Proces makroautofagije odvija se u nekoliko koraka koji uključuju: indukciju i nukleaciju, elongaciju, maturaciju, fuziju membrana i razgradnju.

Mikroautofagija je neselektivni lizosomski proces razgradnje kod kojeg Proces mikroautofagije je slabije istražen u odnosu na ostale vrste autofagije te se još uvijek nedovoljno zna o njegovoj regulaciji i ulogama u ljudskom zdravlju i bolestima. Smatra se da je proces neselektivan te da se inducira signalnom kaskadom prilikom nedostatka dušika ili rapamicina. Glavne funkcije mikroautofagije su preživljavanje stanice u uvjetima nedostatka dušika, održavanje homeostaze membrane i staničnih organela. Za sada je poznato da je proces mikrofagije nadopunjuje makroautofagijom i autofagijom posredovanom šaperonom.

Slika 3. Geni povezani sa autofagijom

Autofagija posredovana šaperonom je visoko specifičan, selektivan proces autofagije koji citosolne protein, predviđene za razgradnju, izravno isporučuje u lizosome. Supstrati za razgradnju dospijevaju u lizosome kroz protein-translokacijski kompleks koji se nalazi na membrani lizosoma, pa prema tome ne dolazi do membranskih invaginacija i nije potrebno nastajanje vezikula.

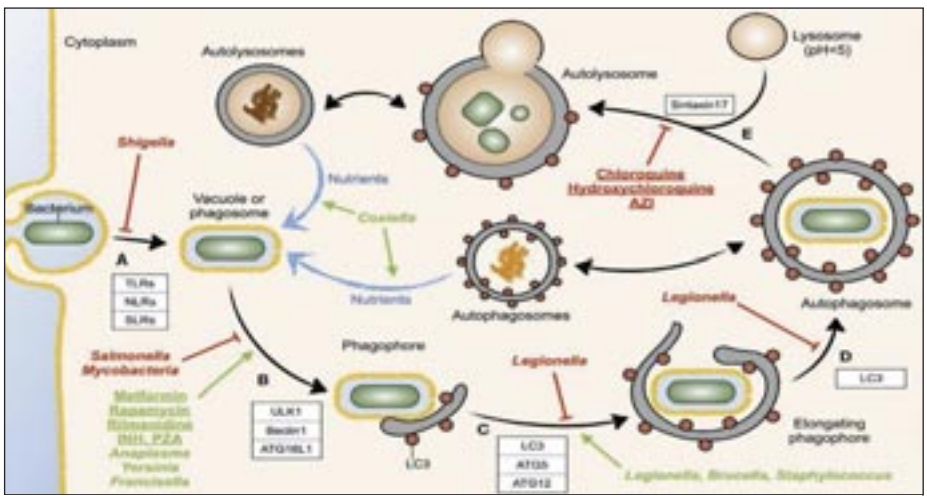
Geni povezani s autofagijom

Autofagiju omogućuju geni povezani sa autofagijom (eng. *Autophagy-related genes*, Atg) (Slika 3.) koji uzrokuju stvaranje struktura koje se nazivaju *autofagosomi*.

Genetička regulacija autofagije funkcionira poput precizno podešenog ćelijskog sistema za recikliranje, kojim upravlja grupa od četrdesetak strogo očuvanih ATG gena (slika 3). Kada ćelija gladuje ili je pod djelovanjem drugog fiziološkog stresora, molekularni prekidači poput proteina mTOR (koji u izobilju koči proces) i AMPK (koji u krizi pali alarm) pokreću kaskadnu aktivaciju ovih gena. Oni zatim proizvode specijalizovane proteinske mašine zadužene za svaki korak: od stvaranja početne membrane, preko pakovanja ćelijskog otpada u autofagosom, pa sve do konačne razgradnje u lizosomu. Bilo kakav genetički kvar ili mutacija u ovom sistemu remeti ćelijsku ravnotežu, što se danas direktno povezuje s razvojem neurodegenerativnih bolesti poput Parkinsonove, ubrzanim starenjem te nastankom tumora.

Autofagija kao odgovor na bakterijske infekcije

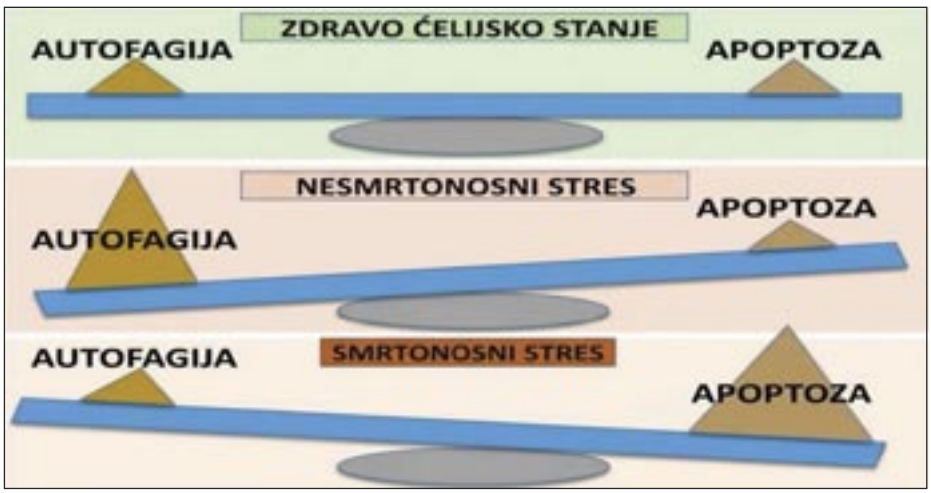
Autofagija je ključan proces u zaštiti stanica od invazije bakterijskih patogena kao jednog od najvećih ćelijskih stresora tokom evolucije čovjeka (Slika 4). Ovim putem ćelije mogu eliminisati mikroorganizme koji napadaju stanicu na vrlo specifičan način koji se naziva *ksenofagija*. Ksenofagija (jedenje stranih tvari) je ključna uloga za urođenu obranu i odnosi se na korištenje selektivne autofagije od strane makrofaga za hvatanje bakterija, gljivica, parazita i virusa unutar autofagosoma fuzijom sa lizosomima radi njihove eliminacije. Bolje razumijevanje autofagije rasvijetlilo je mehanizam kojim se pojedinačne stanice rješavaju mikroorganizama čime se sprječava infekcija i uništenje inficiranih stanica. Autofagija doprinosi uklanjanju bakterija na nekoliko različitih načina: ciljanjem slobodnih citosolnih mikroorganizama, ciljanjem fagosoma u uklanjanju njihovog bakterijskog sadržaja, proizvodnjom baktericidnih peptida i pružanjem zaštite od bakterijskih egzotoksina. Kao odgovor na direktno prepoznavanje citosolnih bakterija, pokreće se autofagni odgovor što je pokazano u slučaju mnogih bakterija. Precizan mehanizam kojim se autofagija inducira virusnom infekcijom ćelije domaćina postepeno se razjašnjava. Način na koji virusi izbjegli autofagiju ili koriste taj mehanizam u svoju korist bile su ključne za bolje razumijevanje autofagnog mehanizma uključenog u antivirusni imunološki odgovor stanice.

Slika 4. Autofagni odgovor na bakterije

Autofagija i kancer

Kancer (rak) je bio jedna od prvih bolesti koje su povezane s autofagijom. Autofagija može suzbiti stvaranje tumora ograničavanjem genomske nestabilnosti i oštećenja DNK. To se postiže razgradnjom oštećenih proteina i organela koji bi inače mogle ometati normalne ćelijske procese. Povećanje nivoa autofagije smanjuje vjerovatnoću genomske nestabilnosti sprečavanjem akumulacije oštećenog proteina i DNK u stanici. Temozolomid, pro-autofagni citotoksični lijek, pokazao je stvarne terapijske koristi kod pacijenata sa glioblastomom i nalazi se u kliničkoj

Slika 5. Odnos između autofagije i apoptoze

fazi ispitivanja za nekoliko vrsta karcinoma otpornih na druge lijekove.

Drugi primjer je tamoksifen, koji djeluje stimulirajući proautofagni gen Beclin-1 pojačavajući tako proces autofagije. Sljedeći mehanizam putem kojeg autofagija može suzbiti tumorigenezu je ograničavanje proliferacije ćelija i razvoja tumora promoviranjem apoptoze (stanične smrti) (Slika 5).

Klackalica života i smrti: Kako ćelija odlučuje hoće li preživjeti ili umrijeti?

Svaka ćelija u našem organizmu svakodnevno balansira na tankoj granici između opstanka i programiranog uništenja. Naučnici ovaj sudbonosni proces često slikovito prikazuju kao klackalicu na čijim krajevima stoje dva ključna mehanizma: autofagija (sistem za čišćenje i recikliranje) i apoptoza (programirana smrt ćelije). U optimalnim uslovima, odnosno u zdravom ćelijskom stanju, ova dva procesa se nalaze u savršenoj ravnoteži, tiho sarađujući kako bi održali stabilnost i zdravlje čitavog tkiva.

Kada se ćelija suoči s izazovom, poput nedostatka hranjivih materija ili lakših oštećenja, ravnoteža se pomjera. U stanju nesmrtonosnog stresa, klackalica se naginje na stranu autofagije. Ćelija tada ubacuje u "veću brzinu", razgrađuje vlastite dotrajale dijelove i pretvara ih u energiju kako bi prebrodila krizu. Međutim, ako kriza postane previše duboka, a oštećenja DNK ili organela nepopravljiva, nastupa smrtonosni stres. Tada autofagija proglašava kapitulaciju, a klackalica se naglo naginje na stranu apoptoze. Ćelija donosi nesebičnu odluku – aktivira kaskadu samouništenja kako bi zaštitila ostatak organizma od širenja potencijalno kancerogenih ili toksičnih oštećenja.

Ravnotežni odnos između autofagije i apoptoze je složen iako autofagija često prethodi apoptozi kako bi se regulirala ili izbjegla konačna smrt ćelije. Autofagija može doprinijeti apoptozi u procesu koji se naziva autofagična stanična smrt. Na primjer, ćelije kultivirane u uvjetima nedostatka hranjivih tvari induciraju autofagiju kako bi reciklirale neesencijalne stanične komponente i nahranile stanicu. Pod ovim uvjetima, inhibicija autofagije rezultira staničnom smrću koja je pro-apoptotička. Autofagija može uništiti velike količine citosola i organela uzrokujući ireverzibilnu atrofiju stanica koje na kraju rezultiraju staničnom smrću.

Na istraživačkom modelu *Drosofilae melanogaster*, stimulacija autofagije prekomjernom ekspresijom Atg1 gena rezultirala je staničnom smrću koja je podsjećala na apoptozu. Ove studije sugeriraju da autofagija može indirektno izazvati staničnu smrt indukcijom apoptoze. Autofagija također može izazvati staničnu smrt neapoptotičkim putevima poput nekroze. Katalaza, enzim koji funkcionira u ćelijskoj antioksidativnoj odbrani, selektivno se degradira autofagijom, što dovodi do nekrotične ćelijske smrti, koja se može blokirati inhibicijom autofagije i antioksidansima. Eliminacija citoprotektivnih proteina, poput katalaze, može dovesti do nepovratnog oštećenja i smrti stanice. Stoga, stimulacija autofagije može biti terapijski korisna u promovisanju autofagne ćelijske smrti ili u sprječavanju štetnih efekata koji proizlaze iz nedostatka autofagije.

Nažalost, autofagija može pružiti biti koristan mehanizam štednje energije kod preživljavanja tumorskih ćelija u uslovima niske vaskularizacije, niskog nivoa kiseonika i niskog nivoa hranjivih materija i tako može pogodovati progresiji maligne bolesti. U terapijskom smislu, inaktivacija autofagije mogla bi spriječiti preživljavanje tumorskih ćelija u uslovima nedostatka hranjivih materija. Ukratko, stimuliranje autofagije može biti efikasno u sprečavanju stvaranja tumora, dok inhibicija autofagije može biti korisna u promovisanju regresije tumora putem njegove pojačane hemosenzitivnosti.

Potencijalne terapijske primjene autofagije

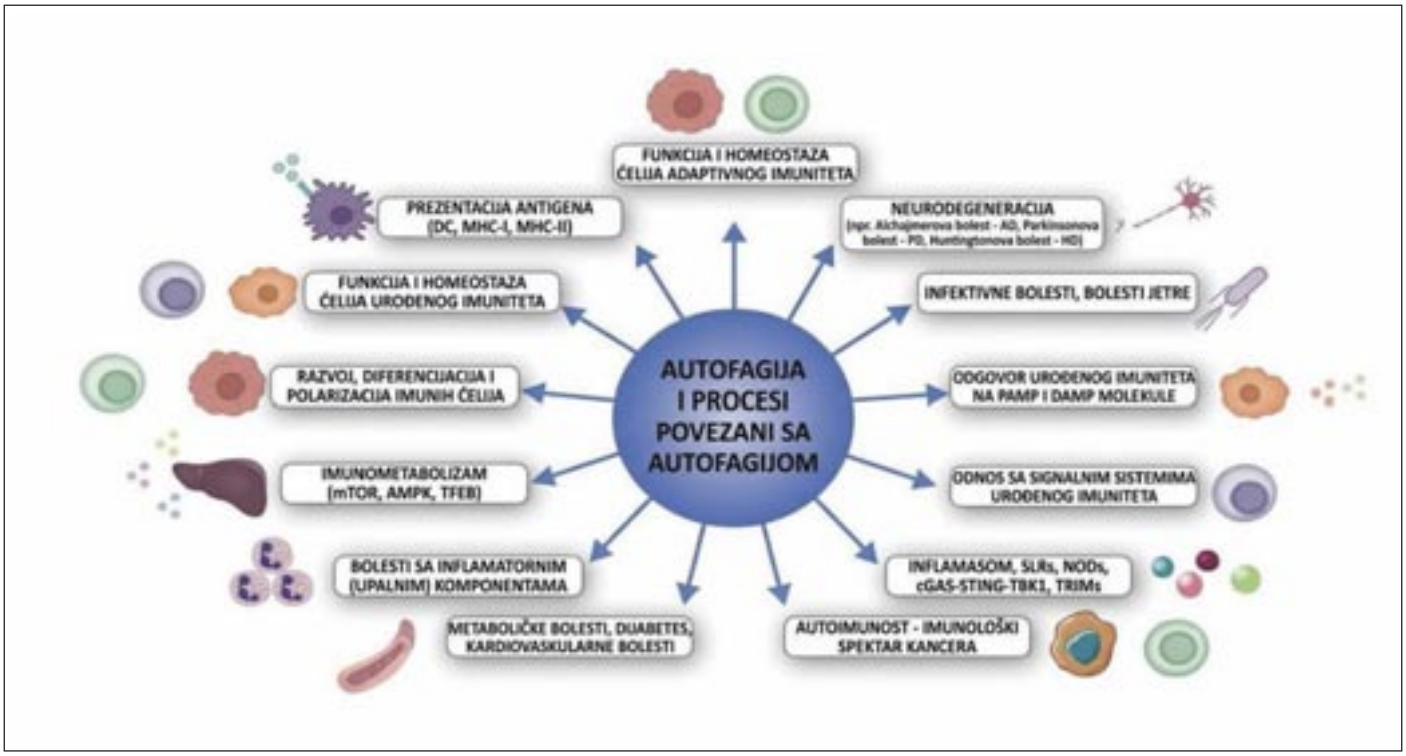
Autofagija je uključena u širok spektar medicinskih stanja a sprovedeni eksperimenti su probudili veliko zanimanje za mogući terapijski potencijal autofagije (Slika 6). Postoji sve veći broj dokaza o ulozi autofagije u unutarćelijskoj odbrani od mikroorganizama i u regulaciji imunološkog odgovora.

Dokazano je naprimjer, da tamoksifen, lijek koji se često koristi u liječenju raka dojke, povećava sintezu Beclina-1 i na taj način stimulira autofagiju. Suprotno tome, inhibitori autofagije 3-metiladenin, wortmannin, klorokin i bafilomicin A1, mogu biti korisni u nekim okolnostima. Pojačana regulacija autofagije kao odgovor na hemioterapiju može obezbijediti odgovor preživljavanja ćelija raka, zato je važno blokirati autofagiju dok se sprovodi liječenje hemoterapeuticima. Poboljšanje autofagije može biti korisno i u liječenju bakterijskih i virusnih infekcija putem povećanog uklanjanja intracelularnih patogena. Neki eksperimenti su pokazali da stimuliranje autofagije primjenom everolimusa, ublažava hronični kolitis. Imunosupresivno djelovanje rapamicina i everolimusa, ograničava njihovu korist u liječenju zaraznih bolesti. U nedavnoj studiji, sirolimus (rapamicin) je korišten za pojačavanje autofagije kod pacijenta sa teškom stadijem Crohnove bolesti. Ovo je prvi prijavljeni slučaj upotrebe sirolimusa za liječenje Crohnove bolesti, a primjenom je došlo do značajnog i održivog poboljšanja simptoma ove bolesti.

Autofagija kao vrhovni štit organizma: Od odbrane od virusa do borbe protiv tumora

Kada razmišljamo o imunološkom sistemu, obično zamišljamo antitijela i bijela krvna zrnca kako jure kroz krvotok. Međutim, najvažnija bitka za zdravlje zapravo se odvija unutar same ćelije, gdje glavnu ulogu igra autofagija. Ovaj unutrašnji sistem za čišćenje i recikliranje ponaša se kao višenamjenski štit koji direktno utiče na gotovo svaku granu našeg zdravlja, što slikovito prikazuje mapa njenih funkcija u organizmu.

Na prvoj liniji odbrane, autofagija podržava naš urođeni i urođeni prilagodljivi imunitet tako što bukvalno "guta" i razgrađuje uvezene viruse i bakterije

Slika 6. Terapeutski potencijal autofagije, prevedeno i prilagođeno prema: Al-Bari i Shaha(2023)

(infektivne bolesti). Isto-vremeno, ona djeluje kao unutrašnji mirotvorac – reguliše upalne procese (inflamasome) i sprečava tijelo da napadne samog sebe, što je ključno u borbi protiv autoimunih bolesti. Kada autofagija radi besprijekorno, ona čisti toksične proteine u mozgu i tako nas štiti od neurodegeneracije poput Alchajmerove i Parkinsonove bolesti, dok u ostatku tijela održava zdrav metabolizam, sprečavajući dijabetes i oštećenja srca.

Ipak, njena najfascinantnija i najkompleksnija uloga krije se u takozvanom "imunološkom spektru kancera". Kod zdravih ćelija, autofagija radi kao čuvar koji uništava oštećene dijelove prije nego što oni mutiraju u tumor. Ali ako se tumor već razvije, maligne ćelije ponekad mogu "oteti" ovaj proces i iskoristiti ga za vlastito preživljavanje pod stresom. Upravo zbog ove dvostruke uloge, kontrola i usmjeravanje autofagije danas predstavljaju jedan od najuzbudljivijih pravaca moderne medicine u razvoju novih, pametnih terapija protiv raka.

Zaključak: Ključ zdravlja krije se u vama

Aktivaciju autofagije možemo potaknuti uvođenjem kontroliranih, blagih oblika stresa na koje je naše tijelo evolucijski savršeno prilagođeno:

• Povremeni post (Intermittent Fasting)

Kada stanicama ponestane lako dostupne glukoze iz hrane, pali se alarm. Pad hormona inzulina i aktivacija proteina AMPK prisiljavaju stanice da već nakon 14 do 16 sati gladovanja počnu trošiti i reciklirati vlastiti unutrašnji otpad kako bi sačuvale energiju utkanu u molekularnim strukturama.

• Intenzivna fizička aktivnost

Kratki, visokointenzivni trenizni (poput HIIT-a ili treninga snage) troše stanične zalihe energije i uzrokuju mikrooštećenja u mišićima. To djeluje kao snažan signal tijelu da pokrene autofagiju kako bi ubrzano očistilo i obnovilo oštećene strukture.

• Prehrana bogata polifenolima

Određene namirnice sadrže prirodne spojeve koji oponašaju stanje gladovanja u stanicama. U svoj jelovnik uvrstite tamnu čokoladu (bogatu resveratrolom), zeleni čaj (zbog epigalo-katehin-galata ili EGCG-a), kurkumu i kafu (umjereno), jer njihovi antioksidansi dokazano stimuliraju stanično čišćenje.

I na kraju, priča o autofagiji podsjeća nas na to koliko je ljudsko tijelo zapravo fascinantan i samoodrživ sistem. Dok moderna medicina tek pokušava u potpunosti dešifrirati njene genetičke tajne, mi već danas imamo moć svjesno okrenuti ključ autofagije kao staničnog štita. Povremenim postom, aktivnim načinom života i pametnim izborom namirnica ne samo da pomažemo tijelu u velikom unutrašnjem pospremanju, već preuzimamo aktivnu ulogu u vlastitoj dugovječnosti. Naše stanice su spremne za čišćenje – na nama je samo da im damo priliku ◆

Novi iskorak Medicane Sarajevo: Izvedene prve kardiohirurške operacije

Opća bolnica Medicana Sarajevo napravila je još jedan značajan iskorak u razvoju kardiohirurgije. U ovoj bolnici izvedene su prve kardiohirurške operacije, čime je dodatno proširen obim složenih kardiohirurških procedura dostupnih pacijentima u Bosni i Hercegovini.

Izvođenje prvih kardiohirurških operacija predstavlja važan trenutak u razvoju Medicane Sarajevo i potvrđuje opredijeljenost bolnice za pružanje sveobuhvatne zdravstvene zaštite i liječenja kompleksnih kardiovaskularnih oboljenja.

Kardiohirurški tim predvođen prof. prim. dr. sci. dr. med. Harunom Avdagićem, specijalistom opšte hirurgije,

Piše: **prof. prim. dr. sci. dr. med. Harun AVDAGIĆ**

subspecijalistom kardio i vaskularne hirurgije, u svom radu primjenjuje najsavremenije dostupne metode u kardiohirurgiji.

"Sam početak ove vrste hirurgije znači veliki iskorak za bolnicu Medicana Sarajevo", ističe **prof. prim. dr. Harun Avdagić.**

Bitno je istaći da odluku o načinu liječenja pacijenta sa kardiološkim oboljenjima donosi multidisciplinarni tim, nakon detaljne procjene kardioloških i kardiohirurških nalaza. U zavisnosti od karakteristika bolesti, liječenje može uključivati medikamentoznu terapiju, perkutane intervencije poput ugradnje stenta ili hirurško liječenje.

Prve kardiohirurške operacije u bolnici Medicana Sarajevo predstavljaju nastavak razvoja kardiohirurškog programa i još jedan korak ka tome da pacijentima u Bosni i Hercegovini budu dostupne savremene metode liječenja kardiovaskularnih bolesti potpuno besplatno zahvaljujući potpisanom Ugovoru sa Zavodom za zdravstveno osiguranje i reosiguranje FBiH ◆

LJUDI KOJI NAS ČINE PONOSNIM

USPJEH KOJI SE PAMTI: ZNANJE, SNAGA I POSVEĆENOST

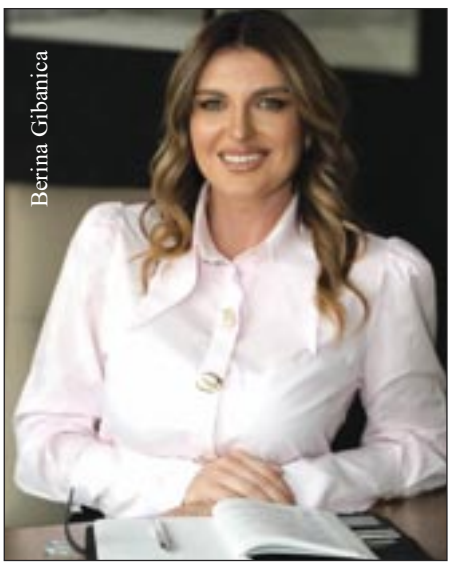
Kroz ove stranice predstavljamo izuzetne pojedince koji svojim obrazovanjem, radom i tragom u društvu grade neraskidive mostove između svojih korijena i sredina u kojima djeluju.

■ Piše: **Selma BANDA - DRKIĆ**

SANDŽAČKA ŽENA: SNAGA, MUDROST I ZNANJE

S posebnim ponosom ističemo **Berinu Gibanica**, istaknutu članicu Upravnog odbora **Foruma žena Udruženja građana porijeklom uz Sandžaka,** uspješnu, obrazovanu i društveno angažovanu ženu, koja je imenovana za **direktoricu Fondacije HIFA OIL**.

Berina Gibanica

Berina, porijeklom Pribojka, žena je koja svojim radom, znanjem i predanošću već godinama pokazuje kako se lični uspjeh može pretvoriti u doprinos zajednici. Njeno djelovanje nije vezano samo za poslovni svijet - ona aktivno učestvuje u humanitarnim akcijama, radu i aktivnostima Udruzenja građana porijeklom iz Sandžaka, različitim manifestacijama, edukacijama i inicijativama koje okupljaju ljude i stvaraju nove prilike.

Zato nas posebno raduje što je upravo Berina dobila priliku da svoje iskustvo, znanje i energiju usmjeri kroz rad Fondacije HIFA OIL, čiji su fokus **obrazovanje, razvoj mladih, dobre ideje i inicijative važne za zajednicu**. Njeno imenovanje doživljavamo i kao lijep primjer koliko obrazovana, sposobna i društveno angažovana žena može biti pokretač pozitivnih promjena.

Kao Forum žena, ponosne smo što je naša članica dio ovog značajnog projekta. Vjerujemo u žene koje rade, stvaraju, povezuju ljude i otvaraju prostor za nove generacije.

Berina Gibanica – žena koja svojim znanjem, mudrošću i snagom pokazuje šta znači biti uspješna sandžačka žena.

NOVOPAZARSKI SIN: ZNANJE, MUDROST I PREDANOST

Kada govorimo o ljudima koji svojim znanjem, radom i životnim putem predstavljaju ponos svog kraja, posebno

mjesto pripada **prim. doc. dr. sc. Senadu Griševiću**, uglednom specijalisti oftalmologije, naučniku i ljekaru porijeklom iz Novog Pazara.

prim. doc. dr. sc. Senad Grišević

Rođen u Novom Pazaru, Senad Grišević je još od najranijih školskih dana pokazivao izuzetnu posvećenost obrazovanju. Osnovnu školu završio je kao dobitnik **Vukove diplome**, a nakon završene Srednje medicinske škole u rodnom gradu svoj obrazovni put nastavio je u Sarajevu, gdje je 2002. godine završio Medicinski fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Uslijedili su specijalizacija iz oftalmologije, naučno usavršavanje i doktorski studij. Doktorsku disertaciju odbranio je 2020. godine, a 2021. godine izabran je u zvanje **docenta za naučnu oblast oftalmologija**. Godinu kasnije dodijeljeno mu je i zvanje **primarijusa**, kao priznanje za dugogodišnji uspješan rad i ostvarene posebne rezultate u zaštiti zdravlja stanovništva i razvoju zdravstva.

Njegov profesionalni put posebno je vezan za oblast oftalmologije, prednji segment oka, keratokonus i savremene metode liječenja. Od 2015. godine bavi se i corneal crosslinkingom kod keratokonusa, a autor je i koautor više naučnih radova iz oblasti oftalmologije.

Ipak, iza svih profesionalnih titula i dostignuća stoji i jedna posebna životna uloga. **Dr. Senad Grišević je suprug i otac tri prekrasne kćerke**, kojima je, uz svoj profesionalni poziv, posvećen kao suprug i otac.

Njegov životni put tako spaja ono najvažnije **znanje, odgovornost, porodicu i pripadnost svojim korijenima**.

Od Novog Pazara do Sarajeva, od školskih klupa do akademskih i stručnih zvanja, dr. Senad Grišević izgradio je put vrijedan poštovanja.

Novopazarski korijeni, sarajevska karijera i znanje koje služi ljudima.

Takve ljude vrijedi isticati kao primjer generacijama koje dolaze: **obrazovanje otvara vrata, predanost gradi put, a znanje ostavlja trag** ◆

ISTINITA PRIČA IZ KNJIGE „RODNO MJESTO U PET DIJELOVA“

SUSRET SA SINOM NAKON ČETRDESET GODINA

(Iz zapisa o zavičaju i burnim vremenima Sandžaka 1912. godine)

Za list „Damar“ izdvajam ovu nesvakidašnju, istinitu i gotovo filmsku priču iz vremena propasti Osmanskog carstva na području Sandžaka 1912. godine. Njeni junaci su poznata lica iz mog rodnog kraja: Petnjice, Berana i šireg Sandžaka. Unuci nekih od aktera ovih događaja danas su moji prijatelji i upravo su mi oni svojima sjećanjima i kazivanjima pomogli da oblikujem ovu neobičnu priču.
Priča je prvobitno objavljena u mojoj knjizi „Rodno mjesto u pet dijelova“ (JU Centar za kulturu Petnjica, 2017), a recenzent knjige bio je akademik Dževad Jahić. Vjerujem da će čitaocima biti zanimljiva i da će, osim neobične sudbine njenih junaka, sačuvati i dio sjećanja na jedno burno i važno vrijeme našeg kraja.

Piše: **Zumber MURATOVIĆ**

Zajedno sa plazinom snijega, nalik na tabut, spavao je pramičak magle uklinjen između Komova i Bjelasice – konopac do neba. Tamo dalje, preko vijenca planina, ležali su krhti oblaci, mamili bistrinu neba, ispod kojih se prosijavalo sunce. U dolini varoš Berane, žamori zajedno sa travnjacima, hair česmama, šadrvanima, kao da moli da niko ne ide iz ovog pitomog mjesta u kojem je do ovog trenutka živjelo bošnjačko stanovništvo. Sokaci zakrčeni svijetom, svako nekud žuri, nosi svoju muku i negdje zamiče. Sumorne kuće, sa hajatima na svodove koji su služili za odmor, uskim prozorima fine izrade na brvnima koja su se žutjela kao suhi duhanski list, ostaju uplašene. U blizini Čaršijske džamije, gdje se na sunčanom i toplom vremenu ljudi sastaju, da bi čuli nešto novo, uz same basamake koji vode na sprat, naslonio se telal Safet, čovjek malog rasta u čaršiji su ga svi znali. U zadnje vrijeme, sve manje se oglašavao, a sve češće nosio ljudima poruke – koje su se došaptavale, prošivale, o njihovim pravim izvorima nije se mnogo znalo.

Turska vojska izašla iz Sandžaka, nad životima Bošnjaka nadvila se teška kapa nebeska, zastrta tamom, prošivena neizvjesnošću. Duge kolone ljudi, žena i djece, u strahu i panici, kreću prema dalekoj Turskoj i njenim nepoznatim krajevima.

Sa suprugom Ćamom Pačariz, sinovima Vejselom, Omerom i četiri kćerke, Azem Mehović napušta Berane i kreće prema Turskoj. Prolaze pored šadrvana u kojem su klupe pratile krug, dok je sa zapadne strane bio ulaz a izlaz prema džamiji. Osim što je na usluzi stanovništvu, šadrvan je bio na usluzi vjernicima koji su uzimali abdest prije namaza. Prolaze pored kaparske radnje Muratbegovića, pekare Salihagića i šutke izlaze iz sokaka u kojem su proveli najljepši dio života. Nedaleko je han hadži Ferhata Masličića koji ima konjušnicu u prizemlju, iza hamam.

Ima trenutaka kada je šutnja potreba duše, Azem prelazi mjeru – šuti kao zaliven. Razmišlja o svom životu kojeg nosi kao tovar, odkad zna za sebe. Sada mu je iz zavičaja sve žao, sve važno: svaka staza, grumen zemlje, šum Lima, svježina zraka, modrina neba... Znajući da je selidba oluja, oštro zakorači kao da smrt tjera ispred svojih nogu. Objašnjava nešto svojoj ženi, zastaje da se halali sa komšijama. Samo se jednom okrenuo unazad, trajno u mislima ucrtao kulu Dautbegovića, starih beranskih Bošnjaka. Saznao od svog prijatelja da se za selidbu spremaju i braća Jajčanin: Jusuf-beg, Kaplanbeg i Ridvan, kao i mnoge bošnjačke porodice.

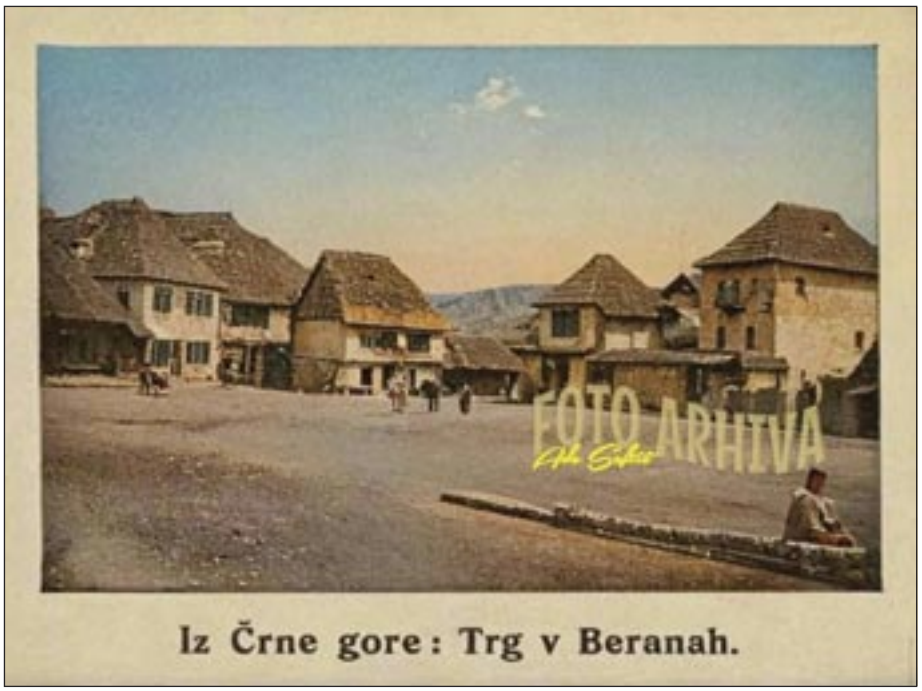
Plakali su oni što odlaze i oni što ih prate.

Jedna porodica je žurila, bila dobro pripremljena za puta – imali su konje za partu i konje na kojima će jahati, bili su veseli. Išli su naprijed – otac Redžo Ramhusović, čovjek četrdesetih godina, suh, srednjeg rasta, majka Emina, dječak i dvije djevojčice od oko pet i šest godina. Otac je bio mršav – štrbe mesa na njemu

nije imalo, na glavi je imao fes koji je na rubovima gubio bordo boju. Bio je poznat po učevnosti, znao dosta mudrih priča, izreka, starih pjesama. Žena je na glavi imala bijelu šamiju, tako da su se vidjele samo krupne plave oči i jagodice. Koračala je bezvoljno, blijeda kao sjenka, krišom plakala za svojim rodom – pominjala oca, majku, braću i sestre.

Stojeći ispred kuće, potkočen na mačugu, neki čovjek je zovnuo.

- Ko, ono, zove? – pita Redžo, iako vidi ko zove.

- Mujo zove – odgovori supruga Emina, pridižući svežanj umotan u bijelu bošču.
- Šta hoće?
- Veli, da staneš, da ti nešto kaže.
- Nema šta on meni da kaže, nek' pritegne opanke, za nama – reče drhtavim glasom

Redžo, čovjek ćorda, kad nešto naumi nema sile da promijeni odluku. – Zar ne vidi nesreća, oči mu iskapale, Turska propade...

Mujo je došao iz Crnog Vrha, iz okoline Berana. Zbog svađe oko međa, potegao je pušku i ranio komšiju. Turska vlast ga osudila 5 godina zatvora, kaznu da izdržava negdje na području Turske. Kad su pošli da ga privedu, vidjeli u kakvom nevidbogu živi on i njegova porodica, rekli su: „Ovdje mu je gore nego u bilo kojem zatvoru u Turskoj", i ostavili ga u selu. Sada bi imao volju da ide u Tursku, ali zbog ranijih prekršaja – vreo sač mu se ne skida sa glave.

Za Musić Sulejmana Sulja i Popović Milana, koji se druže od malih nogu, ništa se posebno ne dešava – ne interesuje ih koja vlast odlazi, ni koja dolazi. Suljo se malo nervirao za svoju bivšu ljubav koja mu nije bila suđena. Prekjuče, u subotu, poslije podne namaza, njegova djevojka Zada, Fikova kćerka, nevoljno je, sa roditeljima i braćom pošla za Tursku. Imao je taj Fiko veliku zemlju i dva dućana, sve je ostavio.

Konji pod tovarom su kuckali kopitama o tvrdu zemlju, u žurbi grabili džadom koja je išla Beglukom i nadovezivala prema Haremima, dalje vodila preko širokih livada i voćnjaka, uskim i blagim nagibom, kao kakva arena na kojoj predstoji borba sa poznatim ishodom. Djeca su poskakivala, momci bili gipki i živahni, očigledno dobro uhranjeni, pucali od zdravlja i snage, dok su stari djelovali umorno. Put je vodio preko rijeke, blago uz kamen, krivudajući prema Bihoru, odakle su se vidjela samo brda.

Kada su poslije dugog putovanja zakoračili na tlo Turske, one koji su živjeli na selu, naseljavaju u selo, one koji su živjeli u gradu, naseljavaju u grad. Azema Mehovića sa svojom porodicom smjeste u varoš Bursa.

Azemov sin Vejsel pohađa školu – izučava turski i njemački jezik. Zbog poznavanja jezika Turska vojska mobiliše Vejsela, koji kao dvadestogodišnjak, u vrijeme prvog svjetskog rata, u sklopu evropskih mirovnih snaga, preko Austrije, kao terdžuman-prevodilac, dolazi u svoje rodno mjesto Berane. U obližnjoj Petnjici stacioniraju jedinicu mirovnih snaga, Vejsela zaduže da nosi poštu od Petnjice do Berana. Jedne prilike, u Polici ga sačeka grupa mještana, sa uperenim puškama, naređuju da skine vojničku uniformu koja je u tadašnjoj oskudici bila prijeko potrebna. Skinuli su mu uniformu, izuli cipele i odveli na strijeljanje. U tom trenutku, stiže Zahto Muratović iz Petnjice, čovjek malog rasta, vadi pušku i spašava Vejsela. Napadači su se razbježali a Vejsel, go, sa pregrnutim kaputom koji mu je Zahto dao, odlazi u Petnjicu.

Ubrzo se Vejsel zagleda u djevojku Kaju, kćerku Šerifa Muratovića, koju uzima za ženu.

Bližio se kraj Prvog svjetskog rata, austrougarska vojska se povlači prema Austriji, vojnik Vejsel ostaje u Petnjici. U braku sa Kajom dobija sinove: Smaja, Saita, Sada i kćerku Vasviju. Kaja nije imala braće i sestara pa je očeva imovina pripala njoj i Vejselu. U Petnjici na zemlji svoje supruge Vejsel otvara kafanu (danas je na toj lokaciji Divan bašča). U slobodnom vremenu se kocka, tako se desi da mu komšija Šefkija Kršić „ukarta" kuću, kafanu i zemlju.

Nakon Drugog svjetskog rata Vejsel se nastanjuje u Trnavicama kod Petnjice, gdje se bavi zemljoradnjom i stolarskim zanatom. Imao je suprugu i četvoro djece, borio se da opstane, to nafake što je Bog dao razvlačio k'o oputu. Vjerovao u sudbinu, ubijeđen da će biti onako kako njoj bude ćeif. Komšije Fako i Halem su mu bili od velike pomoći – pomogli da okrči šumu, dobije što više pašnjaka i obradive zemlje. Za vrijeme rada u stolarskoj radionici, desi se da iz daske čvor odskoči u oko, povreda se komplikuje i Vejsel ostane bez oka. Godine prolaze, postaje nervozan. Komšija Hilmo ga tješi:

- Kad je kismet, nađe se i sebet.

Vidjećeš ti svoje roditelje, samo polako.

- Ko zna, brate moj dragi, hoću l' doživjet... Ko je insan, trebao je da ih posjeti još odavno – korio je Vejsel sam sebe.

Hilmo je bio pri ruci Vejselu kad je trebalo nešto da se uradi. Bili su dobri prijatelji – znali jedan drugom: šta misle, šta ručaju, koju boljku imaju, i prijatelji su im bili zajednički.

Vejsel mu je, u šali, obećao poklon – tabut i tihtahte.

Osim što je preko prijatelja čuo da su živi, Vejsel nema kontakta sa svojim roditeljima. Plašio se šta će reći, posebno ga mučilo što će ga majka prekoriti – da je ne hajetljiv, da ga žena zavezala za gatnjik pa mu neda da dođe, da ga ne interesuju otac i majka.

U proljeće, kad je sav Bihor zaigrao životom i zapjevao radošću, nakon četrdeset godina, Vjesel kreće za Tursku. Nakon dugog puta stiže u Edirne. Nije znao kuda dalje da nastavi put, za pomoć se obratio policiji.

- Saraj Bosna, Sandžak, Karadag...? – pita policajac.
- Sandžak – odgovori Vejsel.
- Evet, evet. Bujrun!

Za njegov dolazak prvi saznaje zet – muž njegove sestre, inspektor u policiji. Zbog starosti roditelja, zbog glasa koji je neko proturio da je Vejsel poginuo, zet predlaže svome badžanogu da prije nego što roditeljima saopšte ovu nevjerovatnu vijest, daju nešto za smirenje, kako bi susret sa sinom lakše podnijeli. Pod izgovorom da zbog gripe treba da piju tablete, majka pristaje, otac kategorički odbija, kaže: „Neću, i kapak!“

Konačno saopštavaju roditeljima da je došao njihov sin...

Otac je na ovu vijest gledao sa nevjericom, što mu je pomoglo da ne dođe do većih zdrastvenih problema, a majka umalo nije preživjela infarkt. Srce joj se stijesnilo u grudima i najmanji uzdah doticao je mnoštvo igala koje odbijaju disanje.

- Sine, majka jatka ti je jasine učila... – govorila je majka, dok su suze produbljivale duboke brazde niz obraze uvehle i sa obje ruke ga zagrlila oko vrata. Njeno lice se grčilo, suze kvasile obraze, neke nepoznate suze što izviru iz tajanstvenih dubina žalosne duše. Poslije svake izgovorene riječi starica je kopnjela, pretvarala se u nešto malehno.
- Ma, jok, majko... Evo, živ sam, živ. Niko nije umro na tuđi dan – šapuće Vejsel.
- Šta je oku, sine? – izusti majka i zašutje.
- Ništa se ne sekiraj, vidim dobro...
- Sine, samo sam čekala da dođeš i da umrem. Tuga za tobom me ubi, što ne dođeš tvojoj jatki... Ja sam mislila da si mi se naležao u crnu zemlju. Ti ne znaš kako je kad se isprazne majkine ruke – kad se ostane bez evlada.
- Ratovi su bili, majko, teško se ovamo dolazilo.
- Eee, niotkud habera da dođe. Ja i Azem se zbili u ovo sobe, ogaribili, nikud. Što ne dođeš da me obraduješ, znaš li...? – kameno bi srce pustilo suzu kako starica cvili u trenutku kada uzdahom majke rosi njegovo lice i pokušava da nađe sebe u prošlosti, mnoge već isčezle sjene oživljava, jer sve što je bilo lijepo i ružno, vezano za svoju djecu, u cvijetnjaku sjećanja brzinom munje buja i cvjeta.

Svi su plakali, plakao je i Vejsel.

Sjedeći na minderu majka je ređala riječi prepune tuge i uzdrhtalosti, budila sjećanja na sina od kada je proplakao do današnjih dana.

- Bak, bak, blagoš, sjedi ovdje – otac Azem ga hujljivo muštra, obuzet požutjelim sjećanjima, bacajući brze i nemirne poglede kroz prozor, negdje u beskonačnosti u kojoj nije vidio ništa, koji za razliku od supruge sumnja da razgovara sa čovjekom koji tvrdi da je njegov sin – četrdeset godina stariji od zadnjeg viđenja. Njegove zamućene, sa crvenim kapcima, istančale staračke oči čudno su tinjale. Uzimao je vazduh dubokim uzdisajima, vodeći računa da uzdisaji ne budu suviše glasni. Glava mu je bila pognuta, nikad pognutija.
- Da pređemo na stvar – reče Azem lijenjo, pridigavši se malo i nagnuvši prema njemu.
- Da pređemo, vala, babo – odgovori Vejsel, smješkajući se, podižući guste vjeđe.
- Pusti se priče Azeme – korila ga je supruga Ćama. – Što si koptis'o na

Komovo i Bjelasica

dijete sa tim batal pitanjima.

Azem ga je gledao, unosio mu se u lice, okretao glavu u stranu. Sve češće kašljucao, u prsima mu nešto hripalo. Zatim je digao glavu, blago spustio ruku na njegovo rame i saletio ga pitanjima: gdje je do sada živio, odakle mu je žena, koliko ima djece, koga ima od šire porodice i rođaka... Pokušavao da povrati sliku iz mladih dana. Kada je shvatio da je pred njim njegov sin, potražio je oči svoje supruge, prešao pogledom preko svih u sobi, sagnuo glavu, zajecao i pao u njegovom krilu...

- Čehru Azeme, čehru. Došao nam sin. Gdje ti je sabur? – tješi ga supruga Ćama.
- Hajde babo, hel'e nejse, nije džais za živim plakat – uze riječ sin Omer, zanoseći turski.

Sve četiri sestre obisle bratu oko vrata, ne mogu da vjeruju da je sve ovo istina. Sestre su bile približnih godina, ličile jedna na drugu. Najstarija ponosno ustade, tugu zbaci sa sebe, radosno uzviknu:

- Brat nam došao, što ste se ućutali, treba da se veselimo!
- Dela, postavite sofru da se jede, gladni smo... – reče Azem, tek toliko da skrene pažnju sa sebe, sakrije pune oči suza. – Kako je bratstvo? Kako ste, svi, bogoti?

- Allahu šućur, k'o najbolje – odgovori Vejsel dok mu suze radosnice otkapavaju sa brade.
- Dobro, je l' de? Hvala velikom Bogu kad si nam došao... – reče Azem uz plač prižmurkujući. Star, bolestan, mejt bolje od njega izgleda. – Bogomi, Vejsele, sine, oči moje, mislio sam na ono najgore...

Kuća zapjeva. Dolazi rodbina, dolaze komšije porijeklom iz Sandžaka, Bosne... Jedan za drugim stalno su pristizali. Nakupilo se svijeta kao da je komad zavičaja došao u Tursku. Neki dolaze od seira da vide Vejsela, da pitaju kako je tamo, jer tamo je ostalo još njihove rodbine. Stimali su gosta – prinosili čaj i kahvu, trudili se da mu ne bude ružno, poturali jastuke iza leđa.

Došla Fikova kćerka Zada, krišom se raspituje za bivšeg momka Sulja, od kojeg su je nekada davno roditelji odvojili. Okoliši – prvo pita za Suljove daidže, zatim za tetke i na kraju za Sulja – jel' živ, koga ima od familije, kakvog je zdravlja... Govorila je previše emotivno, davala obrazloženje koje je bilo suvišno jer je ponavljala gotovo isto, samo na malo drugačiji način. Mladi se šapatom pitali, kuda sa pričom navodi ova neobična žena, koga je ona to iskreno voljela, za kim pati? A, ona sve što je bilo lijepo ne zaboravlja, sa uzdahom govori: „Tako mi, tih, dana, u Beranama."

Došao rođak Nuho. Začešljao sijedu kosu, ispružio bradu, isplazio jezik da ovlaži ćahat, mota cigarete sve jednu za drugom. Puši i odbija dimove: bijeli, leptirasti i sunđerasto izvijeni, milovali mu lice, smudili brkove, a onda se raspršivali u tanke prozračne snopove. Boemski je živio tamo, boemski živi i ovamo. Iako je skoro četrdeset godina u Turskoj govorio je has bosanski.

Poslije kraćeg boravka Azem daje amanet sinu Vejselu da se vrati u Berane, dođe sa porodicom u Tursku, na šta on pristaje. Vejselov brat Omer je stekao veliko bogastvo, nije imao svoje djece, obećao Vejselu sav svoj imetak.

Kad se ljeto prepolovilo, livade bile tek pokošene, Vejsel se vraća kući svojoj porodici, prenosi očev amanet. Saznaje da je umro njegov komšija Hilmo koji je bio uz njega u svim teškim trenucima. Bilo mu je žao, nije imao u blizini nikog srčanog. Pošao je na groblje, ne žureći kao ranije, uzeo šaku zemlje, posuo po mezaru i izučio dovu.

Rodbini je pričao da je Turska bogata zemlja, da je vidio ogromna polja zasijana pšenicom, da je vidio more koje okom nije mogao da pregleda. Ispričao da u Turskoj ima velikih riba koje repom mogu čamac da prevrnu. Na njegove priče komšije su bili sumnjičavi, neki su se smijali...

Ljeto je bilo na izmaku, septembar. Voćnjaci puni sočnog voća, sunce još uvijek jako. Kad je Vejsel dobio vasiku, iz mjesta u kojem je proplakao kreće za Tursku sa suprugom Kajom, sinom Saitom, kćerkom Vasvijom, sa dvije unuke – kćerke poginulog sina Sada, koji je služeći Jugoslovensku armiju, pod sumnjivim okolnostima ubijen na straži, u kasarni u Dimitrovgradu. Lokacija njegovog mezara nikada se nije saznala.

Sin Smajo ostaje u Beranama sa namjerom da kasnije dođe u Tursku. Međutim, situacija oko odlaska se komplikuje i on sa svojom porodicom do kraja života živi u Beranama.

Na putu do Turske 1968. godine Vejsel se razbolio, umro u Skoplju gdje je i sahranjen.

Njegova porodica nastavlja put, stiže u Tursku ◆

Razrješenje dileme o prezimenu Ali-paše Gusinjskog: dokumentarni dokazi u prilog prezimenu Šabanagić

DOKUMENTI

Dokumenti u kojima se **Ali-paša Šabanagić** pojavljuje **sa prezimenom Šabanagić** postoje, ali su relativno rijetki. Razlog je što su **osmanski dokumenti obično koristili patronimike** (npr. *Ali Paşa bin Şaban Ağa*) ili samo titulu (*Ali Paşa-i Gusinje*). Prezime u obliku **Šabanagić / Şabanagiç** najčešće se pojavljuje u:

- kasnim osmanskim dokumentima
- austro-ugarskim diplomatskim izvještajima
- evropskim diplomatskim zapisima.

Ispod su primjeri **autentičnih arhivskih zapisa gdje se pojavljuje prezime Šabanagić**.

1. Austro - ugarski diplomatski dokument (1879)

Arhiv: Austrijski državni arhiv
Fond: Politisches Archiv – Türkei
Godina: 1879.
Dokument: izvještaj austrijskog konzula iz Skadra o sukobima kod Plava i Gusinja.

Transkripcija (njemački)

„Die muslimischen Einwohner von Gusinje und Plava haben sich unter der Führung von **Ali Pascha Schabanagitsch** gesammelt und widersetzen sich entschieden der Übergabe des Gebietes an Montenegro."

Prijevod na bosanski

„Muslimansko stanovništvo Gusinja i Plava okupilo se pod vođstvom **Ali-paše Šabanagića** i odlučno se protivi predaji tog područja Crnoj Gori."

■ Piše: **Fefim LIČINA,** mr.

2. Britanski diplomatski dokument (1880)

Arhiv: The National Archives
Fond: Foreign Office (FO 195)
Transkripcija

„The resistance in the district of Gusinje appears to be organized by a local chief, **Ali Pasha Shabanagich**, who commands considerable influence among the Muslim tribes."

Prijevod

„Otpor u području Gusinja izgleda da organizuje lokalni vođa **Ali-paša Šabanagić**, koji ima značajan uticaj među muslimanskim plemenima."

3. Albanski dokument Prizrenske lige

Arhiv: Centralni državni arhiv Tirana
Transkripcija

„Ali Pashë Shabanagaj nga Gucia udhëheq forcat e mbrojtjes kundër Malit të Zi."

Prijevod

„Ali-paša Šabanagić iz Gusinja predvodi odbrambene snage protiv Crne Gore."

4. Oblik prezimena u dokumentima

U različitim arhivima prezime se zapisuje na nekoliko načina:

Jezik - Oblik prezimena
njemački - Schabanagitsch
engleski - Shabanagich
albanski - Shabanagaj
osmanski - Şabanagiç

Zaključak

Najstariji poznati dokumenti gdje se pojavljuje **puno ime s prezimenom Šabanagić** potiču iz **1879-1880** i uglavnom su:

- austro-ugarski diplomatski izvještaji
- britanski Foreign Office dokumenti
- dokumenti Prizrenske lige.

Oni potvrđuju da je prezime **Šabanagić** već tada bilo u upotrebi kao porodično ime.

Postoji jedan zanimljiv primjer iz osmanskih administrativnih dokumenata iz kasnog 19. stoljeća gdje se ime **Ali-paša Šabanagić** pojavljuje zapisano **osmanskim (arapskim) pismom**. Takvi zapisi se nalaze u fondu

Osmanski državni arhiv, posebno u dokumentima vezanim za krizu oko **Berlinski kongres** i spor oko Plava i Gusinja.

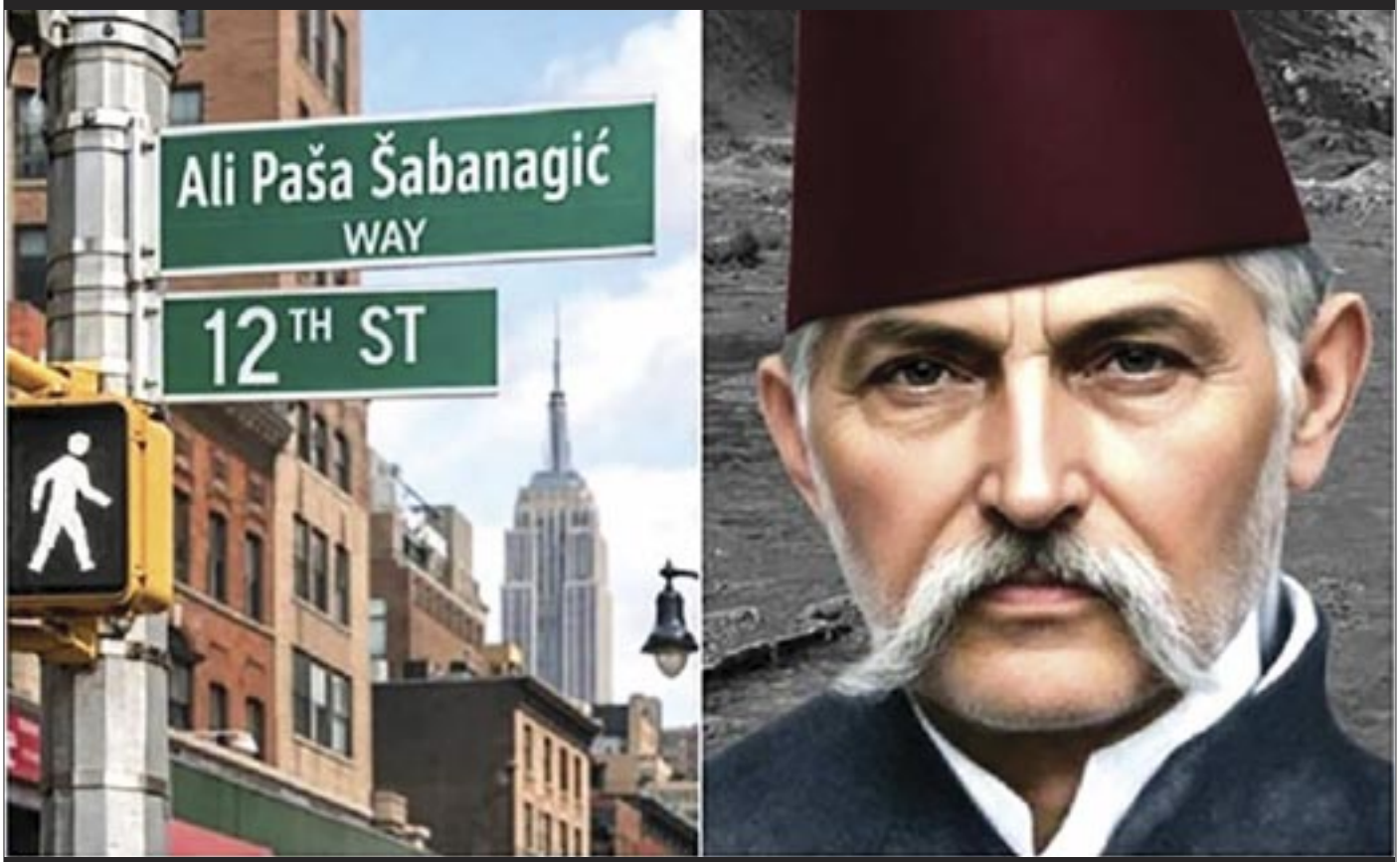
Primjer osmanskog zapisa imena

U osmanskom dokumentu ime je zapisano ovako:
علی اشاپ اشاباغچ
Transliteracija (latinica):
Ali Paşa Şabanagiç

Transliteracija osmanskog teksta:
"Gusinje kazasında bulunan Ali Paşa Şabanagiç hudud muhafazası için asker toplamış olup, Karadağ tarafında hareketlilik görüldüğü bildirilmiştir."
Prijevod na bosanski:
"Ali-paša Šabanagić iz kazâ Gusinja okupio je vojnike radi zaštite granice, a javlja se da postoji kretanje snaga sa crnogorske strane."

Zašto je ovaj zapis važan

Njujork dobija ulicu Ali-paše Šabanagića, znamenitog Bošnjaka iz Gusinja [1]

Članica Gradskog vijeća Njujorka iz Distrikta 22, obavijestila da je usvojen zahtjev da se 12. Ulica, između Brodvej i 31. Avenije u Astoriji, imenuje u ulicu Ali-paše Šabanagića (Ali paša Šabanagić Way"), u kojoj se nalazi poznata Ali-pašina džamija, vakuf Islamske zajednice & Kulturnog centra Plav-Gusinje u Njujorku.

Razlaganje zapisa

Osmansko pismo	Latinica	Značenje
علی	Ali	lično ime
اشاپ	Paşa	titula (paša)
چغاناباش	Şabanagiç	prezime

Završetak **-اغچ (-agiç)** predstavlja osmanski način zapisivanja balkanskog sufiksa **-agić**.
Primjer transkripcije iz dokumenta

Ovakav zapis je historijski značajan jer pokazuje:
- da je **prezime Šabanagić već ušlo u osmansku administrativnu upotrebu**
- kako je **balkansko prezime zapisivano u osmanskom pismu**
- da je Ali-paša bio formalno priznat kao lokalni komandant.

Tipični arhivski fondovi gdje se nalazi ovaj zapis

U arhivu u Istanbulu pojavljuje se u fondovima:

[1] https://mostarski.ba/njujork-dobija-ulicu-ali-pase-sabanagica-znamenitog-bosnjaka-iz-gusinja/

- **Yıldız Perakende Evrakı (Y.PRK)** – izvještaji o Balkanu
- **İrade Dahiliye (İ.DH)** – unutrašnja administracija
- **Hariciye Nezareti (HR.SYS)** – diplomatski izvještaji.

U osmanskim popisima stanovništva (*nüfus defterleri*) iz 19. stoljeća mogu se pronaći zapisi porodica iz **Gusinja** i **Plava**, među kojima se pojavljuju i članovi porodice **Ali-paša Šabanagić**. Takvi popisi se čuvaju u **Osmanski državni arhiv** i obično su iz perioda 1830–1870.

Ispod je primjer **rekonstruiranog zapisa iz jednog nüfus deftera za kazu Gusinje**.

Transkripcija zapisa iz osmanskog popisa

Dokument: Nüfus defteri – kaza Gusinje
Period: oko 1850–1860.
Transliteracija (latinica):
"Mahalle-i Gusinje
Hane: Şaban Ağa oğlu Ali
Yaş: 32
Meslek: sipahi
Oğulları:
Hasan, yaş 6
Hüseyin, yaş 3"

Originalni zapis (osmansko pismo)

Primjer zapisa izgleda ovako:
علی ağa oğlu Şaban
Čita se:
Şaban Ağa oğlu Ali
što znači:
Ali, sin Šaban-age

Prijevod zapisa

Naselje Gusinje:
- **Ali, sin Šaban-age**, star 32 godine
- zanimanje: vojnik / spahija

Djeca:
- Hasan (6 godina)
- Husein (3 godine)

Genealoški značaj ovog zapisa

Ovaj tip dokumenta pokazuje:
1. da je porodica **Šabanagić postojala u Gusinju sredinom 19. stoljeća**
2. da je prezime nastalo iz patronimika **Šaban-aga → Šabanagić**
3. da su članovi porodice bili povezani s **osmanskom vojnom službom**.

Kako se prezime razvilo

U osmanskim dokumentima redoslijed je bio:

Ali bin Şaban Ağa
↓
Ali Ağa Şabanagiç
↓
Ali-paša Šabanagić

Zašto su nüfus defteri važni

Oni omogućavaju:
- rekonstrukciju porodica
- starosnu strukturu stanovništva
- zanimanja i vojnu službu.

Za genealogiju porodice Šabanagić to su **najpouzdaniji historijski izvori**.

Na osnovu osmanskih **nüfus popisa (1830–1870)** i kasnijih administrativnih izvještaja moguće je približno rekonstruirati **raspored kuća porodice Šabanagić u području Gusinja i Plava**. U to vrijeme naselja su bila organizirana po **mahalama (četvrtima)** i **hane (kućanstvima)**.

Najvažniji historijski član porodice bio je **Ali-paša Šabanagić**, koji potiče iz jedne od centralnih gusinjskih mahala.

Raspored kuća porodice Šabanagić (oko 1850–1870)

1. Centralna mahala Gusinja
Ovdje se nalazila **glavna kuća porodice**.
Kućanstvo
- Ali-aga (kasnije Ali-paša)
- njegova braća
- šira porodica

U osmanskom popisu obično se navodi kao:
"hane-i Şaban Ağa oğulları"
(kuća sinova Šaban-age)
Ova kuća bila je vjerovatno **najveća u mahali**, jer su begovske porodice često imale više generacija u istom kompleksu.

2. Mahala oko džamije (Gusinje)
U ovoj zoni popisi spominju još nekoliko kuća porodice.
Kućanstva
- Hasan-aga Šabanagić
- Husein-aga Šabanagić
- Mehmed-aga Šabanagić

To su vjerovatno **rođaci ili braća Ali-paše**.

3. Seoska imanja između Gusinja i Plava

U osmanskim dokumentima spominju se i **seoska imanja porodice**.
Najčešće lokacije:
- sela oko **Plava**
- pašnjaci u dolini
- planinska područja prema Prokletijama.

Ova imanja služila su za:
- stočarstvo
- kontrolu puteva

- vojnu mobilizaciju lokalnog stanovništva.

Politička mreža porodice

Porodica je imala veze sa centrima moći:
- **Peć** – administrativni centar sandžaka
- **Skadar** – vojni i politički centar
- **Prizren** – političko središte Prizrenske lige.

Historijski značaj

Porodica:
- nije bila samo jedna kuća nego **čitav rod**
- imala je **vojnu i političku funkciju**
- kontrolirala je važan prostor između Plava i Gusinja.

Evo **provjerene hronološke rekonstrukcije Ali-paše Šabanagića / Shabanagaj / Ali-paše Gusinjskog** za period **1878–1881**, zasnovane na dostupnim naučnim i referentnim izvorima.

Ali-paša se u izvorima i referentnim bazama javlja pod više oblika imena: **Ali Pashë Gucia**, **Ali Hasan Shabanagaj**, **Ali Pasha of Gusinje**, **Ali Paša Sabanagić / Šabanagić**. Njemačka nacionalna biblioteka navodi upravo te varijante kao iste osobe, što je važno za daljnje arhivsko traženje.

Hronologija 1878–1881

Prije 1878. Ali-paša je već bio lokalno važna ličnost u Gusinju; referentni izvori ga opisuju kao osmanskog upravnog i vojnog funkcionera, povezanog s područjem Plava i Gusinja, a kao rođeno ime navode **Ali Hasan Shabanagaj**.

1878. — Berlinski kongres i početak krize. Nakon odluka Berlinskog kongresa, područje **Plava i Gusinja** trebalo je biti predato Crnoj Gori. Upravo taj trenutak pokreće organizirani otpor lokalnih prvaka i stanovništva, a u naučnom radu akademika Izeta Šabotića Ali-paša Šabanagić je izričito naveden među ključnim akterima te afere.

1878. — Prizrenska liga. U literaturi o Prizrenskoj ligi Ali-paša se pojavljuje kao jedan od vodećih ljudi sjevernog, odnosno kosovsko-skadarskog prostora. Stavro Skendi ga navodi među utjecajnim ličnostima Lige kao **"Ali Pasha, of Gusinje."** To pokazuje da je već 1878. bio prepoznat izvan lokalnog okvira.

1878–1879. — Organizacija otpora u Plavu i Gusinju. Šabotićev rad opisuje da su se prvaci Plava i Gusinja, zajedno s prvacima albanskih plemena, pripremali da spriječe sprovođenje odluke Berlinskog kongresa. To je faza u kojoj Ali-paša iz lokalnog upravnika prerasta u centralnog vođu odbrane prostora.

4. decembar 1879. — Bitka kod Nokšića / Novšića. Šabotić precizno datira jedan od ključnih sukoba na **4. 12. 1879.** kod Nokšića. U općoj referentnoj literaturi i biografskim prikazima Ali-paša se upravo veže za komandovanje snagama koje su se suprotstavile crnogorskom preuzimanju Plava i Gusinja.

8. januar 1880. — Murino i slom pokušaja vojnog preuzimanja. Drugi veliki sukob, prema istom radu (akademik Izet Šabotić), dogodio se **8. 1. 1880.** kod Murina. Nakon tih borbi postalo je jasno da implementacija berlinske odluke na terenu ne uspijeva. U historiografiji se to tumači kao trenutak kada su lokalni prvaci, među njima Ali-paša, faktički natjerali velike sile da traže drugo rješenje.

1880. — Međunarodni pritisak i promjena rješenja velikih sila. Pošto ni diplomatski pritisci Porte ni pokušaji razgraničenja nisu dali rezultat, velike sile su promijenile pristup. I. Šabotić zaključuje da je nakon otpora u Plavu i Gusinju Crnoj Gori umjesto tih krajeva na kraju dodijeljen **Ulcinj i Bojana**. To je ključni politički ishod Ali-pašinog perioda najveće moći.

1881. — Poslije krize Plav–Gusinje. Referentni biografski izvori navode da je Ali-paša nakon toga nastavio osmansko-administrativnu karijeru i da je 1881. unaprijeđen u viši rang; sažeti biografski prikazi ga vode i dalje kao važnu ličnost osmansko-albanskog političkog prostora.

Šta se iz ovoga može sigurno zaključiti

Možemo prilično sigurno reći da je Ali-paša bio:
1. lokalni osmanski upravnik i vojni prvak Gusinja,
2. jedna od vodećih osoba otpora protiv predaje Plava i Gusinja Crnoj Gori 1878–1880,
3. ličnost koja u izvorima cirkuliše pod više oblika prezimena/porodičnog imena: **Shabanagaj / Sabanagić / Šabanagić**.

U nastavku je **istraživačka tabela za arhivsko traženje dokumenata o Ali-paša Šabanagić** u periodu **1878–1881**. Tabela je napravljena u tri glavna arhiva:
- Osmanski državni arhiv
- Austrijski državni arhiv
- The National Archives

Uključeni su **tipični oblici imena** pod kojima se može pojaviti u dokumentima.

Varijante imena koje treba koristiti u arhivskom pretraživanju

U arhivima se često pojavljuje pod različitim oblicima:

osmanski dokumenti
- Ali Paşa
- Gusineli Ali Paşa
- Ali Paşa Şabanagiç

njemački / austrijski dokumenti
- Ali Pascha
- Ali Pascha von Gusinje
- Ali Pascha Schabanagitsch

britanski dokumenti
- Ali Pasha
- Ali Pasha of Gusinje
- Ali Pasha Shabanagich

albanski izvori

Istraživačka tabela (1878–1881)

Godina	Događaj	Tip izvora	Arhiv	Oblik imena u dokumentu
1878	reakcija na odluke Berlinskog kongresa	diplomatski izvještaj	London	Ali Pasha of Gusinje
1878	organizacija otpora u Plavu i Gusinju	administrativni izvještaj	Istanbul	Ali Paša-i Gusinje
1878	izvještaj o stanju u Kosovskom vilajetu	osmanska administracija	Istanbul	Ali Paša
1878	izvještaj austrijskog konzula iz Skadra	diplomatski izvještaj	Beč	Ali Pascha von Gusinje
1879	mobilizacija lokalnih snaga	vojni izvještaj	Istanbul	Ali Paşa Şabanagiç
1879	pripreme za sukob kod Novšića	diplomatski izvještaj	London	Ali Pasha Shabanagich
1879	izvještaj o političkim prilikama Gusinja	konzularni izvještaj	Beč	Ali Pascha Schabanagitsch
1879	izvještaj o naoružanju lokalnih snaga	vojni izvještaj	Istanbul	Ali Paşa
1879	diplomatska analiza situacije u Sandžaku	Foreign Office izvještaj	London	Ali Pasha
1879	izvještaj o borbama kod Novšića	vojni izvještaj	Beč	Ali Pascha
1880	sukob kod Murina	diplomatski izvještaj	London	Ali Pasha Shabanagich
1880	pregovori o granici Crne Gore	osmanski diplomatski dokument	Istanbul	Ali Paşa
1880	izvještaj o političkoj situaciji u Gusinju	konzularni izvještaj	Beč	Ali Pascha von Gusinje
1880	analiza otpora lokalnog stanovništva	diplomatski izvještaj	London	Ali Pasha of Gusinje
1880	izvještaj o djelovanju Prizrenske lige	politički izvještaj	Istanbul	Ali Paşa
1880	austrijski vojni izvještaj o sukobima	vojni izvještaj	Beč	Ali Pascha
1880	diplomatski izvještaj o rješenju krize	Foreign Office	London	Ali Pasha
1881	reorganizacija vlasti u Gusinju	administrativni dokument	Istanbul	Ali Paşa Şabanagiç
1881	izvještaj o političkim prilikama Sandžaka	diplomatski izvještaj	Beč	Ali Pascha Schabanagitsch
1881	analiza balkanske krize	diplomatski izvještaj	London	Ali Pasha
1881	osmanski izvještaj o lokalnoj upravi	administrativni dokument	Istanbul	Ali Paşa
1881	diplomatska procjena stabilnosti regiona	konzularni izvještaj	Beč	Ali Pascha

- Ali Pashë Shabanagaj
- Ali Pasha i Gucisë

Najvažniji događaji gdje se pojavljuje

1. reakcija na **Berlinski kongres**
2. organizacija otpora u **Plav** i **Gusinje**
3. sukobi kod **Novšića (1879)**
4. sukob kod **Murina (1880)**
5. diplomatsko rješenje krize Plav–Gusinje.

INTERVJU - MURAT BALTIĆ

Tragajući za smislom čovjek je uglavnom sâm

Sada već daleke 1999. otišli ste iz rodnog kraja u Njemačku i tamo još uvijek živite. Mlađim čitaocima nije u dovoljnoj mjeri poznato Vaše literarno djelo, pogotovu iz kasnijeg perioda te s toga pravimo ovaj razgovor sa Vama. Šta je bio razlog Vašeg odlaska vani?

Razgovarao: **Faruk DIZDAREVIĆ**

Murat Baltić: Svakako to nije bio moj dobrovoljni odlazak, već sam bukvalno spasavao glavu. Niko ne bi od dobrih kolača napustio svoj zavičaj, u kome sam proveo 22 godine rada kao sudija, i otisnuo se u potpuno nepoznatu sredinu, sa 48 godina, bez znanja jezika niti poznavanja bilo kakvog zanata. Pitali su Muhameda a.s. čiji život je najteži. On je bez dvoumljenja odgovorio da je najteži život muhadžira, izbjeglica.

Moji problemi sa lokalnom vlašću su počeli još kad mi je Međurepublička zajednica za kulturu sa sjedištem u Pljevljima 1986. godine objavila knjigu pripovjedaka *Kukurijek u grlu.* Prema tada važećim zakonima, nastavnik srpsko-hrvatskog jezika je imao pravo da na jednom ili dva časa predstavi nekog lokalnog pisca. Tada rahmetli Ćemal Halilović je obradio na jednom času moju pripovjetku *Svjedok* iz ove zbirke, ali je dobio prijavu i pozvan na razgovor u Opštinski komitet komunista, te partijski opomenut. Problem je bio jezik u ovoj zbirci, jer sam od početka svoga pisanja koristio sandžački izgovor bosanskog jezika. Kasnije, kad je objavljen roman *Duvarine* 1989. godine, koji tretira nasilno iseljavanje Bošnjaka Sandžaka za Tursku, pritisak na mene se nastavlja jer sam se dotakao jedne do tada tabu teme. Neki od aktivnih učesnika toga iseljavanja su tražili moje udaljenje s posla.

To me nije uplašilo da već 1994. godine objavim roman *Fetva* koji, između ostalog, tretira i pokolj koji su nad bošnjačkim civilnim stanovništvom Sjenice i okoline izvršili ustanici srpske vojske pod komandom Karađorđa Petrovića 1809. godine. Odmah nakon objavljivanja ovog romana pokrenut je zvanični postupak u Okružnom javnom tužilaštvu Novi Pazar za njegovu zabranu, a kao glavni razlozi su što navodno ugrožava srpski jezik na ovim područjima i što izaziva vjersku mržnju i netrpeljivost.

U to vrijeme bio sam aktivan i u nekim nevladinim pokretima za mir, te član prvog Upravnog odbora Društva nezavisnih sudija Srbije, osnovanog 1997. godine. Ovo društvo sudija je bilo meta velikih prijetnji Vojislava Šešelja, koji je tada bio zamjenik predsjednika Vlade Srbije i koji nam je javno prijetio preko državne televizije. Ta prijetnja je i ostvarena, pa je 1999. godine Šešelj izvršio veliku sječu sudija Srbije, na kojoj listi sam ja bio prvi za odstrjel. Tako je Vrhovni sud 8. aprila 1999. godine faksom naredio moje udaljenje s posla, a rješenje o udaljenju mi je uručeno u nedjelju 10. aprila 1999. godine. Srećom - u nedjelju - (tako je htio tadašnji predsjednik suda u Sjenici rahmetli Nurija Rožajac) jer bi u ponedjeljak bilo kasno, vjerovatno je bilo naloženo i moje hapšenje. I 11. aprila sam ujutru već bio u Čajniču, BiH, kada je pred svojim stanom u Beogradu ubijen s leđa poznati novinar i izdavač Slavko Ćuruvija, a koji je u svom „Nedeljnom telegrafu“ pisao i o meni. Ni danas njegove ubice nisu izvedene pred lice pravde.

Za pisca nema veće kazne, nego ga izgnati iz svog maternjeg jezika i govora, kruga stvaraoca sa kojima sarađuje. I ko su ti ljudi koji su se drznuli da me na kraju 20. vijeka ovako kažnjavaju? Ja sam mogao i ostati, ali mi je tadašnji javni tužilac, sada pokojni Relja Petrović, nakoliko dana pred moje bjekstvo savjetovao da bježim na neko vrijeme iz Srbije. Drugi sudija mi je rekao isto i dodao – može te neko ubiti, a da ga niko ne pita zašto. Ni hapšenja se nisam plašio, ali sam se sjetio svih onih Sandžaklija koje su tadašnje vlasti 1992. i 1993. godine držali mjesecima u pritvoru, odvodili ih u Kraljevo gdje su ih prebijali i od čega su neki trajno oboljeli, a kasnije neki i umrli od tih batina. To odvođenje na saslušanja kod Čorbića je bilo mračno doba pravosuđa Srbije. Ja sam o mom odlasku iz Srbije napisao priču, koja je na međunarodnom konkursu u Gracu dobila drugu nagradu,

od 102 prispjele priče. To je bilo spektakularnije od svakog trilera. I moj život je nekako takav.

Krenimo sad od početka. Rođeni ste u Ursulama na Pešteri 1952. godine. Recite nam nešto o svom djetinjstvu. Djetinjstvo predstavlja područje gdje može da se potraži oslonac i okrepljenje u kasnijem životu. Da li Vaše iskustvo to potvrđuje?

Murat Baltić: To je jedino selo u sjeničkoj opštini kome su ime dali Rimljani, dok ostala 104 naselja ove prostrane opštine imaju slovenska imena. Jedno sam od osmoro djece iz tipične seljačke porodice, koja se, kao i sve druge porodice toga planinskog kraja, bavila stočarstvom i ekstenzivnom zemljoradnjom i koje su se borila da prežive. Odmah poslije rata su svi slojevi u novoj Titovoj Jugoslaviji bili zaštićeni, ali su seljaci debelo platili taj period i sa dubokim ranama ga utuvili. Nisu imali zdravstvenu zaštitu sve do 1976. godine, svaki pregled i svaki lijek su morali skupo da plate, tu je dolazio još prinudni otkup, prinudna merinizacija ovaca, veliki porezi. Sela su bila bez struje, bez puteva, vodovoda i vode, naročito na Pešteri. Nije bilo vještačkog đubriva, pa su prihodi žita bili mali, a dosta usta koja je trebalo prehraniti. Sve sam to preživio u djetinjstvu, ustajao ljeti u 4 ujutru da se pomogne oko stoke, sa pet godina sam počeo da čuvam stoku, zimi se također ustajalo rano za odlazak u školu u Kladnicu, koja je od naše kuće udaljena 6 kilometara. Škola je tada imala preko 700 đaka i radila je u dvije smjene, pa kako god bilo, ili se noću išlo u školu ili se noću vraćalo iz nje. Nema struje, snjegovi veliki, zime duge i hladne, nema prtine. Nas nekoliko iz Ursula smo morali i do dva sahata hodati zimi da bi došli u školu. Ali nam je bilo milo da idemo, preko brda i Papića krša, usput se skijajući, a kad nije bilo snijega igrali bi se. Snaga takve netaknute prirode nas je uzgajala, uvlačila se u nas kao kiseonik i davala nam posebnu mentalnu strukturu. Meni lično i mnogo inspiracija, pa sam u *Fetvi* napisao da je pješačenje uslov mudrovanja.

Na drugoj strani, tako težak život je bio bogat ljubavlju u porodici, komšiluku, rodbini, ljudima. Svi smo se uvijek sretali i ispraćali osmjehom, te sam zahvalan što sam taj osmjeh zadržao i do danas i što svakoga osmjehom sretnem. A Poslanik a.s. je rekao da je osmjeh sadaka i da se njime može dženet zaraditi.

Kroz Ursule je vodila Carska džada iz Dubrovnika, preko Sarajeva, Novog Pazara do Stambola. Osmanlije su u 16. vijeku u Ursulama na rjeci Uvac sagradili jedan od najljepših mostova u ovom regionu koji je, na žalost, potopljen 1977.godine radi akumulacije sadašnjeg jezera. Da dodam da su Ursule oaza prirodne ljepote na evropskom nivou. U Ursulama, tačnije kanjonu rijeke Uvac koja protiče kroz Ursule, je registrovano 173 vrste ptica, od kojih je najpoznatiji orao Beloglavi sup, zatim 16 vrsta ribe (nekada je u Uvcu bilo još i više, čuvena je bila mladica) i oko 80 vrsta trava, kojih nema više u Evropi. U Ursulama je naša baltića šuma zvana Šareni javor u kojoj raste 24 vrste drveća.

Nakon završene gimnazije studirali ste u Novom Sadu. Zaobišli ste Sarajevo i prestižnu prijestonicu Beograd. Da li je takav izbor bio slučajan?

Murat Baltić: Ja sam bio primljen na Filozofski fakultet u Sarajevu i Prirodno-matematički u Beogradu. U septembru 1971. sam pravio društvo mojim drugovima iz sjeničke gimanzije, koji su bili primljeni na mašinstvo u Novom Sadu, trebalo je da se prijave na praksu. I ja s njima na dan-dva pa ćemo svi nazad za Sjenicu. Sjećam se, bila je srijeda i vidio sam plakatu za program kulturnog ljeta, koji se održavao u renomiranom hotelu „Park“. Te večeri nastupali su pjesnici Miroslav Mika Antić, Pero Zubac, Rade Obrenović i Miroslav Nastasijević. Radoznao, otišao sam na ovo veče, tamo se kratko i upoznao sa njima i rekao društvu da ja ostajem u Novom Sadu. I ostao sam, zbog ovih pjesnika. Ova moja odluka je mnoge iznenadila, a moje roditelje i šokirala. Ali se ja nisam pokajao, jer sam se kasnije sa svima njima družio, pa i sa drugim pjesnicima i umjetnicima ove nekada Atine srpske, kako su odavno zvali Novi Sad.

Kad ste počeli da pišete i kad ste objavili svoju prvu knjigu?

Murat Baltić: Kao i većina pisaca, počeo sam da pišem pjesme još u osnovnoj i to su bile tek radi rimovanja. Kasnije sam nastavio i u gimnaziji, ali sam tek na studijama počeo i da objavljujem. Na Radničkom univerzitetu u Novom Sadu smo imali književni klub, gdje nam je mentorka bila profesorica književnosti na Filozofskom fakultetu književnica Jasna Melvinger, ali je nerijetko dolazio i Mika Antić. On je dao ideju da nas nekoliko objavimo zajedničku knjigu; tako je i urađeno, pa je 1972. objavljena knjiga pod nazivom *Sto pesama* gdje je bilo zastupljeno nas deset autora.

Ja moram ovdje istaći da sam dar za pisanje naslijedio od moje rahmetli majke, koja je znala napamet desetine i desetine narodnih bošnjačkih pjesama, zvanih krajišnice. O tome sam govorio i u nedeljnom listu „Ilustrovana politika“, kad sam 1974. godine dobio prvu nagradu za priču u Jugoslaviji, objavljenu u listu „Komunist“.

Nakon knjiga poezije i pripovijedaka započinjete seriju Vaših romana. Vaš prvi roman naslovili ste sa *Duvarine.* Kako je bila prihvaćena ta Vaša knjiga?

Murat Baltić: Roman *Duvarine* je objavilo sarajevsko Oslobođenje 1991. godine. Knjige nije bilo u knjižarama, jer je tiraž bio rasprodat još u pretplati. Već sam rekao da se roman bavi problemom iseljavanja iz Sandžaka, naročito prisilnog iseljavanja Bošnjaka za Tursku u periodu poslije Drugog svjetskog rata pa sve do 1971. godine. Kao takav je izazvao mnoge polemike, pa je bilo i nekih pritisaka na mene kao autora. Jedan od ljudi koji su neposredno učestvovali i rukovodili ovim procesom je imenom predstavljen u knjizi. Tražio je moje razrešenje sa mjesta sudije i zabranu knjige. Jedan poznati advokat je podnio sudu tužbu protiv mene i to na jedanaest kucanih stranica, zbog klevete. Bilo je polemike i u sredstvima javnog informisanja, pa me je poznati pisac Ismet Rebronja branio u listu „Bratstvo“, čiji je on urednik bio.

Vaš naredni roman je *Fetva.* Ovaj roman ispričan finim i zanimljivim jezikom ima nekoliko slojeva značenja koji su međusobno povezani. Tek kad

spozna sebe čovjek je u stanju da spozna i svijet koji ga okružuje. U tom Vašem djelu prisutna je istorijska transfikcija.

Murat Baltić: Ne bi se smjelo pobjeći od historije, jer oni koji je se ne sjećaju ili je zaborave, ona im se ponavlja. Tako se i nama Bošnjacima ponavljala često historija stradanja, progonstva, ubijanja, samo zato što smo muslimanske vjere. Mnogim moćnicima iz Srbije, Crne Gore pa i iz Hrvatske, smo bili krivi za Tursku i njeno posjedovanje Balkana. Zvali su nas Turcima, znajući da nismo Turci, ali da bi našli bolje opravdanje za progone i pogrome koje su izvodili nad nama. Mi smo mnogo od toga halalili, i neka smo. Ali nismo smjeli zaboraviti, jer kako je moguće da nam se Drina i toliki pokolji uz nju ponove nakon nepunih pedeset godina. I to još drastičnije nego u Drugom svjetskom ratu. Da ne pominjem pokolje u dolini Lima, koje je su izveli četnici pod komandom Pavla Đurišića i po nalogu Dragoslava Mihajlovića, pa Bihor, Šahoviće... Baš u postupku zabrane *Fetve* pisao mi je Darko Tanasković, tada dekan Filozofskog fakulteta u Beogradu, i ishvalio knjigu, posebno ističući njen jezik i naveo da će svojim studentima zadavati seminarske radove sa temom jezika u *Fetvi*.

Murat Baltić *rođen 1952. godine u Ursulama u sjeničkom kraju. Nakon završenih studija prava radio je u Sjenici 21 godinu kao sudija, sve do 1999. godine, kada je bio primoran da napusti Srbiju. Do tada se uspješno odupirao pritiscima režima Slobodana Miloševića, javno i jasno se izjašnjavajući za ravnopravnost svake vrste, za demokratiju na svim nivoima i naročito za rješavanje problema mirnim putem.*
Jedan je od osnivača i prvi kopredsjednik Sandžačkog intelektualnog kruga (zajedno sa slikarem Mehmedom Mešom Slezovićem) i član Beogradskog intelektualnog kruga, te jedan od osnivača i član prvog Upravnog odbora Društva nezavisnih sudija Srbije.
Do sada je objavio tri zbirke pjesama, dvije knjige pripovjedaka, šest romana i jednu knjigu književne kritike. Pjesme su mu zastupljene u dvijema antologijama evropske poezije (Drezden i Vroclav).
Dobitnik je književne nagrade Pero Ćamila Sijarića, te prve nagrade za neobjavljeni roman godine (Sazvježđe pet kuća) u renomiranoj izdavačkoj kući Dereta, Beograd za 2020. godinu, kao i četiri prestižne njemačke stipendije za književnost. Dobitnik je i dvije nagrade za priču (Novi Sad i Beograd).
Roman Fetva je proglašen romanom godine u Sandžaku za 1994. godinu. Iste godine je pokrenut zvaničan zahtjev tužilaštvu za zabranu ovog romana.
Roman Uranijumska braća je 2014. godine ušao u uži izbor za NIN-ovu nagradu. Ovaj roman na njemačkom je od strane petnaestočlanog žirija nominovan među 30 najboljih knjiga, prevedenih i objavljenih na njemačkom jeziku za 2017. godinu za njemačko govorno područje (Njemačka, Austrija i Švajcarska) i nagrađen je nagradom Ministarstva kulture pokrajine Šlezvig Holštajn.
Trenutno se prevodi u Parizu na francuski jezik.
Djela su mu prevođena na njemački, turski, ruski, rumunski, mađarski, bugarski i poljski jezik.
Član je Saveza pisaca Njemačke.
Živi u gradu Düren, SR Nemačka.

Neobične situacije u romanu dobijaju dimenziju stvarnog, realnog i istinitog. Tragajući za smislom čovjek je uglavnom sâm ili na tom putu susreće one koji takođe tragaju za smislom.

Murat Baltić: Sail, glavni junak *Fetve* i kasnijih romana iz ove trilogije (*Zekkum i nesanica* i *Zapadne vode*) cijelog svoga trajanja i života (nekih 290 godina, on još živi i živjeće dok ne izgori biblioteka u Jerusalimu) traga za smislom. On sreće i još druge koji tragaju, umjetnike, pa čak i Getea u *Zapadnim vodama*. Njegovo ime znači onaj koji pita, a moram priznati da sam mu ime sanjao, nisam imao pojma šta znači i otkuda, a kasnije sam saznao da je to onaj koji pita, pitač ili pitac, kako kaže Mak Dizdar. Po meni je u *Fetvi* i u svim mojim knjigama smisao u razumijevanju ljudi, o njihovom oljuđenju, bez obzira kojoj religiji ili staležu pripadali.

Imam utisak da je za Vas literarno djelo jezička umjetnost u čijem obliku i sadržini vidite čin očovječenja, vječitu borbu čovjeka da dopre do tajni života, samim tim i sebe.

Murat Baltić: To ste veoma dobro naveli, a ja sam već dijelom odgovorio o tome na prethodno pitanje. Vi ste jedan od rijetkih koji su me „pročitali“ u ovom smislu. Dobro, moje knjige nisu nikad objavljivane u kontinuitetu i na jednom mjestu, pa čitaoci nisu imali prilike da kupe *Fetvu*, *Zekkum i nesanicu* i *Zapadne vode* odjednom. To je veoma studiozno obradio dr Rašid Durić u knjizi *Književno djelo Murata Baltića u antinomiji života i svetosti Boga*, koja bi trebala uskoro da bude objavljena u „Almanahu“.

Vaše knjige pišete sa puno stvaralačkog zamaha. Vi ste senzibilno, jezički i umjetnički tačno kreirali život i karakter ljudi svog podneblja. Kad se pažljivije analiziraju Vaša književna djela može se reći da Vi na izvjestan način pripadate jednom od autentičnog nastavljača sijarićevske tradicije u našoj književnosti. Vaše mišljenje o ovome.

Murat Baltić: Svi koji su pisali o mojim knjigama, pa i kritičari njemačkih izdanja, posebno ističu jezik. Ali rijetko

gdje u svijetu imamo područja gdje se dobar jezik gajio i njegovao kao što je to bilo u Sandžaku, sve do novijeg doba, dok nisu prodrle novine, televizija i sad ovi mobilni šejtani, koji nam urnišu jezik, posebno kod mladih. Sad se sva komunikacija među ljudima svodi na desetinu ispraznih, beznačajnih, nekad i banalnih, riječi koje pišemo jedni drugima. A nekada se sijelilo po cijelu noć, pričale se priče, pjevale se pjesme krajišnice uz gusle. To je bio onaj divni bosanski jezik, naslonjen na jedan od najljepših jezika svijeta – osmanski, koji je baštinio divne riječi iz turskog (Oguzi), arapskog i persijskog. Neizmjerna je magija njegovih riječi. Profesor dr Enver Kazaz u recenziji za *Zekkum i nesanicu* navodi: „Ovo je roman veoma lijepog i ubjedljivog jezika, one usmene tradicije bosanskog jezika, koja se očuvala u Sandžaku". Doktor Durić ide još i dalje u tumačenju moga djela, posebno sa jezičkog aspekta i u tom smislu me svrstava između Ćamila i Huseina Bašića, od čega mi veća nagrada ne treba. Biti nastavljač sijarićevske tradicije je čast za svakoga pisca. Nisam jedini, ima ih iz Sandžaka još, koji to uspješno rade. Niko na svijetu nije pisao lijepe priče i pripovjetke kao Ćamil Sijarić. Baš niko. Tvrdim da je tu uz rame Tolstoju, koji je također pisao izvanredne pripovjetke. Za trećeg ne znam. Ti si o magiji njegovog pripovijedanja i sam pisao dosta studija i ogleda.

Savremena, postmoderna literatura gradi svoj tekst u dijalogu ne samo sa ostalim tekstovima književne tradicije, već i sa drugim vanliterarnim domenima. Naprimjer, igra sa rukopisom i dokumentom postaje jedan od njenih glavnih umjetničkih postupaka. Kakav je Vaš stav o tome?

Murat Baltić: Istina je da se danas mnogi književni oblici naslanjaju na dokumenat, naročito romani. Ali je neophodno to i književno dobro obraditi. U *Fetvi* je korišten historijski zapis, ali ne bih rekao da je ona istorijski roman. Pisanje zahtjeva odgovornost prema ljepoti jezika i prema misli. Ne bi bilo dobro ako dokument nadvlada literaturu.

Decenijama ste u Njemačkoj. Šta biste nam mogli reći o aktuelnom trenutku njemačke književnosti i kako su prošle Vaše knjige na nemačkom?

Murat Baltić: U Njemačkoj se još izdavači odupiru svekolikoj osrednjosti masmedija. Negdje uspješno, kao što je sajam knjiga u Lajpcigu, koji je opstao samo sajmom knjige. Na drugoj strani je sajam u Frankfurtu, iako označen kao najveći u svijetu, podlegao pritiscima medijske mafije i sve je manje pisaca koji tamo idu. Kada su odlučivali o mom prijemu u Savez pisaca Njemačke, trebao sam dostaviti sve ugovore sa izdavačima, pa i one iz Jugoslavije, odnosno Srbije. Ovo zato da bi se uvjerili da nisam finansirao izdanja svojih knjiga. Pri dodjeli književnih stipendija, u konkursu stoji uslov da samizdate knjige ne mogu dobiti stipendiju. Ja sam dobitnik četiri prestižne stipendije u Njemačkoj. Četiri izdavača su objavila mojih 6 knjiga na njemačkom, od čega dva iz Austrije i dva iz Njemačke. S obzirom na mnoge okolnosti, ja sam zadovoljan odzivom čitalaca pa i kritike. Naročito je zapaženo prošla knjiga *Uranijumska braća* (na njemačkom objavljena pod naslovom *Izgubljeni sinovi*) koja je uvrštena među bolje knjige, te dobila i nagradu pokrajine Šlezvig Holštajn.

Svijetom je, pogotovu u posljednje vrijeme, nastupilo vrijeme konfrontacija i ratnih sukoba. Vidite li izlaz iz ovih nesigurnosti, vidite li njegov (skorašnji) kraj?

Murat Baltić: Za jedno društvo nije dobro kad su pisci u pravu. Nažalost, u poslednje vrijeme sve su više u pravu. Moj odgovor bi bio kratak – sve ima kraj, pa i svijet. To stoji i u Kur´anu, ali je i dijalektički tok stvari. Čovječanstvu ne prijete drugi niti nešto jače, mi ljudi smo dovoljno glupi da se samouništimo. Pohlepa, egoizam, želja za moći nisu ni kod jedne životinje izraženi kao kod ljudske vrste. Te osobine nikada nisu vodile nikoga naprijed, naprotiv, one vode propasti i uništenju. Tako će uništiti i nas i ne bih dao neki dugi rok do tog stanja ◆

Piše: **prof. dr. Esad KUČEVIĆ**

Zbirka poezije „Anegdote iz srednje škole" Almine Dazdarević, nastala iz neke male, gotovo neprimjetne potrebe da se nešto ne zaboravi. Prvenac tutinske maturantkinje pripada dragocjenoj vrsti i namjeri, da ono što je malo, što svakodnevno prolazi između dva zvona, kroz školski hodnik, pored katedre, na odmoru, u šali, pogledu, dosetki ili neobjašnjivoj učeničkoj smjelosti, ostaje bez zaborava.

Anegdota se rađa u naizgled nevažnom prostoru između časa i odmora, između ozbiljnosti nastavnika i nestašluka učenika, između onoga što se moralo reći i onoga što je slučajno izrečeno. Ona je mali događaj koji je odbio da umre. Događaj prođe, čovjek ode, školsko zvono zazvoni posljednji put, generacija se raziđe po svijetu, a anegdota ostane. Zato naslov ove knjige nije samo osovina zbirke, nego i jedna tiha filozofija vremena: osmijeh čuva ono čemu je zvono već odzvonilo.

Almina Dazdarević, ušla je u književnost iz gimnazijskih dana u Tutinu, kroz najmanju istinu. U njenoj proznoj premijeri, anegdota nije puka šala, još manje školski vic, nego kratka književna forma u kojoj se stvarnost na trenutak nasmiješi samoj sebi. To je istina u malom, osmijeh stvarnosti, mala priča sa velikom istinom, slučaj sa porukom, život koji sam piše anegdote. Višestruko darovita autorka razumije ono što mnogi kasnije zaborave: da čovjek svoj život ne pamti uvijek po događajima koje je smatrao važnim, nego po nečemu što se dogodilo usput. Jedna rečenica profesora, jedno opravdanje učenika, jedan nestašluk, jedan pogled, jedna pogrešno shvaćena riječ mogu da postanu trajni znak čitavog jednog vremena. Anegdota je zato kratka autobiografija trenutka. Ona ne piše biografiju čovjeka, nego biografiju njegovog osmijeha.

U toj jednostavnoj istini Alminina knjiga ima svoje daleke i slavne prethodnike. Na prostoru Balkana anegdota nikad nije bila samo ukras književnosti. Prije nego što je anegdota postala književna tehnika, ona je živjela u usmenom pripovijedanju, u kafani, kući, mahali, čaršiji i svakodnevnom razgovoru. Mula Mustafa Bašeskija ostavio je upravo takav svijet u svojim zapisima.

Almina Dazdarević: “Anegdote iz srednje škole”. Nova POETIKA. Beograd. 2026.

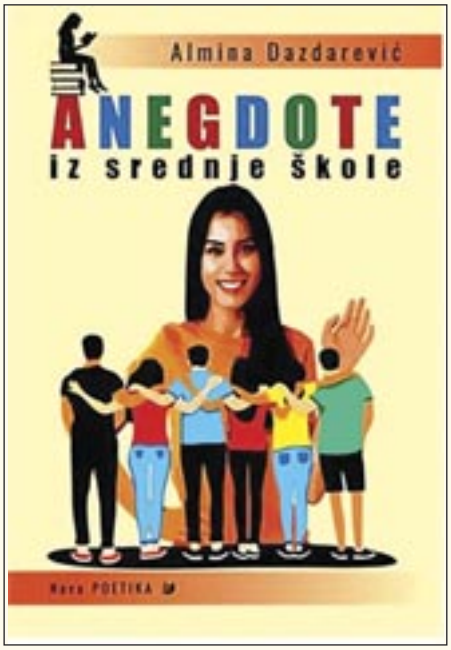
Osmijeh čuva ono čemu je zvono već odzvonilo

Od Bašeskije do Almine Dazdarević proteže se nevidljiva nit. Bašeskija je zapisivao male zgode da ih vrijeme ne bi progutalo; Almina zapisuje školske zgode da ih odrastanje ne bi izbrisalo. Razlika je u vremenu, ali je cilj isti. Jedan hroničar čuva Sarajevo od zaborava, mlada autorka čuva svoju školu od nestajanja. Jedan bilježi ono što se dogodilo ljudima, druga ono što se dogodilo među đacima. U oba slučaja književnost počinje tamo gdje sjećanje odbija da se preda.

Anegdota je kod Zuka Džumhura dobila još jednu boju. Ona je izašla iz knjige i postala način života, boemski gest, putopisna opaska, karikatura čovjeka i svijeta. Džumhur je umio da od susreta napravi priču, od slučajnosti portret, od razgovora malu pozornicu, a od svakodnevnog života galeriju neobičnih likova. Ako je Bašeskija bilježio da se život ne bi izgubio, Džumhur ga je pretvarao u živu, gotovo slikarsku anegdotu. U toj bosanskohercegovačkoj liniji anegdota prestaje da bude samo kratka forma i postaje način da se stvarnost pogleda iskosa. Ili se možda baš iskosa najbolje vidi.

Alminina knjiga nije samo testamentarna zbirka školskih dogodovština. Ona je mala knjiga velikog prelaza: između djetinjstva i zrelosti, između časa i života, između onoga što se mora zapamtiti i onoga što će vrijeme pokušati da izbriše. Ona još nije naučila da se život mora prepričavati prema pravilima odraslih. Gleda ga neposredno, bez mnogo zaštitnih slojeva, bez potrebe da ga uljepšava. Njene anegdote zato imaju ono što je najteže sačuvati u književnosti: nevinost pogleda.

Ova poetska zbirka je neobična i po vremenskom paradoksu koji nosi. Ona zapisuje uspomene dok još nisu postale prošlost. Piše o školskom vremenu u trenutku dok ono još traje. Kao da pokušava da uhvati vodu prije nego što postane sjećanje. To daje njenim anegdotama posebnu svježinu: one nisu muzejski eksponati mladosti, nego žive čestice vremena koje još diše. Jer, Almina ne piše iz daljine o onome što je bilo; ona piše iznutra o onome što upravo prolazi.

Istim povodom jedna od najljepših mogućih definicija Alminine knjige proizvod je njenog sopstvenog duha: anegdota je kratka autobiografija trenutka. U toj rečenici ima više književne teorije nego u mnogim definicijama žanra. Trenutak ima svoj život, svoje lice i svoju smrt. Anegdota mu produžava život. Ona je mala memorija vremena, džepni arhiv jedne generacije. U njoj se prošlost ne pojavljuje kao istorija, nego kao osmijeh, ispod Graca i pored Vidrenjaka.

Možda zato školska anegdota ima nešto što velika istorija nema. Istorija pamti kad je nešto bilo. Anegdota pamti kako je bilo. Istorija bilježi događaj. Anegdota pamti čovjeka u događaju. Istorija čuva datume, anegdota čuva glas. Jer, kad posljednje školsko zvono zazvoni, škola se formalno završava samo onima koji vjeruju da se život može zatvoriti zvonom. U stvarnosti, počinje druga škola - škola sjećanja. Hodnici postaju prošlost, klupe dobijaju patinu uspomena, profesori ulaze u memoriju, drugovi odlaze na različite strane svijeta, a jedna mala rečenica iz nekog davnog časa iznenada se pojavi u nama kao da je juče izgovorena. Tako priznamo da neke stvari ne pamte knjige, nego ljudi. A neke ljude ne pamte ni ljudi, nego njihove anegdote.

Tu Almina Dazdarević, novopečena brucoškinja diplomatije u Ljubljani, autentični poliglota govori njemački, engleski, španski, francuski, italijanski, švedski i slovenački jezik, pronalazi svoj književni prostor. Multitalentovana Tutinka ne pokušava da bude velika tako što će govoriti velikim riječima, već čini nešto mnogo teže: primjećuje malo. A ko umije da primijeti malo, već je zakoračio u književnost. Sposoban ne vidi samo ono što svi gledaju, nego u onome što svi smatraju nevažnim prepoznaje ono što će jednog dana postati dragocjeno.

Kad čas prođe, obilje uspomena ostane. Najvjerovatnije, baš zato “Anegdote iz srednje škole” najljepše je razumjeti kao knjigu koja se ne oprašta od škole, nego od prolaznosti. U tome je njen književni paradoks i njena prednost: ona se nalazi na mjestu na kojem se buduća uspomena još događa, s pogledom koji još čuje zvono, ali već naslućuje tišinu koja dolazi poslije njega.

Zato što život piše događaje, čovjek ih pamti, a književnost od njih pravi anegdote ◆

NEZABORAVLJIVI KORIJENI

Postoje ljudi koji odu iz svog kraja, ali svoj kraj nikada ne napuste.

Život ih odvede hiljadama kilometara daleko, u druge gradove, druge države i drugačije životne okolnosti, ali ono što su ponijeli iz zavičaja ostane duboko u njima. Ostanu uspomene, ljudi, običaji, jezik, miris rodnog kraja i, prije svega, osjećaj da negdje postoji mjesto koje ih je oblikovalo i kojem, ma koliko daleko otišli, na neki način uvijek pripadaju.

Takvi su mnogi naši ljudi u dijaspori.

I možda se upravo u tome ogleda njena najveća vrijednost – ne u tome koliko su ljudi daleko otišli, nego koliko su, uprkos kilometrima i godinama, ostali povezani sa svojim korijenima.

Jedna od takvih priča jeste priča o ljudima okupljenim oko udruženja **Dijaspora Bošnjaka Kosova i Crne Gore u Njemačkoj**, na čelu sa Osmanom Destanovićem. Priča je to o ljudima koji nisu zaboravili krajeve iz kojih potiču, ali

Piše: **Selma BANDA - DRKIĆ**

ni one kojima je danas potrebna podrška.

Osman Destanović u toj priči ima posebnu ulogu. On je čovjek koji okuplja, povezuje i organizuje ljude oko zajedničke ideje, sažete u motu **„Od Dobruše do Kladuše“** – da se ono što naši ljudi u dijaspori mogu i žele pružiti usmjeri tamo gdje je najpotrebnije: prema mladima i porodicama kojima podrška može značiti mnogo.

Jer dobra namjera dobija svoju punu vrijednost tek kada pronađe put do čovjeka kojem je potrebna. A upravo je Osman jedan od onih koji taj put stvaraju – povezujući ljude spremne da pomognu s onima kojima ta pomoć može promijeniti svakodnevicu, olakšati školovanje ili vratiti vjeru da nisu sami.

I ta podrška zaista putuje daleko.

Od Njemačke do Kosova, Crne Gore, Srbije i Bosne i Hercegovine. Prelazi stotine kilometara i državne granice, povezujući ljude koje možda dijele

Rožaje

Kosovo

Rožaje

različiti krajevi i životni putevi, ali ih spajaju solidarnost, osjećaj pripadnosti i želja da učine nešto dobro za druge.

Kada govorimo o stipendijama koje su kroz ovu priču stigle do mladih, možda je zato najljepše ne govoriti samo o njihovom broju.

Jer iza svake stipendije stoji jedno ime. Jedan mladi čovjek. Jedna porodica. Jedan san.

Ako govorimo o **58 stipendija**, onda govorimo o 58 mladih ljudi, 58 snova, 58 porodica i 58 različitih životnih priča.

To je 58 prilika da neko lakše nastavi svoje školovanje.

58 mladih kojima je neko rekao: **„Vjerujemo u tebe.“**

58 porodica kojima je neko barem malo olakšao put.

I zato stipendija nikada nije samo novac. Ona je podrška. Ohrabrenje. Pružena ruka u pravom trenutku. Osjećaj da nisi sam i da negdje postoji neko ko vjeruje u tvoj trud, tvoje znanje i tvoju budućnost.

Posebno mjesto u ovoj priči pripada Rožajama i **Fondaciji Azemović**. Od ukupnog broja stipendija, **16 stipendija u Rožajama realizovano je uz podršku Fondacije Azemović**, potvrđujući koliko se može postići kada se ljudi i organizacije okupe oko zajedničkog cilja – pomoći mladima i ulagati u njihovo obrazovanje.

Ostale stipendije finansiraju istaknuti članovi bošnjačke dijaspore, porijeklom s Kosova i iz Crne Gore, koji danas žive i uspješno djeluju u Njemačkoj. Među njima su **dr. Edvin Destanović**, ugledni ljekar iz Dortmunda, i **Mijaz Ramdedović**, uspješni biznismen iz Hannovera.

Okupljene kroz udruženje, ove ljude povezuje plemenita želja da dio onoga što su svojim radom i uspjehom ostvarili podijele s mladima kojima podrška može otvoriti vrata obrazovanja i bolje budućnosti.

Njihova pomoć zato nije samo materijalna. Ona nosi mnogo snažniju poruku – da trud mladog čovjeka nije neprimijećen, da njegovi snovi nekome znače i da postoje ljudi koji, iako žive daleko, nisu zaboravili svoje korijene niti zajednicu iz koje potiču.

I upravo se tu otkriva prava snaga ove priče.

Nije najvažnije ko je gdje. Nije presudno da li je pomoć krenula iz Njemačke, Rožaja, s Kosova, iz Bosne i Hercegovine ili nekog drugog kraja. Važno je da je pronašla put do onoga kome je potrebna.

Jer kada čovjek koji živi daleko od svog rodnog kraja odluči dio onoga što je svojim radom stekao usmjeriti prema mladom čovjeku kojeg možda nikada nije ni upoznao, tada shvatimo da dobrota zaista ne poznaje granice.

To je ona nevidljiva nit koja povezuje dijasporu sa zavičajem.

Veza koja se ne prekida odlaskom.

Veza koja se ne mjeri kilometrima.

Veza koja se čuva srcem.

Danas na Kosovu, u Crnoj Gori, Srbiji i Bosni i Hercegovini postoje mladi ljudi koji zahvaljujući toj podršci imaju jednu priliku više. Priliku da se obrazuju, da slijede svoje snove i da jednog dana stečenim znanjem doprinesu svojim porodicama i zajednicama.

Možda je upravo to najveća vrijednost svake stipendije – ne samo ono što ona predstavlja danas, nego ono što može značiti sutra.

Jer možda će neko od tih mladih ljudi jednog dana postati ljekar koji će liječiti druge. Profesor koji će obrazovati nove generacije. Pravnik, inženjer, ekonomista, učitelj ili čovjek koji će svojim znanjem, radom i poštenjem na svoj način mijenjati društvo.

Zato ulaganje u jednog mladog čovjeka nikada nije ulaganje samo u njega.

To je ulaganje u budućnost svih nas.

Posebno nam znači što su ljudi koji stoje iza ove priče bili među prvima koji su ove školske godine prepoznali i podržali rad našeg udruženja. Njihova podrška nije bila samo finansijska pomoć. Bila je znak povjerenja. Poruka da neko vidi naš trud, razumije ono što radimo i vjeruje da zajedničkim djelovanjem možemo učiniti više.

Kosovo

Rožaje

I možda je upravo to jedan od najljepših dijelova ove priče – kada se ljudi koji žive daleko prepoznaju s ljudima koji djeluju ovdje; kada se ruke pruže preko granica i kada zajednički cilj postane važniji od kilometara koji nas dijele.

Jer naši ljudi mogu živjeti u Njemačkoj, Bosni i Hercegovini, na Kosovu, u Crnoj Gori, Srbiji ili bilo gdje drugo na svijetu, ali korijeni ostaju.

Čovjek može izgraditi novi dom, a da ne zaboravi onaj prvi.

Može upoznati nove ljude, a da ne zaboravi one među kojima je odrastao.

Može otići hiljadama kilometara daleko, a svojim dobrim djelima ostati bliži zavičaju nego što kilometri mogu pokazati.

U tome je snaga nezaboravljenih korijena. Oni nas ne vežu samo za prošlost. Podsjećaju nas ko smo, odakle dolazimo i, možda najvažnije, šta možemo učiniti jedni za druge.

Danas, kada se toliko govori o odlasku mladih i njihovoj potrazi za budućnošću negdje daleko, posebno je dragocjeno znati da postoje ljudi koji su spremni ulagati u njihovo znanje i njihove mogućnosti.

Jer možda će upravo neko od tih **58 mladih ljudi** jednog dana pružiti ruku nekome drugom.

Možda će se dobro koje je danas primio vratiti kroz njegovo buduće djelo.

I tako se krug nastavlja.

Jedan čovjek pomogne mladom čovjeku. Taj mladi čovjek jednog dana pomogne drugome. Dobro prelazi iz ruke u ruku, iz mjesta u mjesto, iz generacije u generaciju.

Zato ovo nije samo priča o stipendijama.

Ovo je priča o ljudima.

O dijaspori koja nije zaboravila odakle je krenula.

O našim Bošnjacima koje granice nisu udaljile od njihovih korijena.

O mladima koji tek trebaju ispisati svoje životne priče.

I o jednostavnoj, ali snažnoj spoznaji da čovjek može biti daleko od svog kraja, a ipak mu svojim djelima biti bliži nego ikada.

Jer korijeni se ne nose u adresi.

Korijeni se nose u srcu.

A dok god postoje ljudi koji ih čuvaju dobrim djelima, pruženom rukom i brigom za druge, ti korijeni neće biti zaboravljeni ◆

SJEĆANJE: DŽEKO HODŽIĆ

OD BIHORSKOG ZAVIČAJA DO UMJETNIČKE VJEČNOSTI

Otišao je umjetnik koji je bojama govorio svijetu, a srcem zauvijek ostao vezan za svoj zavičaj

Odlaskom akademika Džeka Hodžića bosanskohercegovačka kultura izgubila je jednog od svojih istaknutih likovnih stvaralaca, Sandžak i Bihor znamenitog umjetnika, a Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u Bosni i Hercegovini jednog od osnivača, uglednog člana i iskrenog prijatelja. Iza njega ostaju izuzetno umjetničko djelo, bogato stvaralačko nasljeđe i sjećanje na čovjeka snažnog karaktera, jasnih uvjerenja i duboke privrženosti vlastitim korijenima.

Od Godijeva do svjetskih galerija

Džeko Hodžić rođen je 1950. godine u Godijevu, bihorskom selu kod Bijelog Polja, u Sandžaku, u Crnoj Gori. U tom istom mjestu rođen je i veliki književnik Ćamil Sijarić. Dvojica stvaralaca, svaki svojim umjetničkim jezikom, pronijela su duh Bihora daleko izvan njegovih geografskih granica. Sijarić riječju, a Hodžić bojom i slikom, svjedočili su da i mali zavičaji mogu iznjedriti umjetnike univerzalnih vrijednosti.

Školu za primijenjenu umjetnost Džeko je završio u Peći 1970, a Akademiju likovnih umjetnosti u Sarajevu 1977. godine. Sarajevo je postalo njegovo životno i stvaralačko središte, u kojem je izgradio autentičan umjetnički izraz i stekao ugled jednog od značajnih bosanskohercegovačkih slikara.

O razmjerama njegovog stvaralaštva svjedoče 84 samostalne i 587 kolektivnih izložbi, ostvarene u Bosni i Hercegovini i širom svijeta. Njegova djela predstavljana su u evropskim zemljama, Egiptu, Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama i drugim kulturnim sredinama, a zastupljena su u galerijama, muzejima i privatnim kolekcijama.

Ipak, umjetnička veličina Džeka Hodžića ne ogleda se samo u impresivnim brojkama. Njegov opus obilježavaju snažna likovna ekspresija, istraživački duh i duboko promišljanje čovjekove sudbine. Posebno mjesto zauzima ciklus „Apokalipsa“, u kojem je univerzalnim jezikom umjetnosti progovorio o ljudskom stradanju, razaranju, moralnoj odgovornosti i proturječnostima savremene civilizacije.

Bio je umjetnik čija djela nisu ostavljala posmatrača ravnodušnim. Njegove slike nisu samo estetski doživljaj nego i poziv na razmišljanje o čovjeku, vremenu i svijetu u kojem živimo. Kao akademik, pedagog i stvaralac, ostavio je trag koji nadilazi granice jedne generacije i jednog kulturnog prostora.

Umjetnik koji nije zaboravio zavičaj

Uprkos međunarodnoj afirmaciji, Džeko Hodžić nikada nije zaboravio svoje bihorske korijene. Pripadnost Sandžaku i Bihoru za njega nije bila samo pitanje porijekla nego trajna vrijednost koju je potvrđivao djelovanjem, stvaralaštvom i odnosom prema ljudima. Kao jedan od osnivača i istaknutih članova Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u Bosni i Hercegovini, dao je značajan doprinos njegovom radu, razvoju i afirmaciji zavičajnih vrijednosti, kao i povezivanju Bosne i Hercegovine i Sandžaka.

Njegovo članstvo nije bilo formalno. Aktivno je učestvovao u radu Udruženja, iznosio prijedloge, pokretao pitanja i svojim iskustvom i ugledom doprinosio ostvarivanju zajedničkih ciljeva. Njegova riječ imala je posebnu težinu, a stavovi su se pažljivo slušali i uvažavali.

Bio je otvoren, neposredan i principijelan sagovornik. Znao je biti oštar kritičar, ali je njegova kritika uvijek bila dobronamjerna i usmjerena prema napretku. Njegovi dolasci, razgovori, savjeti i polemike unosili su posebnu energiju u rad Udruženja.

Danas, kada ga više nema među nama, osjećamo prazninu koju nije jednostavno nadomjestiti. Nedostajat će njegova riječ, prijateljski susreti i spremnost da otvoreno govori o svemu što je smatrao važnim. Njegov život potvrđuje da se pripadnost zavičaju ne iskazuje samo riječima nego djelima, odgovornošću i trajnom brigom za zajednicu.

Od gnijezda do zvijezda

Džeko Hodžić pripadao je onim rijetkim stvaraocima koji su uspjeli povezati duboku odanost zavičaju s univerzalnim vrijednostima umjetnosti. Iz malog bihorskog Godijeva krenuo je prema velikom svijetu, ne odričući se nikada mjesta iz kojeg je potekao.

Njegov odlazak nije kraj njegovog trajanja. Ostaju slike koje će govoriti budućim generacijama, umjetničke vrijednosti koje je stvarao i ljudski trag koji je ostavio među prijateljima, saradnicima i poštovaocima. Veliki bosanskohercegovački pjesnik Mak Dizdar zapisao je misao koja danas, u sjećanju na Džeka Hodžića, dobija posebno značenje:

„Smrt nije kraj. Jer smrti zapravo i nema. I nema kraja. Smrću je samo obasjana staza uspona od gnijezda do zvijezda.“

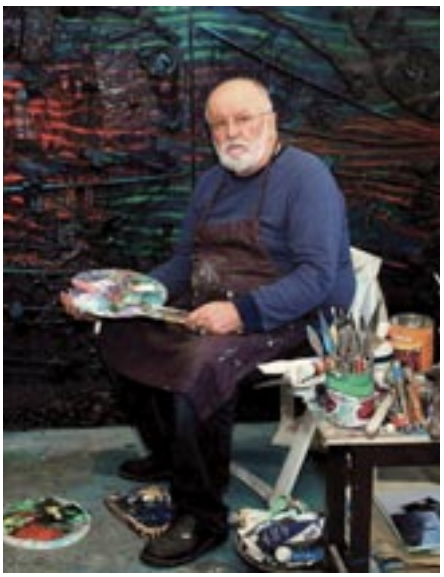
Te riječi kao da su ispisane za njegov životni put. Od Godijeva, njegovog

bihorskog gnijezda, preko Sarajeva, u kojem je izgradio svoj umjetnički svijet, do brojnih kulturnih prostora u kojima su njegove slike govorile univerzalnim jezikom umjetnosti, proteže se put čovjeka koji nije zaboravio odakle je krenuo, ali se nije plašio ni širine svijeta.

Za Sandžak i Bihor ostaje jedan od onih sinova čije ime nadilazi geografske granice. Za Bosnu i Hercegovinu ostaje značajno ime likovne umjetnosti. Za Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u Bosni i Hercegovini ostaje jedan od osnivača, ugledni član i prijatelj, čija će se riječ i prisustvo dugo pamtiti. Za porodicu, prijatelje i sve koji su ga poznavali ostaje čovjek čiji se odlazak ne

može nadomjestiti.

A za buduće generacije ostaje njegovo stvaralaštvo, prostor susreta s umjetnošću koja postavlja pitanja, uznemirava savjest, otvara nove vidike i podsjeća da je čovjekova najveća vrijednost u onome što stvori, onome što drugima daruje i tragu koji iza sebe ostavi.

Zato se od Džeka Hodžića ne opraštamo samo tugom. Opraštamo se i zahvalnošću što smo imali priliku poznavati ga, sarađivati s njim, učiti od njega i biti dio njegovog životnog i stvaralačkog puta. Njegovo gnijezdo ostalo je u Bihoru, njegovo životno i umjetničko utočište u Sarajevu, a njegovo djelo nastavlja put prema zvijezdama ◆

Redakcija

Autorsko veče Kemala Musića u Sarajevu

Kako literarni otpor zaboravu može podstaći nužnost kolektivnog pamćenja, svjedočilo je sarajevsko autorsko veče istaknutog bjelopoljskog književnika i publiciste Kemala Musića. Fokusirajući se na njegov novi roman „Mrtvare“, kulturna javnost je poslala jasnu poruku: ova knjiga je važna za buđenje kolektivnog pamćenja i očuvanje našeg dostojanstva.

■ Piše: **Aleksandar SRDANOVIĆ**

U organizaciji Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH – podružnica Bijelo Polje, ova izuzetno posjećena kulturna manifestacija održana je 25. septembra 2026. godine u vijećničkoj sali sarajevske općine Novi Grad.

O bogatom Musićevom književnom opusu govorili su akademik Faruk Dizdarević, prof. dr Sanjin Kodrić, prof. dr Dženan Kos i književnik Jasmin Ćorović, dok je ulogu moderatora večeri uspješno obavljao mr Sahudin Kačar.

Tokom uvodnog izlaganja naglašeno je da je Musić autor najmanje 20 knjiga, među kojima je više zbirki priča, stručnih studija i koautorskih antologija, kao i pet romana: *„Žig“*, *„Nešto nalik punom mjesecu“*, *„Nedokazane istine Lamenka Ćisuma“*, *„Nakon tačke“* i *„Mrtvare“*. Istaknute su brojne književne nagrade koje je autor tokom višedecenijske spisateljske karijere dobio za različite književne forme. Posebno je naglašeno da je njegov roman *„Žig“* našao mjesto u prestižnoj ediciji *„Deset romana Bijelog Polja“*, rame uz rame sa regionalno i šire poznatim književnim velikanima poput Ćamila Sijarića, Miodraga Bulatovića i Rista Ratkovića.

Centralno mjesto tokom autorske večeri, kao i najveću pažnju prisutnih, zauzeo je Musićev posljednji roman *„Mrtvare“*. Ovo žanrovski složeno djelo, koje književna kritika i sam autor primarno definišu kao roman-poemu, objavljeno je u julu ove godine. Iako su „*Mrtvare*” duboko utemeljene u stvarnim i tragičnim istorijskim događajima, one nijesu klasičan istorijski roman.

Bježeći od puke dokumentarnosti, autor prećutkuje toponime i o ciklusima bošnjačkih stradanja i progona govori kroz dva lica iste izgnaničke sudbine i dvije varijante iste istorijske traume – Adema Memića i Bekira Demirovića. Vremenski razdvojene stradalnike iz Šahovića (1924) i Srebrenice (1995), Musić spaja jezivom metaforom, obuvajući im za života cipele namijenjene mrtvima – „mrtvare“.

Akademik Faruk Dizdarević je u svom osvrtu na roman *„Mrtvare“* kazao:

„Sažetom i jasnom rečenicom spisatelj prati ritam zbivanja u svom djelu. Mrtvare miješaju prostor i vrijeme, a pisac u retroaktivnoj hronologiji beščaća i ko zna čega još, uspijeva da nas finom književnom tehnologijom, jasnom rečenicom i pitkim jezikom podsjeti da se sve to stvarno zbilo.“

Jezik kojim je ispisana knjiga Dizdarević je ocijenio kao veoma vrijedan, dodajući da nas čitanje *„Mrtvara“* podstiče na razmišljanje:

„...te da poneki izraz, koji čak i kod obrazovanijih ljudi postoji samo u pasivnoj leksici, traži da se zapitamo nismo li bili u zabludi kada smo mislili da su značajni umjetnici pisane riječi ostali u vremenu iza nas.“

Autor u romanu ne traga za krivcima u klasičnom smislu, niti piše suvoparan

istorijski zapis, već tragična dešavanja iskazuje kao univerzalnu literarnu istinu. Po mišljenju svih promotora, ovo u svojoj suštini nije knjiga o smrti, već poziv na razum, otpor zaboravu i očuvanje ljudskog dostojanstva i svijesti u savremenom dobu.

„Književnost je oduvijek bila najtrajniji oblik pamćenja. Carevine nestaju, granice se mijenjaju, ideologije prolaze, ali ostaju knjige koje svjedoče. Iako knjige imaju različite sudbine – neke ostanu zabilježene u bibliotekama, neke se pročitaju i zaborave – ipak postoje i one koje nastavljaju da žive u ljudima koji su ih pročitali. Vjerujem da će 'Mrtvare' biti upravo takva knjiga – knjiga kojoj ćemo se vraćati ne zato što je laka, nego zato što je važna", istakao je u svom osvrtu Jasmin Ćorović, književnik, aforističar i društveni djelatnik iz Bijelog Polja.

O značaju sveukupnog Musićevog književnog stvaralaštva za aktuelnu bošnjačku književnost govorio je prof. dr Sanjin Kodrić. On je naglasio kako je riječ o autoru koji nastavlja tradiciju izuzetno vrednovane književne riječi koja skoro čitav vijek dolazi sa prostora crnogorskog dijela Sandžaka, a oličena je u imenima Sijarića, Bašića i Rebronje. Kodrić je izrazio posebno zadovoljstvo što se organizacija ,,Bošnjačka zajednica kulture'', kojom on rukovodi, pojavila kao izdavač Musićeve posljednje knjige. Naglasio je da je riječ o djelu visoke estetske vrijednosti u kojem je Musić, kroz slojevitu simboliku, suptilnu narativnu strukturu i izrazito sugestivan jezik, ostvario osobitu poetiku pamćenja.

Posebnu simboliku u romanu nose motivi zemlje koju sa sobom nosi Adem i knjige koju nosi Bekir. Musić spaja ova dva motiva kako bi nevino stradalim žrtvama podario književnu besmrtnost. Zlo u romanu pokušava da izbriše i ljude i njihove tragove, ali zemlja koju niko ne može odnijeti i knjiga koju niko ne može ubiti ostaju trajna opomena i garancija da zaborav neće pobijediti, istaknuto je u kazivanjima promotora.

Govoreći o *„Mrtvarama"*, prof. dr Dženan Kos je naglasioo da vrijednost ovog romana nije samo u tome što Kemal Musić govori o velikim istorijskim traumama, nego što te traume pretvara u složenu književnu strukturu u kojoj se istorija, psihologija likova, simbolika predmeta i poetika puta međusobno prožimaju. *„Mrtvare"* su, prema Kosu, književni susret dvije istorijske rane bošnjačkog naroda, u kojem se istorijsko značenje romana ne nalazi samo u onome što je imenovano, nego i u onome što ostaje kao odjek. Recenzent romana – Kos, „čuje" odjek papirnih cipela koji vodi prema smrti, Šahovićima, Srebrenici, progonu, domu, pragu i zemlji.

Autorsko veče završeno je obraćanjem samog autora, koji je govorio o detaljima svog stvaralačkog procesa i podsticajima za pisanje posljednjeg romana. Istakao je da mu cilj nije bio bavljenje istorijom ili traženje krivaca, već pretvaranje saznanja o stradanjima u univerzalnu literaturu. Zbog težine teme i postojanja drugih djela o istoj građi, pažljivo je vagao svaku riječ, prateći Andrićev princip da *„riječima treba biti tijesno, a mislima prostrano"*.

To što su stanovnici opkoljene Srebrenice kao „humanitarnu pomoć" Evropljana dobili kartonske cipele, koje se na Zapadu koriste isključivo za oblačenje umrlima, po kazivanju Musića bilo je odlučujuće kada je razmišljao o naslovu romana. Svoje obraćanje autor je zaključio poznatim citatom Abdulaha Sidrana: *„Svaki Bošnjak bi se morao rađati sa dvije glave. Jednu, da mu je otfikare, i drugu, da skonta šta mu se desilo"*, dodajući kako bi volio da njegov roman u simboličkoj ravni bude upravo ta jedna bošnjačka glava – oruđe za osvješćivanje koje će pomoći narodu da shvati mehanizme zla koji mu se ponavljaju kroz istoriju ◆

Sjećanje na pisca Ramiza Šaćirovića

KULTURNI ZNAČAJ ŠAĆIROVIĆEVOG STVARALAŠTVA – KAKO LITERATURA ČUVA PAMĆENJE SANDŽAKA

Piše: **Hasna ZILJKIĆ**
Kulturni centar Novi Pazar

Ramiz Šaćirović, pisac iz Sandžaka, s ponosom je u svojim djelima svjedočio o ljudima, predjelima i vremenu kojem je pripadao, ostavljajući iza sebe vrijedan i neizbrisiv trag.

Iako se često čini da knjige pojedincima ne znače mnogo i da u vremenu brzog života lako ostaju po strani, veliki pisci su oduvijek znali da one znače mnogo jednom gradu, jednom narodu i jednom vremenu.

Postoji poznata misao da bi, čak i kada bi Pariz nestao, ostao živ u Balzakovim knjigama (ovaj citat se našao i u Baltićevoj knjizi *Zekkum i nesanica*, koji se nalazi u dijelu knjige gdje se govori o spaljivanju Sarajevske vijećnice, kada nestaje više miliona dokumenata, spisa i knjiga Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH). „Ako porušite Pariz, ostat će Balzakove knjige“ – ovo znači da književnost nadživljava materijalno. Sve da poruše ili zapale, ostaće jedan primjerak negdje i svjedočiti. Čak i materijalni spomenici ne mogu više od 500 pa i 1.000 godina da opstanu, a knjiga je vječna – ona čuva duh prostora, ljude, govor i pamćenje jednog društva. Upravo zato su važni pisci poput Ramiza Šaćirovića. Jer kroz njihove priče ne ostaje sačuvana samo književnost, već i jedan kraj, njegovi ljudi i način života koji bi bez riječi lako mogli otići u zaborav.

U nastavku prenosimo odlomak iz uvoda zbirke priča *Kletva* ovog autora:

Ako nekim slučajem u tvoje ruke dođe ova knjiga „Kletva“, upoznaćeš moje junake i njihove sudbine, ali i prostor u kojem su živjeli, događaje kojima su svjedočili i vrijeme koje ih je oblikovalo.

Koštampolje je jedna manja cjelina sa geografskog aspekta, okruženo sa tri strane planinama Jarut, koji je šumovit, i Ninaja – čija površina je prekrivena nižim rastinjem jer joj je podloga kamenita. Sa četvrte strane je prevoj Golać preko kojega se spuštaju strmine prema manastiru Sopoćani i dolini rijeke Raške. Područje Koštampolja je u sklopu šireg dijela Pešteri samo niže i zaklonjeno pomenutim planinama. U samom nazivu Koštampolje imate asocijaciju da je to polje, ali polje koje je tvrdo kao kost, koštano polje. Polje se prostire pravcem istok – zapad u dužini preko 12 km, a širine do 5–6 km pravac sjever – jug. Po obroncima pomenutih planina su sela i zaseoci, ukupno ih je 17. Kako su sela oduvijek bila oivičena pomenutim planinama, to se na ovom lokalitetu mogu naći arhaični i nazivi i običaji i kultura.

Sve ovo sam napomenuo u kratkim crtama kako bih vam dočarao ambijentalno gdje se moji junaci kreću, gdje su živjeli, kako su se ponašali.

Kroz usta mojih junaka pokušao sam da dočaram govornu kulturu i razmišljanja kako biste imali jasniju sliku onoga što u sebi oni nose, kako se u datom momentu ponašaju, njihov mentalitet, ponašanje, druženje, igre, pjesme, vjerovanja, odnos prema životinjama, sudbinama koje ih zadese, vremenskim prilikama i neprilikama.

Kako živim i radim na ovom prostoru, tako me je odavno interesovalo sve ono što počinje da dobija obrise zaborava, tako da sam sebi dao zadatak da zapisujem sve što je moglo da se spase od zaborava. Tako je i nastao i manji rječnik lokalizama i orijentalizama, gdje je oko 800 riječi srpskobosanskog jezika koje su pravi lokalizmi i pravo bogatstvo tih jezika. Autentičnost im daje baš fizička odvojenost od ostalog dijela Pešteri i drugih predjela sandžačkog miljea.

Anegdotično – na ovom prostoru boravio je i legendarni Alija Đerzelez, dajući toponime selima Koštampolja. Čuo sam i anegdotu da su Musa Kesedžija i Marko Kraljević na Koštampolju započeli svoj dvoboj bacajući kamena s ramena, pa produžili sve do Kačanika.

Za sve priče koje sam vam predočio u knjizi, imao sam podlogu u pričama na posjelima, koji su do skoro bili najčešći vid okupljanja ovih gorštaka, na kojima su se organizovale igre, a naročito igra „fildžana“ (traženje prstena ispod osam šolja), a pobjeda je za obje ekipe bila čašćavanje kuhanim krompirima, sokom, sirom, rasolom, hošafom, jabukama i veseljem za pobjednika i trpljenjem pogrda za pobijeđenog. Sve je to bilo u službi druženja, podnošenja poraza i gajenja pobjedničkog mentaliteta. Te igre odraslih dešavale su se za vrijeme dugih zimskih dana, dana kada je noć osvjetljavala lamba i gasuljica. Danas je malo takvih igara i veselja, jer moderna životna situacija istjerala je tu vrstu društvenosti iz naših domova.

I djeca su imala svoje ljetne igre, koje su ih čeličile, vaspitavale, njegovale davale im ton njihovim mladim životima. Te igre su bile: gudža, harvan, gurguljaze,

kasnije krpenjača, lopta i druge igre.

Sve ovo sam iznio da bih vam dočarao ambijent gdje su nastale ove moje, a sada vaše, priče kojima sam pokušao da dočaram moje Koštampolje i njegove žitelje.

Iz riječi poštovanog rhm Ramiza jasno se prepoznaje njegov književni senzibilitet – bio je ne samo pripovjedač već i hroničar prostora, govora i ljudi. Kada kažemo prostor, mislimo na njegov zavičaj – Pešter, njena sela i krajolike; govor – podrazumijeva jezik, lokalizme, način izražavanja, dijalekt, duh usmene tradicije; ljudi – običaje, način života, mentalitet i sudbine ljudi svoga kraja.

Ramiz Šaćirović nije pokušavao da svoje priče izmjesti iz Sandžaka, niti da ih prilagodi nekim udaljenim književnim centrima. Insistirao je na autentičnosti. Kod njega su Sandžak i njegova Pešter – sa svojim govorom, strahovima, dostojanstvom, siromaštvom, humorom i pamćenjem živi književni prostor.

Ali ako smo čitali svjetsku književnost, pa i bošnjačku, osjetićemo sličnosti, shodno sudbinama koje je zadesila njegove likove. Tako, naprimjer, Ramizova priča „Siroče“ (zbirka priča *Kletva*) nije ništa drugo do svima nama poznata balada „Hasanaginica“; samo što je balada Hasanaginica nastala u 17. vijeku, u Imotskoj krajini. Slična sudbina Hasanaginice dešava u Gujiću, selu kod Koštampolja; oni se zovu Alija i Ljamija i dešava se na kraju 19. ili u prvoj polovini 20. vijeka. Jer kaže se da je Alijin otac Mehmed bivši nizam turske vojske kojoj je služio u Gacku, a ovaj izraz „nizam“ nestaje dolaskom Austro-Ugarske. Na kraju priče pisac kaže: *Nije samo Hasanaga bio okrutan muž, nije samo Hasanaginica doživjela da joj srce prepukne, ima takvih primjera mnogo u narodu. Takve anegdote kolaju od kuće do kuće, od pismena do nepismena, od sela do sela, od regiona do regiona, i kao takve treba ih sačuvati za pokoljenja.*

Nasuprot ovoj tragediji stoji priča „Slika“, iz knjige *Vasika i druge priče Koštampolja*. U ovoj priči je pokazana snaga jedne porodice, snaga plemena. Tako, djevojku koju je seoski đilkoš prevario, *premamio*, da se uda za osobu koja nije dobra prilika za nju, pokazavši joj sliku zgodnog mladića, a zapravo je bio puka suprotnost slici i prilici – bio je bolestan. Njen rod je uspije uzeti iz kuće na dan svadbe, pritom su pred svima izmlatili momka koji je bio sebet te takve ujdurme na člana njihove porodice, a da se pritom niko nije smio maknuti da nešto kaže, a kamoli odbrani dotičnog.

Ovo je jedna poruka – dakle, prošlost nas uči ili podsjeća – da je snaga u slozi i u zajedništvu. Danas imamo stanje kod nas da brat sa bratom više ne govori, komšija sa komšijom; naljutimo se jedni na druge tako olako navodeći beznačajne razloge, npr. nije me pozdravio kako treba, nešto me mrko gleda itd. Ljudi, porodica, pleme – kako se kod nas to kaže, do skoro su se držali zajedno; kad je onom drugom bila potrebna pomoć, nisu marili za sopstveni život; tako su činili jednu zajednicu, na koju se nije baš smjelo udariti tako lako.

Još jedan značajan Ramizov doprinos jeste što on zapisuje lokalizme i tako čuva govor od zaborava. To nije samo jezički postupak; to je čin odgovornosti prema identitetu jednog prostora. Jer ako kojim slučajem nestanu riječi, polako nestaje i način na koji je jedan narod osjećao i razumijevao svijet. Zbog toga o Ramizu Šaćiroviću ne možemo govoriti samo kao o zapisivaču priča. Njegova književnost danas ima i dokumentarnu vrijednost.

Takođe, u njegovim djelima ostali su tragovi jednog vremena koje polako iščezava: sijela ili posjeci, društvene igre, način komunikacije (edeb), odnos prema prirodi, zajednici i sudbini. Zapravo, Šaćirović nije pisao samo priče o ljudima; on je zapisivao vrijeme. A upravo tu književnost postaje mnogo više od umjetnosti. Ona postaje prostor kolektivnog pamćenja. Jer kada nestanu običaji, okupljanja i način života jednog kraja, često upravo književnost ostane posljednje mjesto na kojem oni još žive. I zato je Ramizova riječ danas toliko važna.

Iskoristiću priliku da pomenem i velikog Dostojevskog i njegovo genijalno djelo *Zločin i kazna*, a u kontekstu teme o kojoj govorimo. U *Zločin i kazna*, na strani 163, u jednom citatu prepoznajemo razotkrivanje univerzalne istine o čovjeku – čak i najstrašniji oblik postojanja, ako podrazumijeva život, čini se vrednijim od smrti. To osvjetljava temeljnu ljudsku žudnju: živjeti po svaku cijenu. Evo tog odlomka: ... *Glavni lik Raskoljnjikov, odlazeći, prisjeća se da je negdje čitao kako jedan osuđenik na smrt, sat prije pogubljenja, govori ili misli: kad bi sad morao da živim na nekoj visini, na hridi, i to na tako uskom prostoru gdje samo dvije noge mogu stati, a naokolo da su provalije, okean, vječni mrak, vječna samoća i vječna bura, pa da tako stojim na aršinu prostora čitav život, hiljadu godina, čitavu vječnost – i tako je bolje živjeti, nego odmah umrijeti! Samo da je živjeti, živjeti i živjeti! Ma kako živjeti – ali živjeti!... Kakva istina! Gospode, kakva istina! Podlac je čovjek! I podlac je onaj ko ga zbog toga podlacom naziva, dodade sljedećeg trenutka.*

Vidimo kako u ovom citatu iz *Zločin i kazna* Dostojevski govori o čovjekovoj snažnoj potrebi za životom – čovjek je spreman da podnese i najveću patnju samo da bi ostao živ. Život, ma koliko težak bio, vredniji je od smrti. To je promišljanje o pojedincu i njegovom unutrašnjem nagonu za opstankom. Evo kako u priči „So“ Ramiza Šaćirovića ta borba za život dobija drukčiji smisao. Likovi ne trpe i ne žrtvuju se samo zbog sebe, već zbog porodice i najbližih.

Ljudi iz Melaja i drugih pešterskih sela krenuli su dužim putem – preko Mojstirskih planina, Slomne gore, preko Ponora, zaobišli Zubin Potok – prema Mitrovica kako bi zaobišli bande, koje su čekale u zasjedama da opljačkaju i pobiju putnike, da nabave so i druge potrepštine, u sred zime, *oko Savindana* – kako pisac kaže. So im je bila potrebna za osnovni opstanak domaćinstva – za ishranu ljudi i stoke, tada je bila dragocjena i neophodna namirnica. U povratku, dvojica ljudi umrla su od studi na planini iznad Mojstira, dok je ostala grupa preživjela i stigla kućama.

Pored hladnoće i mećave prijetili su im bande i pljačkaši, glad i iscrpljenost, gubljenje puta u snijegu, vukovi, provalije i planinske strmine. Kroz snijeg, glad i smrt, ti ljudi nose so kako bi omogućili opstanak porodice. Tako pojedinac svoju vrijednost potvrđuje kroz žrtvu za druge.

Paralela između ova dva djela jeste u tome što oba prikazuju čovjeka u krajnjim životnim nevoljama. Kod Dostojevskog čovjek želi da preživi po svaku cijenu, dok kod Šaćirovića čovjek podnosi patnju i ri-

zikuje život zbog ljubavi i odgovornosti prema porodici.

Ovdje se otvara jedno važno pitanje: može li književnost mijenjati način na koji jedan narod vidi samoga sebe? Vjerujem da može. Jer pisci poput Ramiza Šaćirovića vraćaju dostojanstvo „malim ljudima“, daju glas sredinama koje često ostaju van velikih kulturnih centara i pokazuju da i lokalna priča može imati univerzalnu vrijednost.

Ova književnost pokazuje da identitet ne čuvaju samo veliki istorijski događaji, nego i male priče, svakodnevne riječi i sjećanja običnih ljudi. Koštampolje u ovim djelima nije samo krajolik; ono živi kroz govor ljudi, njihove navike, okupljanja, igre i način na koji doživljavaju život.

Njegov zavičaj nije opisan spolja – on se osjeća iznutra. I ova Ramizova djela danas imaju i tek će imati posebnu vrijednost. One povezuju generacije. Stariji u njima prepoznaju svoje vrijeme, dok mlađi kroz njih upoznaju svijet koji polako nestaje. Na taj način Ramizove priče postaju mjesto susreta između onih koji pamte i onih koji tek treba da razumiju šta je jedno vrijeme značilo ◆

Zaključak

Ramiz Šaćirović pokazao je da književnost može biti mnogo više od umjetnosti. Može biti čuvar pamćenja jednog kraja i most između generacija. I u tom je najveća vrijednost njegovog stvaralaštva – što njegova književnost nije nastajala iz potrebe da impresionira, nego iz potrebe da sačuva. I dok god postoje priče koje pamte zavičaj, nijedan kraj ne može biti zaboravljen.

Čestitke Kulturnom centru u Tutinu, na čelu sa gospođom Refkom Ademović, što je 15. maja 2026. godine priredio književno veče u čast pisca Ramiza Šaćirovića (1949–2026) i omogućio da riječi i djela nastave da žive, podsjećajući nas na korijene i na ljude koji su bili među nama – tihe i nenametljive, a ipak velike po onome što su ostavili iza sebe. Čestitke i Narodnoj biblioteci „Dr Ejup Mušović“, koja je bila izdavač većine djela ovog autora. Ramizu neka je vječni rahmet.

Tekst je izlaganje Hasne Ziljkić na književnoj večeri „Riječ kao svjetlost“, održanoj 15. maja 2026. godine u Domu kulture u Tutinu.

Književno veče „Riječ kao svjetlost“, održano 15. maja 2026. godine u Domu kulture u Tutinu, bilo je posvećeno književnom stvaralaštvu Ramiza Nanija Šaćirovića (1949–2026).

Učesnici programa bili su prof. dr Ahmad Bihorac, Hasna Ziljkić i Vahid Demirović, direktor Narodne biblioteke „Dr Ejup Mušović“.

Vahid Demirović predstavio je biografiju Ramiza Šaćirovića i govorio o saradnji Biblioteke sa piscem, dok je prof. dr Ahmad Bihorac govorio o značaju njegovog književnog stvaralaštva i mjestu koje zauzima među savremenim piscima. Hasna Ziljkić govorila je o kulturnom značaju Šaćirovićevog stvaralaštva, književnosti kao čuvaru pamćenja Sandžaka i odnosu književnosti prema stvarnosti i odgovornosti.

Književno veče upotpunile su učenice tutinskih srednjih škola Sara Trtovac, Ena Hasanović i Amina Pljakić čitanjem odlomaka iz Šaćirovićevih djela. Događaju su prisustvovali i članovi porodice ovog sandžačkog pisca.

Organizator večeri bio je Dom kulture Tutin, kojim rukovodi Refka Ademović.

DAMAR 74

Sjećanje na pisca Ramiza Šaćirovića

RAMIZOV DOPRINOS RAZVOJU BOŠNJAČKE KNJIŽEVNOSTI

sa posebnim osvrtom na književni izraz, zavičaj i historijsko iskustvo

Prije par godina sam sa svojim poštovanim kolegom, prof. dr . Selimom Šaćirovićem, prilikom dogovora o promociji njegove monografije *Novi Pazar – geodemografska kretanja*, razgovarao i o mogućnosti da u Novom Pazaru organizujemo promociju Nanijevih knjiga. Nažalost, nijesmo stigli to da uradimo zbog objektivnih razloga. Zato mi je posebno drago što ću moći da kažem nešto o njemu i njegovom stvaralačkom opusu na ovaj način.

Piše: **prof. dr Ahmed A. BIHORAC**
Univerzitet u Novom Pazaru

Ramiz Šaćirović Nani pripada sandžačko - bošnjačkoj književnosti, koja predstavlja dio šire bošnjačke književnosti koja je nastala i razvijala se na prostoru Sandžaka, a koju su stvarali i stvaraju autori bošnjačkog identiteta koji tematski, jezički i kulturalno pripadaju njegovom prostoru.

U njegovim djelima dominantni su sandžački motivi zavičaja, njegova prošlost i kolektivni identitet. Umjetničko stvaralaštvo mu je zasnovano na kulturnom i historijskom iskustvu Bošnjaka, gdje često koristi narative koji povezuju lično i kolektivno pamćenje, a njegovim najvećim doprinosom, koji ga svrstava u onu grupu savremenih autora, smatra se očuvanje i razvijanje književnog izraza Bošnjaka u Sandžaku, naročito u složenim društveno - historijskim okolnostima. On je jedan od autora iz naše sredine koji se znalački, autoritativno i dostojanstveno bavio pisanjem, čuvajući i njegujući u svom književnom radu veoma značajne događaje, običaje i vjerovanja iz prošlosti svoga naroda, sve ono što smo generacijski počeli da potiskujemo u zaborav. Riječ je o jednom neumornom liričaru, književniku i istraživaču koji, respektujući savremene književne produkcijske tokove, nudi lični, originalni poetski, prozni i naučno-istraživački opus. Nani svakom detalju daje svoj lirski pečat, autentičan sadržaj, zanimljiv i pitak jezik, blizak svakom čitaocu. Kako reče moj dragi i poštovani kolega, prof. dr Redžep Škrijelj, u jednom svom radu o Ramizu Šaćiroviću: *Potpuna dostupnost čitaocima i nedovoljna dostupnost književne kritike ne umanjuje kvalitet, jednostavnost i jasnoću njegovog izraza koji jača naše interesovanje za svaki novi detalj iz njegove književne produkcije*[1]. Upravo ta njegova osobina da se ne nameće previše učinila je da njegov književno-umjetnički rad ostane relativno neistražen sa književno-kritičkog aspekta.

Čitajući Ramizova djela, primjećujemo da su originalna, bez uticaja drugih autora. Kao književnik, razvijao se na temeljima narodne mudrosti, tradicije i folklora, postajući pravi, autentični sljedbenik arhaičnih, dubokoumnih i bistrih gorštaka, čije je pripovijedanje slušao danima, upijajući ga kao bistru i hladnu vodu sa narodnog vrela. Memorisao ih je u svoje sopstveno pjesničko biće, dijeljeći ga nesebično sa svojim brojnim čitaocima. Sve što je tokom života pedantno sakupljao, upijao, memorisao i selektovao, on je odjednom iznjedrio kroz svoje književno stvaralaštvo, nudeći nam, kao na filmskoj traci, veoma vjerno čitave životne drame ljudi svoga podneblja, iznoseći pred nas, svoje čitaoce, težački hod po mukama, sve one teške ljudske sudbine, svadbe, veselja, običaje i vjerovanja.

U njegovim romanima, poput romana *Krvavi trag*, junaci su običan pešterski svijet. Ljudi sa različitim sudbinama i različitim životima. Oni koje svakodnevno viđamo pored sebe. Autor kroz svoje naracije veoma vješto prikazuje kroz kakve teškoće prolaze momci iz njegovog kraja. Kakve ih misli more. Šta im kroz glavu prolazi i šta na kraju odlučuje zaljubljeni Salko. Organizuje otmicu voljene djevojke sa svadbenog veselja, koja se tragično završava. Ovaj motiv srećemo i kod drugih sandžačkih autora, recimo kod prof. dr Saita Kačapora u romanu *Udade se Nusreta*.

Upravo ovakvi životni, svevremenski i sveprostorni motivi, koje Šaćirović slikovito nijansirane pripovijeda kroz svoj istraživačko-literarni opus, kao da se radnje dešavaju na filmskoj traci, prizivaju iskrenu valorizaciju i objektivan

[1]Redžep Škrijelj, „Skice za Ramizov književni đerđef“, Avlija, 8. oktobar 2015.

vrijednosni sud. Kod svijeta književne kritike, određeni kriterijumski parametri su malo zakazali, jer se Ramiz Šaćirović u literaturi pojavio malo kasnije, kada je njegov stvaralački opus doživio svoj zenit, što nam nameće zaključak da je to rezultat pojave njegovih proznih radova, koji se mogu uzeti kao uvertira u prezentaciju davnih, pomalo zaboravljenih, vremena u njegovom pripovjedačkom radu.

Iz cjelokupnog stvaralačkog opusa Ramiza Šaćirovića uviđamo da se on avanturistički otvoreno i produktivno

posvetio književnom stvaralaštvu. Pomenuli smo da je u godinama svoje literarne zrelosti skrenuo pažnju na sebe, svoju kreativnu multidisciplinarnost i tematsku raznovrsnost, koja je svojstvena profesoru maternjeg jezika i književnosti. Svojom zgusnutom prozom, naizgled bez određene misaone dubine, čitaocu otkriva kvalitet i jezičku jasnoću, jačajući mu uvjerenje vezanosti za duh prošlih vremena i tlo rodnog kraja, ukorijenjene u naše biće, da ih prepoznaju i na svoj način valorizuju.

Kao pisac i profesor, okružen svojim đacima i dragim prijateljima, aktivno se uključuje u sve kulturne događaje i tokove, pokazujući da je učitelj neko ko zauzima značajno mjesto u očuvanju kulturnog identiteta, tradicije i vaspitanja. Njegova pozicija književnog stvaraoca mu omogućava da u aktuelne književne tokove protne jednu dozu pomalo izblijedjele i zaboravljene prošlosti, kojom se možemo uvijek i na svakom mjestu dičiti. Navedeni roman *Krvavi trag* je, možda, najbolja paradigma koliko kazivanje o toj takvoj prošlosti i davnim vremenima može prerasti u jednu savremenu i originalnu romanesknu priču.

Sa aspekta jezika, autor koristi leksičke arhaizme, koji se polahko gube iz naše svakodnevne upotrebe, da bi nas uveo u duboku i složenu etnopsihologiju svojih junaka. To je još jedan dokaz da se maternji jezik, što autor najbolje kao profesor maternjeg jezika dobro zna, najbolje uči, njeguje i čuva kroz književno stvaralaštvo domaćih autora. Ta, pomalo zaboravljena, leksika se u njegovim djelima transformiše u moderan diskurs, dajući ovim mini epizodama kvalitet, samosvojnost, emociju i snažnu asocijativnost, što nedvosmisleno pokazuje da je autor profesor jezika kojim suvereno i sigurno vlada.

S druge strane, kao poznavalac mentaliteta ljudi svoga kraja, kao neko ko je učio, vaspitavao, rastao i razvijao se sa ljudima ovog podneblja, Nani pred čitaoce širom otvara vrata galerije likova. Upoznaje ih sa običajima, tradicijom, vjerovanjima, sve to kroz veoma snažne i upečatljive slike, zgusnutim, leksički bogatim jezikom, čiji literarni milje krase vrlo jasne slike ljudi, divnih krajolika, koje okupljaju ili povezuju tradicionalna i porodična iskustva ljudi ovog podneblja.

Jedan od ključnih doprinosa ovog autora je afirmacija Bošnjaka. U njegovim djelima prisutno je traganje likova za sopstvenim mjestom u svijetu jer su opterećeni prošlošću i kolektivnim sjećanjem. Tako da se u kontekstu javljaju kroz rečenice: *Čovjek bez pamćenja je kao drvo bez korijena*, čime ukazuje na važnost historije i tradicije kao temeljnih identitetskih vrijednosti svakodnevnog života običnog čovjeka. Tako njegovi

junaci nisu klasični heroji, već ljudi koji se bore sa egzistencionalnim problemima, nepravdom i unutrašnjim dilemama, što sam autor ilustruje rečenicom: *Najveće bitke čovjek vodi u tišini, daleko od očiju svijeta,* dajući ovakvim pristupom svome književnom stvaralaštvu duboku psihološku dimenziju.

Njegov pjesnički jezik zauzima posebno mjesto u njegovim književnim ostvarenjima. Upotrebom bosanskog jezika uz elemente sandžačkog govora autor Šaćirović unosi autentičnost i

lokalni kolorit u svoja djela sa pravom mjerom, dozirajući ga na pravi način da prija čitaocu, podsjećajući na velikog Mešu Selimovića koji je i sam tražio jezik za svoju dušu i ruku, što je odlika vrsnih profesora jezika i književnosti, što su obojica bili, vodeći računa dok su filigranski brusili svaku napisanu rječ. Jer za njega jezik nije samo puko sredstvo komunikacije, već i simbol pripadnosti: *U riječi je dom, u jeziku je narod.*

U svojim djelima povezivao je tradicionalne vrijednosti i savremena shvatanja. Zanimljiva su motivska preplitanja u njegovim djelima iz narodnog života, običaji i vjerovanja sa modernim problemima i načinima pripovijedanja, gdje autor pokazuje da nema suprotstavljanja između prošlosti i sadašnjosti, već ukazuje na njihovu povezanost*: Prošlost ne prolazi – ona živi u nama.*

Na osnovu svega rečenog možemo zaključiti da Ramiz Šaćirović Nani zauzima značajno mjesto u savremenoj bošnjačkoj književnosti. Njegov doprinos možemo sagledati kroz očuvanje identiteta, afirmaciju jezika i povezivanje tradicije sa savremenim književnim tokovima. Obrađujući teme iz svakodnevnog života, prikazujući unutrašnje borbe pojedinaca, autor diskretno i nenametljivo čini da njegova književna djela dobiju prizvuk univerzalnih vrijednosti, čime prevazilaze lokalne književne okvire. Ovakav način književnog stvaralaštva čini da naš autor bude važan glas ne samo bošnjačke, već i šire regionalne književnosti.

Njegova djela obrađuju univerzalne teme: identitet, stradanje, historiju, moralne dileme i odnos pojedinca i kolektiva. Upravo ta etička dimenzija daje njegovom opusu potencijal za trajanje i kanonizaciju.

Ako posmatramo tematski i motivski sloj njegovih djela, uočićemo dominantnu orijentaciju ka zavičajnoj problematici, gdje Sandžak ne funkcioniše samo kao geografski prostor, već kao složen simbolički i kulturni konstrukt. U tom smislu, Šaćirovićev narativ možemo posmatrati kao svojevrsni arhiv kolektivnog pamćenja, u kojem se, poput osnove i potke pešterskog ćilima, prepliću historijske činjenice, usmena predanja i individualna iskustva. Takvom poetikom ukazuje se na izraženu težnju autora da književnim sredstvima očuva i reafirmiše identitetsku svijest jedne zajednice, koja je često bila marginalizovana u dominantnim književnim tokovima.

Sa aspekta poetike i narativnih strategija, njegov stvaralački rad se odlikuje sintezom tradicionalnih i savremenih elemenata. Prisustvo usmenoknjiževnih obrazaca, epskog tona i hroničarskog pristupa ukršta se sa savremenim pripovjednim postupcima, čime se ostvaruje dinamičan odnos između prošlosti i savremenosti. Ovakva interakcija različitih narativnih slojeva doprinosi složenosti njegovog književnog izraza i potvrđuje njegovu estetsku relevantnost u savremenom kontekstu. Nani se suptilno igra riječima. Diskretno i pitko, ali vrlo zanimljivo piše knjige, kao i što vodi razgovore sa novinarima na Pešteri o narodnoj tradiciji, obrazovanju, narodnim običajima, ljudima o kojima je pisao.

Jezik i stil često su obojeni elementima lokalnog govora i orijentalnog naslijeđa, pri čemu poseban značaj ima jezički aspekt ove književnosti, u kojem se ogleda spoj standardnog izraza i elemenata lokalnog govora, kao i prisustvo orijentalnog kulturnog naslijeđa. Takav jezički kolorit doprinosi autentičnosti književnog izraza, ali istovremeno otvara prostor za složenu stilsku i semantičku analizu. Upravo u tom spoju tradicije i modernosti ostvaruje se jedna od ključnih estetskih vrijednosti sandžačko-bošnjačke književnosti.

Proučavajući Šaćirovićev narativ, uočavamo da nije linearan, niti jednodimenzionalan, već funkcioniše kao kompleksan diskurs u kojem se prepliću različiti vremenski i prostorni slojevi. Njegujući takvu strukturu, autor postiže efekat univerzalizacije lokalnog iskustva, čime sandžačka stvarnost dobija šire, gotovo arhetipsko značenje. Njegov književni izraz odlikuje se i specifičnom semantikom, u kojoj simboli i motivi često prevazilaze svoju neposrednu referencijalnost i zadobijaju dublje, metaforičko značenje.

U tematskom pogledu, opus ovog autora utemeljen je na složenoj interakciji između individualnog i kolektivnog iskustva. Njegovi narativi nerijetko tematizuju svakodnevni život običnog čovjeka, ali se iza te, naizgled jednostavne,

fabularne ravni razotkriva dublja semantička struktura, u kojoj se prepliću historija, tradicija i identitetska pitanja. Poseban akcenat stavljen je na fenomen zavičaja, koji kod Šaćirovića ne funkcioniše isključivo kao prostorna kategorija, već kao simboličko središte kulturnog pamćenja i egzistencijalne ukorijenjenosti. Na taj način zavičaj postaje ključni narativni topos kroz koji se uspostavlja kontinuitet između prošlosti i sadašnjosti.

Stilski posmatrano, njegov književni izraz odlikuje se izraženom narativnom slojevitošću i diskurzivnom kompleksnošću. Autor se služi realističkim postupkom, ali ga nerijetko obogaćuje lirskim i refleksivnim elementima, čime se postiže snažan emotivni efekat. Upotreba lokalizma i autentičnog govora dodatno doprinosi vjerodostojnosti prikazanog svijeta, dok istovremeno afirmiše jezički identitet zajednice iz koje potiče. U tom smislu, njegov stil se može posmatrati kao spoj dokumentarističke preciznosti i poetske sugestivnosti, što njegovim djelima daje posebnu umjetničku vrijednost.

Jedan od ključnih aspekata njegovog stvaralaštva jeste odnos prema kolektivnom pamćenju. Kroz rekonstrukciju prošlih događanja, autor ne teži bilježenju historijskih činjenica, već njihovoj interpretaciji i simboličkoj obradi. Na taj način književni tekst postaje prostor u kojem se oblikuje svijest o prošlosti, ali i preispituju savremeni identitetski izazovi. Ovakav pristup omogućava čitaocu da uspostavi dublju vezu sa prikazanim iskustvima, čime književnost dobija i svoju društveno-kulturnu funkciju.

Značaj književnog stvaralaštva Ramiza Šaćirovića Nanija ogleda se i u njegovom doprinosu afirmaciji savremene bošnjačke književnosti u širem regionalnom kontekstu. Njegova djela ne samo da čuvaju i reinterpretiraju kulturno naslijeđe, već ga istovremeno uvode u savremene književne tokove, čime doprinose njegovoj vidljivosti i opservaciji. U tom smislu, njegov opus može se tumačiti kao važna karika u procesu kanonizacije bošnjačke književnosti.

Ipak, uprkos nespornoj umjetničkoj i kulturnoj vrijednosti, recepcija djela Ramiza Šaćirovića Nanija ostaje u velikoj mjeri ograničena na regionalni i kulturno-specifični okvir. Njegovo nedovoljno prisustvo u širim književnim kanonima može se objasniti nizom faktora, među kojima se izdvajaju nedovoljna zastupljenost u obrazovnim institucijama, oskudnija kritička obrada na nacionalnom nivou, kao i opšta tendencija marginalizacije perifernih književnih glasova. Upravo ta pozicija *na margini* dodatno naglašava potrebu za sistematskim pristupom njegovom djelu u okviru savremenih književnih studija.

Sa etičkog i filozofskog aspekta, opus ovog autora otvara niz univerzalnih pitanja koja prevazilaze lokalne okvire: odnos pojedinca i kolektiva, problem historijskog pamćenja, pitanje identiteta i moralne odgovornosti. Ova tematska univerzalnost predstavlja jedan od ključnih preduslova za kanonizaciju, jer omogućava višeslojno čitanje i trajnu interpretativnu aktuelnost njegovih djela.

Opšta konstatacija je da Ramiz Šaćirović Nani zauzima mjesto autora u procesu kanonizacije – pisca čija se vrijednost već jasno prepoznaje unutar bošnjačke književnosti, ali čije puno priznanje u širem južnoslavenskom književnom prostoru tek predstoji. Njegov književni diskurs, utemeljen na spoju identitetske autentičnosti, narativne složenosti i etičke angažovanosti, posjeduje sve relevantne pretpostavke da u budućnosti postane integralni dio savremenog književnog kanona.

U savremenom obrazovnom i književnom diskursu, pitanje zastupljenosti određenih autora u nastavnim programima i čitankama predstavlja važan indikator njihovog mjesta u književnom kanonu. Kada govorimo o stvaralaštvu Ramiza Šaćirovića Nanija, evidentno je da njegova književna djela zauzimaju specifičnu, ali još uvijek nedovoljno institucionalno potvrđenu poziciju unutar nastave bosanskog jezika.

Naime, iako ne postoje precizno dokumentovani podaci o njegovoj sistematskoj zastupljenosti u standardizovanim čitankama za osnovne i srednje škole, brojni izvori potvrđuju da su njegovi tekstovi prisutni u nastavnim sadržajima. Ova prisutnost se najčešće realizuje kroz selektivni izbor nastavnika, koji u okviru zavičajne književnosti i savremenog književnog izraza uključuju njegova djela kao reprezentativne primjere sandžačko - bošnjačkog stvaralaštva. Time se njegov književni glas afirmiše u pedagoškoj praksi, iako još uvijek nije u potpunosti situiran kroz zvanične udžbenike.

Potrebno je istaći da se Šaćirovićevo stvaralaštvo odlikuje snažnom vezanošću za zavičaj, kolektivno pamćenje i kulturno-historijski identitet, što ga čini izuzetno pogodnim za obradu u nastavnom procesu. Njegovi tekstovi, često prožeti anegdotskim i narativnim elementima, omogućavaju učenicima da razvijaju ne samo jezičke kompetencije, već i svijest o kulturnom kontinuitetu i identitetskim vrijednostima. Upravo zbog toga njegovo prisustvo u nastavi ima višestruki značaj – didaktički, estetski i kulturni.

Međutim, činjenica da njegovo ime nije jasno i sistematski situirano u zvanične čitanke ukazuje na širi problem selekcije savremenih autora u obrazovnom sistemu. Književni kanon, kao dinamična i promjenljiva kategorija, često kasni za stvarnim književnim vrijednostima koje prepoznaje stručna i čitalačka javnost. U tom smislu Šaćirovićev opus predstavlja primjer autora koji je već afirmisan u kulturnom prostoru, ali još uvijek nije dobio adekvatno mjesto u institucionalizovanom obrazovanju.

Zaključno, može se reći da je književno stvaralaštvo Ramiza Šaćirovića Nanija prisutno u nastavi bosanskog jezika, ali prije svega kroz fleksibilne i dopunske oblike rada, a ne kroz standardizovane čitanke. Ovakva situacija otvara prostor za buduću valorizaciju njegovog djela i njegovu potencijalnu integraciju u zvanične obrazovne tokove, čime bi se dodatno obogatila nastava bosanskog jezika i ojačala veza između književnosti i kulturnog identiteta.

Iako je zastupljen u brojnim antologijama, zbirkama i djelimično čitankama, njegov značaj je veći. Kažu da pisac koji nije ušao u čitanku i lektiru, kao i da nije stvarao. A Nani je svoje mjesto u lektiri sasvim zasluženo odavno zauzeo ◆

Sjećanje na pisca Ramiza Šaćirovića

SO

Ramiz Nani ŠAĆIROVIĆ

Nekako dani oko Savindana znaju biti vrlo hladni sa snijegom i vejavicama, a u planini zna da bude vrlo opasno zadesiti se negdje u pustu mjestu ili polju, jer to može biti kobno za svakoga. Ova januarska noć nekako ličaše na mnoge takve noći na Koštanpolju, hladna, sa vjetrovima koji urlaju i jezu stvaraju ljudima u toplim sobama. Jedne noći, baš uoči Savindana, dođe na posjedak Omer Ruđanin, kako ga svi u selu zovu i poznaju. To je krepka starina od osamdesetak godina koji svojim radom i pregalaštvom plijeni i mnogo mlađe ukorijeva svojom šutnjom i romuhanjem na svakom poslu. Te noći bi nekako najsurovija zima ove godine. Pada nekakav oštar i suh snijeg, zasipa brda i doline, a preko kuća, koje su se načečile na nekoliko ćufika u Melaju, baca i niže talasaste smjetove u naletima. Odžaci pište pod pritiskom sjeverca i cvileći opominju putnika namjernika da pohita, da se skloni i spasi goli džan dok još nije dockan. Slušamo to zavijanje „gladnih vukova“, vjetrova, i mislimo na one koji su negdje zalutali poslom ili nekakvim zortom, te nemaju gdje da se sklone i sačuvaju još koji dan života. A Koštanpolje je vučja ravnica. Ko se zadesi da putuje po njoj u ovo vrijeme, teško ga je njemu. Nigdje zaklona da čovjek predahne, puhne, pa krene naprijed do prve svjetiljke, prve kuće, da džan spasi.

- E-e-e-e-e, moj Ramko, sjećam se ovak'e noći i mlogih ovak'ih koji' ću se sjećat još ovo malo vakta što mi je ostalo. Bilo je to ’42, one godine kad je bio rat. Baš ovak'a noj je bila, sjećam se ka' da je danas bilo. Im'o sam 15–16 godina, tek se, onako, zamomčio. Bilo ne oko desetak članova u kući. Ja sam bio najstariji od djece. Sjećam se ljeta koje je bilo toliko sušno da je pojelo samo sebe. Nigđe ništa nije propuklo, niti je rodilo. Đe-đe po koji k'ompir u neke vrtače, pomalo sijena i to je sve. Satrlo je ljetinu, satrlo je i narod. Za goveda nije bilo lako, nasekli bismo lisnika i time hi hranili. Kozama nije trebalo mlogo, i one su mogle da se nahranu po šumi. Taput je bilo mlogo dece, pa su sva mogla haira da učinu, nije ka' danas – i to što hi ima nete da učinu hajira. Kako ljeto, tak'a i jesen. Pokoja divljaka ili divlja kruška rodila. Sve u svemu, teško nama, šta ćemo radit zimus kat ni ovas nije rodio kako treba. No, zima bi još gora. Negđe desetak dana prije Savindana ode moja majka u selo kod komšije da traži fildžan soli, da osoli ječmen 'lep, koji bješe dulovan – Bože me oprosti, da se krpaše za nepca i jedva smo ga proguvali. Stiže majka iz sela, ljuta, sve joj žarovnice na oči biju.

- Šta bi, ženo, nađe l' soli? – upita je moj babo.

- Vala bolje da sam zmiju našla nego soli kod jaramaza. Bolje da sam umočila u otrof no u njegovu so – reče ljutito moja rahmetli majka i od zala se zaplaka.

- Nije mi za mene, nego mi je za ova' sibijan, oni ne znaju šta je da nema, no tražu, pa ti him ga stvori.

Lice moga baba se smrče, nekako dobi tamnu boju, sneveseli se, naljuti, čini mi se da mu i suze krenuše iz oči'. Ušute se, namršti, zapali cigaru i sve dim za dimom. Tagar na sredini sobe bješe pun žara, a pod njim takum za kahvu. Oko mangala dvije stoličice tronoške, izlizane, a pravljene bog te pita kat. On pristavi džezvu i zapreća je u tagar, zavija cigaru za cigarom, puši, a oko njega bugija od dima. Napuni se soba. U neko vrijeme stiže Gano sa brda, doš'o da posjedi i promuhabeti sa mojim babom. Mi djeca se šćućurila u dno sobe oko furune, koja bubnji. Njih dvojica sjede na nešto mindera prostrtog pustećijama. Sa strane, desno, majka poslagala haljinku na sanduk i pokrila hi jednim ihranmom da se ne prašu i ne vidu. Sa lijeve strane je bio jedan rasklimatan drveni krevet, što ga moj rahmetli otac gradio prije vojske, od bukovine. Kad se sjedne na njega, on počne da se hujta da je čovjeka strah da sjedne. Tu je on spav'o sam. Nama bi majka prostrla hasuru, po njoj nekak'e ponjave izatkane njojnom rukom. Ispod ponjava obavezno se prostiralo papražđe kako bi ni bilo toplije. Ozgor bi ni bacila nekak'e čerge, stare jorgane i mi bi ti se tu poređali ka' miši.

Poče razgovor između moga oca i Gana, obadvojici him rahmet. Moj se otac požali da nema soli, a Gano njemu isto to, no kaže da je čuo da će neki ljudi da idu za Mitrovicu da kupuju so.

- Raspita' se, Gano, ko će da ide i kat, helj i ja moram da ovoj golotinji barem soli nabavim – nekako sjetno izusti moj babo.

Gano posede još malo i pođe kući da stigne na vakat i da vidi stoku. Prođe neki dan kat dođe haber mome babu da te da idu za so njih nekolicina, oko desetak. Utanačiše i dan. Pantim ka' da je danas bilo: bješe tornik kad se ljudi zdogovoriše da sutradan krenu. Bogami, bilo je nekako manje od hefte dana prije Savindana. Tu noj pade takav snijeg, Bož'i emer, da se kroz prozor nije vidjelo ništa. Kako je naša kuća bila napravljena od pruća sa pobodenim koljima u zemlju, oblijepljena blatom s polja i iznutra, to je snijeg bio do pod strehu. Na pobodeno kolje u zemlju plele su se ljese, a pokrivena je bila papražđem, preko kojega su stavljeni lemejzi.

Toga jutra se sjećam ka' i ovak'ih noći. Rano sam se probudio, dok su braća i sestra Kimeta još spavali. Nijesam mog'o da spavam sve brižući kako će moj babo otić do Mitrovice i vratit se. Prije svanuća ustade moja majka, upali gasuljicu, naloži furunu te ugrija sobu. Čuh je kako reče

babu da je napad'o snijeg da vrata ne mogu da se otvoru.

- Eh, do Boga de, što ćemo izginut bres zrna baruta, a za šta? Za malo soli. Eh, Bože, Bože, šta će bit sa nama i kako ćemo preturit ovu zimu... Ako Bog da da se dofatimo proljeća, nekako će ni bit lašnje, imaće bukova lišća i kopriva, nekako ćemo se okaočit – sa setom izgovori kao za sebe moj babo.

Te riječi mi i danas zvonu u ušima. Poče se babo spremat. Poče obukivat odijelo, ka' da će na svadbu. Prvo obuče konopljane gaće, pa čakšire opšivene gajtanima, na noge obu vunjene čarape, preko njih kalčine kojim uteže pantolje, na prsi natače bijelu košulju bez taslica, pa se uteže pojasom, za koji turi duhan i ćemer, zatim pare sakri u katove pojasa, preko košulje vunjeni džemper, pa preko njega jedan vojnički džamadan, a preko svega vojnički šinjel, obadvoje je donio kad je doš'o iz ropstva. Na glavu turi ćulah, pa smota šal oko njega i oko brade. Uze malo 'ljeba i tvrda sira, predručkova i krenu. Kad bi na vrata, okrenu se te ne sve pogleda nekijem blagijem pogledom ka' da ne miluje, ljubi, sve redom – nas devetoro. U mraku mi se učinje da mu oči zasuziše, uzdahnu, krenu pa se opet okrenu prema nama, ka' da ni uzima želju, ka' što će i bit da ne zadnji put viđa. Vrata se otvoriše, on, onako visok i tanak ka' bor, koraknu i izgubi se u polutami koja ga trenutno sakri. Moja majka iziđe za njim, prosu malo vode iz džezvice, kažu da se valja kad neko krene na dug put, uzdahnu i ostade na prag' kuće gledajući za njim. Kad se vrati i zatvori vrata, nešto u sebe šapćaše, sve mi se čini pominjaše Allaha, mislim da je učila nekak'u dovu za dobra puta njemu i svijem putnicima namjernicima. Ja se pokrih pokrivkom po glavi, tijelo poče da mi se trese iako nema suza. Pošutjeh neko vrijeme, pa skoči' iz haljina, brzo se obukoh, te na pendžer. Uskim sokakom korača moj babo, polako, ali sigurno, grabi prema uzvišenju na kojem će se sastat sa Ganom i drugijem ljudima sa kojim će pešačit prema Mitrovici, da roblju nabave so, koja je prijeko potrebna i insanu i hajvanu. Stajao sam tako dok dvije prilike nijesu zamakle za brdo. Ote mi se uzdah, a u dnu duše, negđe duboko, zazebe me nešto, zagrebe mi vrh srca kao nekaka kandžica koja me ne pušći dugo. Sve je nekako mirisalo na nešto strašno, nešto što će mi ostat duboko u sjećanje koje će dopirati sve do danas. Tako i bi...

(Kletva /pripovijetke/, priča „So“, str. 45)

Ramiz Nani Šaćirović (Ruđa, Tutin, 11. juli 1949 – Novi Pazar, 12. mart 2026) bio je sandžački pisac i dugogodišnji profesor srpskog jezika i književnosti u školama u Koniču, Melaju i Delimeđama na Pešterskoj visoravni. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, srednju ekonomsku u Prištini, a diplomirao je na Grupi za jugoslovensku književnost i srpski jezik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini. Cio svoj radni vijek proveo je sa suprugom u prosvjeti, u pešterskim mjestima – Koniče, Melaje i Delimeđe. Nakon penzionisanja, živio je u Melaju.

Poeziju je pisao od rane mladosti, a potom i prozu. Objavio je deset knjiga – ljubavnih pjesama, pripovjedaka, romana i knjiga za djecu. Dobar dio vremena posvetio je sakupljanju narodne baštine, priča i legendi, kao i zapisivanju dijalekatskih reči Koštampolja. Poeziju, priče i legende objavljivao je u mnogim časopisima, izborima, zbornicima i almanasima, kao i u elektronskim medijima.

Objavio je knjige:

- *Zečja dolina, dečja ilustrovana priča (2005)*
- *Plavetnilo u poznom svitanju, poezija (2011)*
- *Kletva, pripovjetke (2012)*
- *Ispiću nebo u svitanju, poezija (2013)*
- *Krvavi trag, roman (2015)*
- *Šaljanske legende i druge priče (2017)*
- *Trojan, priče i pjesme za djecu (2017)*
- *Vasika i druge pripovjetke Koštampolja (2018)*
- *Suza, roman (2020, drugo izdanje 2025)*
- *Slast čekanja, pjesme (2021)*

Napomena:
Biografija Ramiza Šaćirovića dostupna je na internet stranici Wikipedije: https://sr.wikipedia.org/wiki/Рамиз_Шаћировић.

O Ramizu Šaćiroviću pisali su:

- *Omer Turković, Bajoliki svijet Ramiza Šaćirovića, 2005.*
- *Stevan Krstec, Svedok propalih ljubavnih časova, 2013.*
- *Redžep Škrijelj, Skice za Ramizov književni đerđef, 2015.*
- *Redžep Škrijelj, Duh neobičnog koštampoljskog pripovijedanja, 2018.*
- *Redžep Škrijelj, Njena ekselencija Vasika, 2018.*

KEMAL MUSIĆ, KNJIŽEVNIK

„MRTVARE" SU OTPOR ZABORAVU I POZIV NA RAZUM

Roman **„Mrtvare"** književnika Kemala Musića, objavljen povodom 31. godišnjice genocida nad Bošnjacima Sigurne zone UN Srebrenica, snažno je privukao pažnju javnosti i čitalačke publike nakon nedavne promocije. Promocija romana i istoimena izložba fotografija održane su u Kulturnom centru Altindag u Visokom. Knjigu je objavila Bošnjačka zajednica kulture, Direkcija Sarajevo, a riječ je o žanrovski složenom romanu-poemi koji povezuje dvije velike istorijske rane, Šahoviće i Srebrenicu.

Razgovarao: **Božidar PROROČIĆ**, književnik

U centru romana nalaze se Adem Memić iz Vraneške doline i Bekir Demirović podno Kameničkog brda, ljudi kojima se, u razmaku od nešto više od pola vijeka, događa gotovo ista tragična sudbina. Kroz njihove unutrašnje svjetove, strahove, slutnje i snove, Musić govori o progonu, zločinu, gubitku zavičaja i čovjekovoj potrebi da sačuva vlastito dostojanstvo.

Motiv „mrtvara", cipela namijenjenih umrlima koje su kao humanitarna pomoć dijeljene živim ljudima u opkoljenoj Srebrenici, prerasta u snažnu metaforu obilježenosti, stradanja i istorijskog pamćenja. Musićev roman istovremeno je knjiga o bolu, književni naklon nevino stradalim žrtvama i upozorenje da bez kulture sjećanja nema ni sigurnog puta prema budućnosti.

Roman nosi naslov „Mrtvare", po cipelama namijenjenim mrtvima, a obuvenim živima koji pokušavaju da prežive. Kada ste prvi put čuli za taj pojam i kada ste osjetili da upravo „mrtvare" mogu postati centralni simbol romana?

Kemal Musić: Cipele koje su kao humanitarna pomoć dijeljene stanovnicima Srebrenice tokom rata, mještani su nazvali „mrtvare", jer su se u tim cipelama na Zapadu sahranjivali umrli. Iako su to znali, Srebreničani su u redovima čekali ispred kamiona humanitarne pomoći. Stravičan je to motiv. Na taj način kao da su „humanitarci" obilježili Srebreničane, nagovijestivši im sigurnu smrt.

Kasnije, nakon genocida, u masovnim grobnicama ljudi su pronalaženi upravo sa tim cipelama, „mrtvarama". Pišući o ljudskom stradanju, „mrtvare" su se same nametnule kao motiv za moju knjigu. Užasan je taj motiv cipela namijenjenih umrlima, koje se u vidu humanitarne pomoći dijele živim ljudima.

Kada odete u Memorijani centar Srebrenica u Potočarima i vidite mrtvare izložene, kada vaš pogled ne može lako obuhvatiti nepregledni mermer na koji su ispisana imena stradalih, imena ljudi na čijim su nogama pronađene cipele namijenjene za mrtvace, ne možete ostati ravnodušni. To vas opsjeda. Muči. Proganja.

I, ako ste pisac, ne možete to prećutati, već želite da date doprinos kulturi sjećanja, kulturi pamćenja, da se poklonite nevino stradalim žrtvama, sa porukom da se više nikada i nikom tako strašne stvari ne dese. „Mrtvare“ su moj doprinos kulturi sjećanja i naklon svim nevino stradalim žrtvama.

U romanu pratimo dvije sudbine: Adema Memića, koji poslije Mitrovdanske noći kreće prema Istoku, i Bekira Demirovića, koji u srebreničkom julu kreće prema Kamenoj planini. Zašto ste odlučili da ove dvije priče vodite naporedo, gotovo kao dva odjeka istorijske rane?

Kemal Musić: Dobro ste rekli, i Šahovići i Srebrenica jesu istorijske rane. Teške istorijske rane i onima koji su otuda pobjegli i onima što danas tamo žive. Ali, ja sam kroz te dvije rane zapravo želio da ukažem na strahotu genocida, na strahotu zločina, na strahotu stradanja nevinih žrtava, bez razlike kom se to desilo. I htio sam da taj tekst bude isključivo umjetnički i univerzalno ljudski.

Ademova sudbina vezana je za novembar, hladnoću i snijeg, dok je Bekirova sudbina vezana za jul, jul u kojem sve gori, i voda, i vazduh, i planine, i rijeke, i sve... I hladnoća i vrelina odnose živote, kao što su i tog novembra i tog jula usahli mnogi nedužni životi, a hladnoća i vrelina su metafore.

I tu imamo odjek cipela. Taj stravični odjek cipela u „balkanskim poljima smrti“ i odjek pitanja „gdje je prag i čija je zemlja“, kako su primijetili prof. dr Dženan Kos i doc. dr Olga Vojičić Komatina u propratnim tekstovima za ovu knjigu.

Druga stvar, ove dvije priče, Ademova i Bekirova, u knjizi „Mrtvare“ idu uporedo zbog kontinuiteta zločina koji su se dešavali na našim prostorima. Takođe, nakon Šahovića, mnogi su krenuli prema Podrinju, tražeći spas od progona i pogroma, pa su se neki našli i u Srebrenici. Otuda Bekiru iz Srebrenice šahovićko prezime Demirović.

Adem sa sobom nosi grumen zavičajne zemlje, dok Bekir u rancu nosi knjige iz porušene biblioteke. Koliko su ta dva predmeta, zemlja i knjige, za Vas ključni znaci identiteta i opstanka?

Kemal Musić: Ime Adem znači zemlja. Dakle, Adem traži novo utočište, novu zemlju, novu domovinu, noseći u rancu grumen rodne zemlje, koji će kasnije, tamo u Istanbulu, često vaditi iz ranca i mirisati. Na kraju će ostaviti amanet sinovima da mu grob prekriju rodnom zemljom iz Vraneša.

A Bekir je ranoranilac. On ide u potragu za novim danom, novim jutrom koje će donijeti dan bez Karličićevih pjesama, bez mitraljeza, bez ljudi sa ukrštenim redenicima preko grudi, bez svitkanja hladnog oružja, daleko od jula i vreline julske.

U rancu nosi knjige. Jer, kad njega ubiju, knjige će ostati da pričaju Bekirovu priču. Knjige niko ubiti ne može. Knjige

vječno žive sa svojim matičnim brojevima, u bibliotekama, elektronskim bazama, COBISS sistemima, knjižarama i antikvarnicama i ne može im se ništa, kao što se ne može ništa ni Ademovoj zemlji, jer „zemlju neće ni vuk ni hajduk“.

Kroz motive zemlje i knjige želio sam da dam besmrtnost svim nevino stradalim žrtvama.

U „Mrtvarama“ se zlo ne prikazuje samo kroz oružje, već i kroz govor, pjesmu, ćutanje i ravnodušnost. Koliko je za Vas bilo važno pokazati da se zločin ne rađa odjednom, nego da mu je često prethodio govor mržnje?

Kemal Musić: Zločin uvijek ima prethodnicu. I uvijek se u zločin išlo sa pjesmom. Ima pjesama što svojom tematikom pozivaju na zlo. A ima i onih koje su zloupotrijebljene u svrhu ubijanja.

I danas, kad čujemo neke pjesme što se pjevaju na vašarima, svadbama, dočeku Nove godine i raznoraznim pijankama, kosa nam se na glavi digne. Pjesme koje veličaju presuđene ratne zločince i one koji su ubijali u ime vjere uvijek misle zlo i ne pjevaju se sa dobrom namjerom.

Nažalost, i danas neki predsjednici opština u Crnoj Gori, raznorazni funkcioneri i direktori škola pjevaju pjesme koje zlo misle. Oni ne priznaju istorijske činjenice i sudske presude. Čak ni žrtve ne priznaju. Ali, pjevaju. Pjevaju pjesame koje zlo misle.

A govor? To se danas zove govor mržnje. Takav govor je održan na groblju u Šahovićima, na sahrani Boška Boškovića, i tu je sve počelo. Dakle, sa groblja je počelo. A groblje je simbol umiranja.

Govor mržnje je i te kako doprinio svemu što se desilo i devedesetih. Tu su se, osim političara na trgovima i mjestima na kojima su se odigrale važne bitke, najbolje pokazali spikeri na televizijama i ratni reporteri.

Kao rezultat tih govora i otrovnih riječi, a bogami i ćutanja i ravnodušnosti, imamo masovne grobnice, genocide, zločine, progone, otmice i groblja sa nepreglednim mermernim pločama.

Jedna od najznačajnijih riječi u romanu jeste „otadžbina“. Ona se kod Vaših junaka ne pojavljuje kao zaštita, nego kao sila koja ćuti, progoni ili izručuje svoje ljude. Šta ste željeli da kažete tim bolnim preokretanjem značenja otadžbine?

Kemal Musić: Otadžbina bi trebalo da bude utočište, zaštita, toplina doma, sigurnost, pravičnost... Međutim, otadžbina je nekome majka, nekome maćeha.

Otadžbina je te 1924. godine za ubistvo Boška Boškovića optužila Jusufa Mehonjića, iako su Boškovića ubili braća Bulatovići jer im je silovao sestru, i sa groblja pozvala na osvetu nad nedužnim Bošnjacima Šahovića, iako su i Boško, i Jusuf, i Bošnjaci u Šahovićima pripadali istoj otadžbini.

Takođe, na pozivima za odsluženje vojnog roka i u rezervu devedesetih godina prošlog vijeka, kada su ratovali „Jugosloveni“ jedni protiv drugih, pisalo je: „Otadžbina te zove.“

Protiv koga je to otadžbina zvala? Za koga i zbog čega je zvala? Odgovori na ova pitanja nalaze se u masovnim grobnicama, u koncentracionim logorima, u porušenim gradovima, na nadgrobnim pločama...

Zbog toga u „Mrtvarama“ i Adem i Bekir bježe od zavičaja. Taj strah od zavičaja nešto je najstrašnije što može nekome da se desi.

Vaš roman ne ide putem otvorene patetike niti direktne osude, iako govori o najtežim zločinima. Kako ste pronalazili mjeru između umjetničke suzdržanosti i moralne obaveze da se jasno svjedoči?

Kemal Musić: Imao sam namjeru da napišem sasvim novi tekst u odnosu na sve drugo što je izašlo na ovu temu. Tekst koji će imati umjetničku vrijednost u odnosu na istorijski i politički kontekst.

Autoriteti koji su pročitali ovu knjigu rekli su da ima strukturu romana-poeme i da se, kako sam i imao namjeru, radi o umjetničkom tekstu posebne vrijednosti.

Dugo sam nosio ovu temu, mučeći se kako da joj pristupim, a da budem nepristrasan, da se izmaknem od uticaja pogrešnih tumačenja, različitih interpretacija, dnevnopolitičkog uticaja i raznih okolnosti koje mogu priču odvući u drugi smjer u odnosu na literaturu.

Ja se ovdje nijesam bavio istorijom, nijesam tražio krivca. Ja sam želio da kažem da su se ti genocidi desili, da su tamo stradali ili prognani potpuno nevini ljudi. Znanje koje imam o ova dva događaja želio sam da transponujem u literarnu istinu, kako bi ta istinitost prevazišla konkretno istorijsko i postala univerzalno ljudsko.

Kritičari su primijetili da „Mrtvare“ mijenjaju ustaljenu praksu književnog

pisanja o genocidu, jer ne objašnjavaju istoriju, nego čitaoca uvode u unutrašnji svijet progonjenih. Dali ste svjesno bježali od dokumentarnog tona ka poetskoj, gotovo molitvenoj strukturi romana?

Kemal Musić: To što su književni kritičari primijetili da je moj roman-poema drugačiji u odnosu na ono što je do sada napisano o genocidu i uopšte zločinima, kod mene izaziva veliko zadovoljstvo.

U „Mrtvarama“ je veoma važan podtekst i skoro da nijedna riječ u knjizi nije napisana bez razloga. Zbog toga knjiga, iako se lako čita, zahtijeva pažljivog, predanog, iskusnog i obrazovanog čitaoca.

I, moram da naglasim, dok sam pisao, nijesam razmišljao o žanrovskom opredjeljenju teksta. Međutim, kad sam stavio tačku na rukopis, kritičari su skoro jednoglasno rekli da je to roman-poema. Meni, kao proznom piscu, veliki je to kompliment.

Ademove pastelno narandžaste cipele i Bekirove crne nizozemske cipele su, nažalost, i njihova sudbina. Kako ste gradili taj motiv da iz običnog predmeta izraste velika metafora ljudskog stradanja?

Kemal Musić: Prije desetak godina bio sam u Luksemburgu i tamo sam sreo jednog mog zemljaka, koji je devedesetih godina prošlog vijeka pobjegao iz „domovine“ u Veliko Vojvodstvo.

Nakon što me počastio ručkom, pokazao mi znamenitosti Luksemburga, poklonio mi neke suvenire otuda, ispričao mi je kako i danas čuva patike u kojima je danima putovao, bježeći od zavičaja.

Patike su ga dovele do Luksemburga i tu je ostao. A nije dalje mogao i da je htio, jer đonovi na njegovim patikama ostali su po balkanskim kamenjarima. Sada ih čuva da ga podsjećaju na vrijeme kada je sa rancem krenuo trubuhom za kruhom, bježeći od zavičaja i od „otadžbine“.

Ipak, tamo u Luksemburgu platio je da mu na automobilskim tablicama, osim ostalih brojeva i slova, upišu i BP, da ga podsjeća na Bijelo Polje.

Dakle, cipele su simbol odlaženja, simbol napuštanja ognjišta u raznim životnim okolnostima. Na cipelama su, kao što reče naš veliki pjesnik Bogić Rakočević, „otisci svijeta što nam je svašta uradio“.

U romanu se stalno vraćaju kolone: muhadžirske, izbjegličke, prognaničke, srebreničke. Da li je kolona za Vas jedan od najtragičnijih prizora bošnjačke i balkanske istorije?

Kemal Musić: Kolone uvijek izazivaju jezu, pa i one koje danas gledamo ispred mobilnih operatera i elektrodistribucije, gdje se plaćaju računi za kablovsku televiziju i internet i potrošenu električnu energiju. Kolone označavaju haos i nesređenost.

Kolone su obilježile devedesete. Kolone za benzin. Kolone za osnovne životne namirnice. Kolone za humanitarnu pomoć. Kolone za pregled ličnih karata. Kolone za koncentracione logore. Kolone za odlazak u smrt!

Izbjegličke kolone prema Podrinju i prema Istoku obilježile su 1924. godinu. Kolone su bile i ispred kamiona za humanitarnu pomoć u Srebrenici, kada su se živim ljudima dijelile cipele za umrle.

U tim cipelama, crnim i pastelno narandžastim, mnogi Srebreničani su kasnije u kolonu krenuli da traže spas preko Kameničkog brda. Godinama kasnije prikupljana su njihova tijela i sahranjivana u Potočarima. Kolone ožalošćenih su čekale da se poklone nevino stradalim žrtvama.

Dakle, kolone na Balkanu su usud.

Bekir je čitalac, čovjek koji iz porušene biblioteke spasava knjige i nosi ih sa sobom. Da li je u tom liku sadržana Vaša vjera da književnost, čak i u trenutku smrti, ostaje posljednji oblik ljudskog dostojanstva?

Kemal Musić: U islamu se kaže: „Uči.“ Dakle, neko vam može oduzeti materijalno bogatstvo, ali znanje ne može. Nakon smrti, znanje ostaje u knjigama. A knjige su, kao što rekosmo, besmrtne.

Poznato nam je kroz istoriju da su neki pokušavali knjige da ubiju, od Aleksandrijske biblioteke do Vijećnice. Ali, ne ide. Knjige opstaju i žive vječno, pa bile one dobre, osrednje ili loše.

Zbog toga je Bekir ponio knjige iz biblioteke i zbog toga su ga, umjesto po DNK, identifikovali po knjigama. Knjige pričaju priče. Knjige svjedoče. Knjige pamte. Knjige znaju i to svoje znanje prenose svakome ko hoće da zna. A čovjek, što više zna, više vrijedi.

U romanu se Šahovići i Srebrenica ne vezuju samo kao dva istorijska događaja, nego kao dva mjesta istog moralnog pitanja: zašto se zlo ponavlja i zašto se dovoljno ne pamti? Da li se „Mrtvare“ mogu čitati i kao opomena protiv kulture zaborava?

Kemal Musić: Ja ne znam odgovor na pitanje zašto se zlo ponavlja i zašto se dovoljno ne pamti. To možda znaju neki političari.

Međutim, Abdulah Sidran je jednom rekao: „Svaki Bošnjak bi se morao rađati sa dvije glave. Jednu, da mu je otfikare, i drugu, da skonta šta mu se desilo.“

Mislim da je ova Sidranova rečenica ključna za nerazumijevanje na Balkanu i da bismo konačno trebali da prestanemo da jedni drugima sijećemo glave. A to možemo samo uz kulturu sjećanja, uz interkulturni dijalog, uz međusobno razumijevanje. Uz poštovanje različitosti.

„Mrtvare“ su zapravo ona druga glava koju pominje Sidran, a ona prva je otfikarena u Šahovićima i u Srebrenici. „Mrtvare“ su prije svega knjiga o bolu. I jesu, „Mrtvare“ su otpor zaboravu i poziv na razum.

Vaš jezik u „Mrtvarama“ je ritmičan, zbijen, često bliži poemi nego klasičnom romanu. Da li ste od početka znali da ova tema ne može biti ispričana običnom proznom rečenicom?

Kemal Musić: Teško i dugo sam pisao ovu knjigu. Prvo, zbog odnosa pisca prema tekstu. Drugo, zbog motiva koji sam obrađivao. Treće, zbog mnogih knjiga koje su izašle na ovu temu.

Zbog toga sam birao riječi, mjerio ih i vagao. Pisao i brisao. Dodavao i oduzimao. Mora tako.

To znamo još od Andrića: „Piši da

riječima bude tijesno, a mislima široko.“ Ova Andrićeva mi je bila stalno na pameti.

I bilo mi je na umu da moram drugačije od svih. Da moram muški napisati ovu knjigu, iako je puna bola, puna patnje, puna smrti, puna jula, puna novembra, puna hladnoće i vreline.

Bojao sam se kako će to na kraju ispasti. A ispalo je dobro. Nakon prve verzije dao sam rukopis na čitanje

različitim ljudima. Skoro jednoglasno su rekli: „Ovo je roman-poema.“ „Kao da sam gledao dobar film.“

„Mrtvare“ su pune simbola. Zbog toga i nijesu ispisane kao klasičan prozni tekst. Na dosta mjesta sam, s namjerom da istaknem pojedine motive, slagao riječi jednu ispod druge, što je svojstveno poeziji.

Te riječi su snažne. Udaraju u grudi i ne ostavljaju čitaoca ravnodušnim. Zbog toga „Mrtvare“ i imaju formu romana-poeme.

Roman je objavljen povodom 31. godišnjice genocida nad Bošnjacima Sigurne zone UN Srebrenica. Kako danas, iz pozicije pisca, gledate na odnos književnosti i kulture sjećanja?

Kemal Musić: Smatram da bi književnost mogla dobro da doprinese kulturi sjećanja kroz umjetničke tekstove, nepristrasno napisane, lišene nacionalnih patetika i isticanja vjere kao dominantnog motiva za pravdanje ratnih zločina.

Često se na balkanskim prostorima vjera i religija koriste kao motiv odlazaka u rat i ubijanje. I ta istorijska međuvjerska i međunacionalna netrpeljivost ima krvave posljedice, kao što je to bilo u Srebrenici i u Šahovićima.

Nažalost, nacionalno, odnosno nacionalističko ludilo, previše je prisutno na balkanskim prostorima, pa iz tog ludila i imamo veličanje ratnih zločinaca kao nacionalnih heroja.

Ko bi normalan na zidu u kući, na poslu, u kancelariji držao sliku čovjeka na čijoj duši je stotine ili hiljade ubistava?

Takvim ljudima, kao što kaže Darko Cvijetić, umjesto da na grbači budu natovarene vreće sa kostima ubijenih, da nose do kraja života, da budu prezreni, odbačeni i osuđeni, njima se podižu spomenici, pjevaju se pjesme o njima, nose se majice sa njihovim likovima i tako se nanovo podstiče zlo.

Književnost mora reagovati, ukazivati i uticati na takve društvene devijacije. A to može samo kroz umjetničke tekstove.

Smrt je čest motiv u Vašim djelima. Zbog čega?

Kemal Musić: Da bismo umrli, moramo da se rodimo. Dakle, smrt je neminovnost. Pišući o smrti, zapravo pokušavam da pišem o životu.

Pišući o smrti, pokušavam da ubijedim čitaoca kako bi ljudi na ovom svijetu trebali da budu bolji, jer ih u krajnjem čeka smrt.

Čovjek mora da spozna neminovnost smrti i, kad to spozna, trebalo bi da odbaci pohlepu, samoljublje, mržnju, uobraženost i ne bi trebalo da se poistovjećuje sa Bogom.

Smrt je krajnja tačka u životu jednog čovjeka i nakon jedne smrti rodiće se drugi život, neki drugi čovjek, u komšiluku, u gradu, na drugoj strani planete. Tako se život nastavlja.

Indeksi su pjevali: „Iza svakog nestanka rođenje niče“, a Ćamil Sijarić ima pjesmu o čovjeku koji leži sa glavom naslonjenom na kamen. Prolaznik ga pita što je sam. Čovjek mu odgovara da nije sam, već da je pored njega „kam“, uz koji se na smrt navikava ◆

U Bijelom Polju održane 56. Ratkovićeve večeri poezije od 3. do 5. septembra

ULOGA KNJIŽEVNOSTI JE DA STVARNOST POGLEDA U OČI

Dodjelom nagrade „Risto Ratković“, koju su ove godine ravnopravno podijelili Obrad Nenezić iz Podgorice i Dejan Ilić iz Beograda, u Bijelom Polju su 5. septembra završene 56. Ratkovićeve večeri poezije.

Ovo priznanje za najbolju knjigu poezije u Crnoj Gori, Srbiji, BiH i Hrvatskoj laureatima su uručili predsjednica SO Bijelo Polje Selma Omerović i direktor JU „Ratkovićeve večeri poezije“ Kemal Musić u Kući Rista Ratkovića.

Odluku da Nagradu „Risto Ratković“ ove godine ravnopravno podijele Obrad Nenezić za knjigu poezije „Happy end... za tužni završetak“ u izdanju Samizdat i Dejan Ilić za knjigu poezije „Pokopani rt“ u izdanju „Povelje“ iz Kraljeva, većinom glasova donio je međunarodni žiri u sastavu: doc. dr Olga Vojičić Komatina – predsjednica žirija i Damir Šabanović iz Crne Gore, Petar Matović iz Srbije, Darija Žilić iz Hrvatske i prof. dr Dženan Kos iz Bosne i Hercegovine.

Obrazlažući odluku Žirija, predsjednica doc. dr Olga Vojičić Komatina kazala je da ove godine jednoglasno zaključuju da je bila vanredno kvalitetna konkurencija poetskih diskursa, te da je ovo, kako je kazala, zasigurno bio jedan od najtežih odabira u posljednje nekolike godine.

- Znam da ću i dalje da tečem uzvodno i da ću se boriti sa poetskim i estetskim demonima. Ali, takođe, znam da će me samo jednom pobijediti - onda kada se jednog dana ne probudim na ovom svijetu i kad prestanem da pišem. Ali, opet, znam da me na drugom svijetu čeka besmrtnost vječnog čitača poezije, kazao je Nenezić,

Piše: **Kemal MUSIĆ**

dok Ilić ističe da Bijelo Polje pamti kao zelenu kapiju Crne Gore, u mladosti uglavnom viđanu iz voza, tada još jugoslovenske željeznice, ušuškanu između šumovitih brda, rubljenu vodama Lima, zeleno otvaranje nakon kojeg počinje da se nižu veličanstveni mostovi, nevjerovatni prizori jedne zemlje koju treba proći i pogledom, da bi se stiglo do nestalne linije gde prestaje kopno i počinje more.

- Možda je to i raspon u kome se odvijala i poezija Rista Ratkovića, od mraka ove izvorne uskraćenosti, koji je porađao vanredne i neočekivane poetske proboje ka biću, do izlaska na svjetlost dana i čistog modernizma jasnih slika i sažetog izraza, kazao je Ilić.

Svečana dodjela nagrade počela je pjesmom “Još ne sviće rujna zora” u izvođenju Asje Džogović, uz pratnju na klasičnoj gitari profesora Jasmina Ćorovića.

Ovogodišnje, 56. po redu, Ratkovićeve večeri poezije otvorio je predsjednik Crne Gore Jakov Milatović, ističući da je ova pjesnička svetkovina prepoznata kao jedan od najznačajnijih i najstarijih književnih festivala u regionu, sa ciljem njegovanja pjesničke riječi, afirmacije stvaralaca i promocije kulturne baštine.

Dodjela nagrade

Otvaranje

Ratkovićeve večeri poezije otvorio je predsjednik Crne Gore Jakov Milatović

- Bijelo Polje i dolina Lima mjesto je koje je ostavilo trag genija, inspiraciju stvaraoca i amalgam kulturnog identiteta, ali je i mjesto susreta različitih poetika, jezika, generacija i kultura, gdje je umjetnost veća od svih granica. Ratkovićeve večeri pripadaju onim rijetkim događajima koji kulturu našeg prostora povezuju po njenim najljepšim šavovima, čuvajući njenu raznolikost, otvorenost i širinu. Uvjeren sam da svaki stih izgovoren na ovom mjestu, iz godine u godinu, oplemenjuje dušu ovoga grada i cijele naše države. Svaki, na svoj način, baš u Ratkovićevom maniru, vodi preko granice poznatog, u prostor u kojem širimo svoje vidike, preispitujemo sopstvene istine i učimo da bolje razumijemo i sebe i ljude oko nas. A upravo nam je to danas potrebno, možda više nego ikada, jer uloga književnosti u jednom društvu nije samo da oplemenjuje, već i da opominje. Njena uloga nije da uljepšava stvarnost kada je stvarnost ružna, već da ima hrabrosti da je pogleda u oči. A ponajmanje, njena uloga nije da

Bluz za dva prijatelja

ispunjava slobodno vrijeme, već da vrijeme oblikuje i pruža mu smisao, istakao je predsjednik Milatović.

Na otvaranju 56. Ratkovićevih večeri poezije prisutne je pozdravio i potpredsjednik Opštine Bijelo Polje Tufik Bojadžić koji je naglasio da na tlu sa kojeg su potekli velikani pisane riječi poezija nije prolazna forma već naš identitet i naš prozor u svijet.

Nakon svečanog otvaranja, povodom 20 godina obnove nezavisnosti Crne Gore, održan je solistički koncert operske dive Olivere Tičević, uz pratnju na harfi Branke Crowder Pajović.

Diana Burazer

PRVI DAN

Prvi dan 56. Ratkovićevih večeri poezije započeo je otvaranjem mini sajma knjiga "Nakon tačke" u galeriji bjelopoljskog Centra za kulturu, na kojem su svoja izdanja predstavili "Službeni glasnik" iz Beograda, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica, Narodna biblioteka iz Mostara, Narodna biblioteka "Dositej Obradović" iz Novog Pazara, Izdavačka kuća "Pegaz" iz Bijelog Polja i JU "Ratkovićeve večeri poezije". Prisutne je pozdravio i poželio im dobrodošlicu direktor JU "Ratkovićeve večeri poezije Kemal Musić, a Mini sajam je otvorila predsjednica SO Bijelo Polje Selma Omerović, koja je istakla da održavanje sajma ima poseban značaj u gradu bogate književne i kulturne tradicije, te da ovaj sajam predstavlja još jednu priliku za susret sa knjigom, upoznavanje novih autora i podsjećanje na značaj razvijanja kulture čitanja.

Nastavak priče o značaju knjige i čitanja dogodio se već na drugom programu 56. Ratkovićevih večeri poezije, kroz prvu sesiju književne radionice "Bajka o duhu", za učenike bjelopoljskih osnovnih škola, sa ciljem da ih kroz kreativno pisanje i književnost podstakne na razvijanje mašte, imaginacije i ljubavi prema knjizi. Radionicu je vodio Edin Smailović, gdje mu je prvog dana bila specijalni gost Nataša Sardžoska – pjesnikinja iz Sjeverne Makedonije, drugog dana Edin Krehić – pjesnik iz BiH i trećeg dana Ilire Zajmi – pjesnikinja sa Kosova.

Program "Razgovori" održan je sva tri dana festival na platou ispred Centra za kulturu, gdje su pjesnici iz različitih država razgovarali o regionalnoj pjesničkoj sceni, uticaju manifestacija na poetska kretanja, razmjeni iskustava i saradnji. Prvi razgovor održan je sa prošlogodišnjim dobitnikom nagrade "Risto Ratković" Faizom Softićem, gdje su doc. dr Olga Vojičić Komatina i Elvira Badžić predstavile njegov izbor iz poezije "Tamo", koji mu je ove godine objavljen u izdanju JU "Ratkovićeve večeri poezije".

Omaž dvojici istaknutih ličnosti crnogorske književnosti, Bogiću

Rakočeviću i Božu Koprivici, i njihovom značajnom doprinosu Ratkovićevim večerima poezije, pod nazivom "Bluz za dva prijatelja, održan je u Kući Rista Ratkovića. O ova dva velikana crnogorske književnosti govorili su Sinan Gudžević, doc. dr Olga Vojičić Komatina, doc. dr Tamara Labudović, mr Ksenija Rakočević i Kemal Musić.

Tradicionalno, prvo veče se završava međunarodnom pjesničkom večeri "Eno ga, po moru teče Lim". Prve večeri u dvorištu Kuće Rista Ratkovića nastupili su Marija Vujošević iz Crne Gore, Diana Burazer iz Hrvatske, Mehmet Ozger iz Turske, Nataša Sardžoska iz Sjeverne Makedonije i Marija Vulović iz Srbije.

DRUGI DAN

Drugi dan 56. Ratkovićevih večeri poezije započeo je drugom sesijom književne radionice "Bajka o duhu". Takođe, održan je i program "Razgovori", gdje je Ksenija Rakočević na platou ispred Centra za kulturu razgovarala sa Dianom Burazer iz Hrvatske i Nedžadom Ibrahimovićem iz BiH o regionalnoj poeziji, nakon čega je, na istom mjestu, promovisan roman "Došli su sa sjevera" autora Damira Šabanovića, u izdanju JU "Ratkovićeve večeri poezije".

Okrugli sto na temu "Izdavač – knjiga – čitalac, Izdavaštvo danas, kvalitet i kvantitet, održan je u Evropskoj kući. Na okruglom stolu učestvovali su Aleksandra Hajduković i Radule Novović (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica), Ivana Ivanović (Nova knjiga – Podgorica), Elijas Rebronja (Narodna biblioteka "Dositej Obradović" – Novi Pazar), Zoran Loktionov ("Pegaz" – Bijelo Polje), Omer Mičijević (Narodna biblioteka – Mostar), Kemal Musić (JU "Ratkovićeve večeri poezije" – Bijelo Polje), Petar V. Arbutina (Službeni glasnik – Beograd), prof. dr Suad Bećirović (Univerzitet u Novom Pazaru) i Sahudin Kačar (Folk fest – Sarajevo), dok je moderator bio Edin Smailović (Centar za kulturu – Bijelo Polje).

Predstavnik Sarajevskog Folk Festa Sahudin Kačar govoreći o savremenom izdavaštvu, ukazao je i na uticaj novih tehnologija, posebno kada je riječ o distribuciji knjige, naglašavajući da knjiga danas postoji u različitim formama, elektronskoj, audio i drugim formatima, a zahvaljujući tehnologiji može biti dostupna gotovo svuda.

U okviru 56. Ratkovićevih večeri poezije održan je i okrugli sto "Studenti čitaju kroz savremeni ključ", na kojem su učestvovali studenti sa Filološkog fakulteta u Nikšiću Dario Marstijepović, Luka Tapušković, Hajrija Lucević, Iva Bulatović, Miloš Jocović, Milica Radulović i student sa Univerziteta u Novom Pazaru Adna Nurović, Sajma Latifović, Taida Dupljak i Dženana Pramenković. Moderatori su bili Magdalena Smolović i Amar Ličina.

Drugog dana Festivala, Međunarodno pjesničko veče "Eno ga, po moru teče Lim" održano je u dvorištu Kuće Rista Ratkovića. Svoju poeziju bjelopoljskoj publici predstavili su Miljan Nikolić (Crna Gora), Faiz Softić (Luksemburg), Amar Ličina (Srbija), Nedžad Ibrahimović (BiH), Ilire Zajmi (Kosovo), Edin Krehić (BiH), Božidar Proročić (Crna Gora) i Jahja Fehratović (Srbija).

TREĆI DAN

I treći dan 56. Ratkovićevih večeri poezije započeo je književnom radionicom "Bajka o duhu", a onda je u Parku pjesnika održan program za mlade pjesnike, promovisana knjiga "Mesarske nježnosti" prošlogodišnjeg dobitnika nagrade „Ratkovićevih večeri poezije" za pjesnike do 27 godina Andrije Radovića, nakon čega su nastupili finalisti ovogodišnjeg konkursa RVP i proglašeni dobitnici prve, druge i treće nagrade.

Na konkurs „Ratkovićevih večeri poezije" za pjesnike do 27 godine prispjelo je 13 rukopisa mladih autora iz Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Žiri je kao tri najbolja prepoznao rukopis pod šifrom „Bahatbarata", autorke Sehade Baždarević koji je dobio prvu nagradu, rukopis pod šifrom „Aksentiju dugujemo petla", autora Simeona Cerovine iz Beograda, koji je dobio drugu nagradu i rukopis „punpun7" autorke Irene Vujadinović iz Nikšića, koja je osvojila treću nagradu.

Obrazlažući odluku Žirija, član Dženan Kos kazao je da kod mladih pjesnika dominira upečatljivo nastojanje da uspostave prostor vlastite samosvojnosti.

- Mladi su nas zaista iznenadili. Dolaze iz različitih poetika crnogorske, srpske, bošnjačke, hrvatske i makedonske književnosti, ali su oni pokazali da snagom svog pjesničkog izraza izlaze izvan okvira onoga što se zove sam južnoslovenski kulturni kontekst, što znači da su mladi već priključeni na svjetske pjesničke tokove. Vrlo su odvažni i hrabri, i u tom smislu ja im čestitam, pogotovo onima koji su ušli u uži izbor i onima koji su osvojili nagrade, istakao je Kos.

O knjizi "Mesarske nježnosti" prošlogodišnjeg dobitnika nagrade RVP Andrije Radovića govorio je Elijas Rebronja, a "Program za mlade pjesnike" vodila je Azra Mulić.

Okrugli sto o regionalnoj poeziji u posljednjih 20 godina "Poezija regiona u hronotopu dvijehiljaditih" održan je u Kući Rista Ratkovića, gdje su učestvovali prof. dr Dobrivoje Stanojević, prof. dr Nedžad Ibrahimović, prof. dr Dženan Kos, prof. dr Jahja Fehratović, doc. dr Olga Vojičić Komatina, doc. dr Tamara Labuduvić, mr Aleksandra Tomović, Petar V. Arbutina, Sinan Gudžević i Diana Burazer, dok je moderatorka bila mr Jasmina Bajo.

Takođe, na platou ispred Centra za kulturu, u okviru programa "Razgovori", o poeziji su razgovarale Tamara Labudović i Nataša Sardžoska, a onda je u Centru za kulturu prikazan dokumentarni film "Jesen praznih oraha" o pjesniku Ismetu Rebronji, koji su koprodukcijski uradili Narodna biblioteka "Dositej Obradović" iz Novog Pazara i JU "Ratkovićeve večeri poezije".

Predstava „Muzej Dantonovih žena" po motivima drame "Dantonova smrt" Georga Bihnera, u režiji i dramaturgiji Hane Rastoder, izvedena je na završnoj večeri 56. Ratkovićevih večeri poezije u Kući Rista Ratkovića. U predstavi igraju Bojana Popadić, Hana Rastoder, Doris Račić i Jelena Ivančević.

Međunarodne pjesničke večeri "Eno ga, po moru teče Lim", vodile su glumice Jovana Brnović i Slađana Bubanja.

Realizator Ratkovićevih večeri poezije je JU "Ratkovićeve večeri poezije", pokrovitelj Opština Bijelo Polje, dok je manifestacija podržana od strane Ministarstva kulture i medija Crne Gore ◆

Književno veče u Historijskom muzeju BiH

IZ PEPELA PREMA NOVOM ČOVJEKU

Zoran Bognar pred sarajevskom publikom: Književno veče PEN Centra BiH bilo je susret pjesnika i čitalaca, ali i prilika za razgovor o poemi „Novi čovek“, djelu koje iz iskustva jednog tragičnog vremena traga za mogućnošću ljudske obnove.

U Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu, u četvrtak, 27. avgusta, književna riječ otvorila je prostor za susret različitih iskustava, vremena i pogleda na svijet. U organizaciji PEN Centra Bosne i Hercegovine, pred sarajevskom publikom predstavljen je Zoran Bognar, istaknuti pjesnik, esejista, prozaist i književni kritičar, čiji je raznovrsni opus već decenijama prisutan u savremenoj književnosti.

Piše: **Ljubo SIČANICA**

Veče je počelo u 19 sati, u ugodnoj i neposrednoj atmosferi, koja je od početka imala više obilježja razgovora nego formalne književne promocije. Publika je došla da čuje autora, ali i da ga upozna kroz njegovo djelo, njegovu riječ i njegov odnos prema književnosti.

U središtu pažnje bila je poema **„Novi čovek“**. Riječ je o pjesničkom djelu od oko dvije hiljade stihova, raspoređenih u dvadeset pjevanja, koje je nastalo u vremenu velikih društvenih i historijskih lomova, ali svojim pitanjima seže daleko izvan vremena u kojem je napisano.

O Bognarovom djelu govorio je akademik Faruk Dizdarević, književnik, historičar umjetnosti te književni i likovni kritičar. Njegovo izlaganje bilo je svojevrsni ključ za ulazak u složeni pjesnički svijet „Novog čoveka“, poeme koja ne nudi lako čitanje, ali zato čitaoca nagrađuje kada joj se približi s dovoljno strpljenja.

Dizdarević je Bognara predstavio kao jednog od najtalentovanijih i najeminentnijih savremenih srpskih pjesnika, esejista i proznih pisaca, ističući da u „Novom čoveku“ uspijeva ostvariti svoje pjesničke slutnje i iskaze na visokom nivou poetske i značenjske ostvarenosti.

Već sam naslov poeme otvara pitanje: zašto **Novi čovjek**?

Bognar je, kako je podsjetio akademik Dizdarević, i u ranijim knjigama znao naslovom najaviti određeno poetičko polje kojim će se potom baviti. Njegove knjige nose naslove poput „Elizejska polja“, „Albedo, Aura, Alhemija“, „Insomnija, bele noći“, „Novo raspeće“, „Tečni kristal“ i „Fotografije glasova“. Naslovi tako postaju svojevrsni ulazi u pjesnikov svijet.

U „Novom čoveku“ taj svijet je posebno složen. Pjesnik se kreće između stvarnosti i mita, historije i imaginacije, vidljivog i skrivenog, individualnog iskustva i kolektivnog pamćenja.

Čovjekova stvarnost u njegovoj poeziji nije samo ono što se događa pred očima. Ona u sebi nosi slojeve drevnog iskustva, zablude, dogme, strahove i nade.

Dizdarević je posebno ukazao na Bognarovu naglašenu vizualnost. Pjesnik svijet ne samo da opisuje nego ga pretvara u sliku, često ga izokreće kako bi iza vidljivog pokazao ono što se ne vidi odmah. U toj poeziji stvarnost se prevodi u mitsko, a mitska svijest ponovo se vraća u savremeni književni govor.

O tome svjedoče i naslovi pjesama poput „Sveti duh, astrolab“, „Homo nucleus, Homo universalis“ i „Homo politicus, Homo novus, spiritus“.

„Novi čovek“ nije, međutim, knjiga koja se čita bez zastajanja. Dizdarević je govorio i o njenom svojevrsnom hermetizmu, o složenosti jezika i gustini poetskih slika. Ali upravo u tome vidi njenu posebnu vrijednost. Iza razuđenosti postoji stilska ujednačenost, a iza mnoštva simbola jedna snažna unutrašnja linija: potraga za smislom.

U središtu te potrage nalazi se čovjek.

Čovjek koji je prošao kroz historijske lomove, koji je izgubio sigurnost i povjerenje u velike ideje, čovjek koji je suočen s vlastitim zabludama, ali ipak ne odustaje od mogućnosti da se ponovo pronađe.

U tom smislu „Novi čovek“ može se čitati i kao svojevrsni pjesnički atlas čovjekovih padova i pokušaja da se ponovo uspravi. Iskustvo raspada Jugoslavije i ratova koji su obilježili kraj dvadesetog stoljeća jeste važan sloj ove poeme, ali Bognar ne ostaje zarobljen u njemu. Iz konkretnog historijskog iskustva izlazi prema univerzalnom pitanju ljudske prirode.

Dizdarević je podsjetio i na riječi književnog kritičara Čedomira Mirkovića, koji je u motivsko-tematskom središtu Bognarove poeme prepoznao duhovno uzdizanje nakon dubokog pada, traženje smisla i potragu za dokazima o mogućnosti pobjede nad destruktivnošću i haosom.

A upravo je pitanje kako izaći iz haosa jedno od ključnih pitanja ove poeme.

Čovjekovo biće je, kazao je Dizdarević, danas „upašeno, porinuto u neizvjesnost i metafizičku studen, gurnuto

Akademik Faruk Dizdarević

u haos“, ali ono ne odustaje od sebe. Iz vlastitog stvarnosnog minusa čovjek pokušava pronaći snagu da se suprotstavi onome što ga ugrožava i gura prema obezličenju.

Zato završetak poeme ima gotovo zavjetni ton. Pjesnik se obraća „sinovima“ i govori im:

„Sinovi moji, ako već niste mogli pobeći od pepela, onda morate graditi iz njega.“

U toj rečenici kao da se sabira čitava filozofija „Novog čoveka“.

Pepeo je ono što ostaje poslije rušenja. Ali on istovremeno može postati početak. Iz njega treba graditi, iskoračiti iz sebe, sjediniti Drevno i Buduće i pronaći put prema novom dobu.

Dizdarević je zato Bognarovu knjigu predstavio kao djelo u kojem, ma koliko na prvi pogled izgledalo razuđeno, postoji duboko jedinstvo između forme i sadržaja, pjesničke namjere i krajnje poruke. Simboli u njoj nisu samo ukras nego nose nataložena iskustva svijesti, duše, života i duha.

Nakon književnog predstavljanja, pred publikom je svoje djelo predstavio i sam Zoran Bognar.

U dva navrata čitao je dijelove iz svog bogatog stvaralačkog opusa. Time je večer dobila i onu posebnu dimenziju koja se

teško može postići bilo kakvim govorom o književnosti. Tek tada se u punoj mjeri osjetila razlika između govoriti o poeziji i slušati je.

Ono što je u Dizdarevićevom izlaganju bilo predmet analize, sada je pred publikom postalo živa književna činjenica.

Bognar je svoje stihove izgovarao pred ljudima koji su došli da ih čuju, a u toj neposrednosti susreta osjetila se i njegova zahvalnost što ima priliku da svoje stvaralaštvo predstavi upravo sarajevskoj publici. Književnost je tako na trenutak prestala biti samo ono što je zapisano između korica knjige i postala ono što se događa između autora i ljudi pred kojima govori.

A ljudi su imali šta pitati.

Razgovor koji je uslijedio pokazao je da je ovo bilo više od klasične promocije knjige. Publika je svojim pitanjima otvorila prostor za razgovor o poeziji, vremenu u kojem je „Novi čovek“ nastajao, ali i o vremenu u kojem ga danas čitamo.

Jer, iako je poema objavljena prije više od četvrt stoljeća, njena pitanja nisu ostala u prošlosti.

Šta čovjeka čini čovjekom? Šta ostaje kada se sruše ideologije i sistemi vrijednosti? Može li pojedinac sačuvati vlastito lice u vremenu kolektivnog straha i haosa? I može li poslije velikih padova ponovo početi graditi?

To su pitanja koja su, na različite načine, obilježila sarajevsku književnu večer.

Zato ovo nije bio samo susret s jednom knjigom. Bio je to susret s idejom da književnost, čak i onda kada govori iz pepela jednog vremena, može pokušati zamisliti ono što dolazi poslije njega.

U tom smislu „Novi čovek“ nije poema koja govori samo o tome šta je bilo. Ona postavlja pitanje šta će biti s čovjekom nakon svega što je preživio.

A možda je upravo u tome njena najdublja humanistička poruka.

Novi svijet ne počinje negdje izvan čovjeka.

On mora najprije početi u njemu ◆

Asmir Kujović, Zoran Bognar i akademik Faruk Dizdarević

ZORAN BOGNAR

Rođen je 30. januara 1965. godine u Vukovaru. Pjesnik je, esejista, prozni pisac, književni kritičar i antologičar. Autor je dva romana, više pjesničkih zbirki i poema, knjiga eseja i poetsko-fenomenoloških mikroeseja, kao i antologija savremene srpske poezije i mikroeseja. Njegova izabrana djela objavljena su u višotomnom izdanju, čime je obuhvaćen veliki dio njegovog višedecenijskog stvaralaštva. Bognarova poezija prevedena je i objavljena na više od dvadeset stranih jezika – među njima na italijanskom, francuskom, engleskom, njemačkom, mađarskom, švedskom, španskom, ruskom, grčkom, turskom i arapskom. Počasni je član PEN-a Bosne i Hercegovine i mađarskog PEN-a.

„Sinovi moji, ako već niste mogli pobeći od pepela, onda morate graditi iz njega.“

Zoran Bognar, *Novi čovek*

Intervju

BORIS KASTEL – OD POETSKO-FILOZOFSKE DUBINE DO MEDITERANSKOG KRIKA SLOBODE

Uvod: Čuvar plave vatre na straži Mediterana

Postoje pisci koji žive na kopnu i o moru sanjaju, a postoji i Boris Kastel, čovjek koji je od sopstvenog krvotoka napravio plovni put, a od crnogorskog krša najljepšu palubu Mediterana. On nije samo pjesnik; on je posljednji vizantijski indigo utisnut u mapu svijeta koji ubrzano zaboravlja miris soli i dodir neotesanog kamena.

Dok se savremena civilizacija guši u digitalnom pijesku i podiže zidove od algoritamske hladnoće, Kastel u svojoj radionici duha radi nešto duboko staromodno i beskompromisno moderno: on kalafati naše polupane iluzije i pretvara ih u brigantine spremne za beskraj. On ne piše stihove – on ispisuje nautičke karte slobode, podsjećajući nas da nismo rođeni da budemo klijenti i korisnici, već djeca sunca i marete. Za njega Mediteran nije turistička razglednica, već sudbinska konfesija i jedini preostali prostor gdje antički mitovi i podgoričke kiše piju kafu na istoj trpezi, dok galeb Džonatan Livingston grakće poziv slobodnim ljudima, a ne pastvi.

U ovom razgovoru, koji pulsira ritmom plime i oseke i podsjeća na antičku agoru prenesenu u srce Podgorice, najveći živi crnogorski pjesnik Mediterana ne nudi odgovore – on nudi horizont. Kroz miris agruma i tišinu potonulih brigantina, on nam otkriva zašto je more jedini vodeni žig koji priznaje na svom pasošu i zašto je poezija jedini alat kojim se može izloviti zaboravljeni identitet iz ponora zaborava.

Pred vama nije običan intervju, već otvoreni horizont i mediteranski indigo – otisak duše čovjeka koji je izabrao da mu jedini autoritet bude šum talasa, a jedina otadžbina slobodoumlje. Pripremite se za plovidbu i zakoračite na palubu čovjeka koji dokazuje da se i iz najmanje luke mogu poslati poruke koje razumije čitava planeta.

Razgovarao:
Ramiz HADŽIBEGOVIĆ

„Na Mediteran! Na Mediteran!“ – jer tamo, i jedino tamo, još uvijek smo nefiltrirani i slobodni.

I. O ZIDOVIMA KOPNA I BESKRAJU MORA

U vremenu kada se širom Evrope i svijeta podižu zidovi i ponovo vode ratovi koji prijete globalnoj kataklizmi, a identiteti postaju sredstvo isključivosti, kako Tvoja poezija uspijeva da ostane imuna na te „kopnene“ bolesti? Šta bi poručio onima koji u moru vide samo prepreku ili opasnost, a ne most ka Drugome?

Boris Kastel: Poslije Hladnog rata i pada Berlinskog zida, Evropa i civilizacija uopšte doživjele su procvat demokratije na Istoku i u zemljama postsovjetske sfere uticaja. No, taj period trajao je svega nekoliko decenija, da bi se početkom trećeg milenijuma pretvorio u svoju suprotnost – *demokraturu*, kako to slikovito reče Predrag Matvejević. Na takvoj pomodarskoj sceni čovjek je izdao čovjeka u sebi i postao dehumanizovana karikatura lojalna konzumersko-potrošačkom načinu razmišljanja.

Svjesna tih aporija i iskušenja, moja poezija još je dublje zaplovila ka obzorjima slobode, humanosti i vječnosti kao Neptunovog trozupca, ne osvrćući se – osim koliko je nužno – ka pošastima totalitarnog, klerikalnog i hegemonog vatrometa na obalama Evrope. Tu vrstu *danajskih darova* ona je sasvim svjesno kooptirala u svoj panoptikum, u želji da slobodarstvo, pustolovni bunt i duhovnost čovjeka što više izoštri, podižući zastavu sunca na jarbolu brigantina *Mediteran*. Dakle, ova poezija nije suvoparna potraga za Zlatnim runom materijalnog, niti glorifikacija mitova i epova, već jedrenje u ime časti, solidarnosti i slobodoumlja. Na dalekim horizontima, nevidljivim za bolesti prozaičnog, ovaj jedrenjak je kopno za sebe - plutajuće ostrvo stvoreno od olupina naših potonulih nada i iluzija, koje plovi u beskraj slobode i neslućenosti. Nad njim, kao supervizor, uvijek grakće neki novi galeb Džonatan Livingston, dozivajući slobodne ljude, a ne pastvu.

II. ODABRANA SUDBINA I PODGORIČKE PONISTRE

Često kažeš da nisi rođen na obali, već da si Mediteran „izabrao“ kao svoju sudbinu. Koliko je hrabrosti bilo potrebno da u sredini koja je istorijski okrenuta brdima i epici, svoj čitav ži-

votni i stvaralački ulog staviš na kartu mora? Da li je ta potraga za „plavom slobodom“ ikada zahtijevala od Tebe neku ličnu žrtvu?

Boris Kastel: U eri informacionog progresa, posebno vještačke inteligencije na svim poljima, nužno se postavlja pitanje – je li baš more, kao materica čovječanstva, vrtlog, kolovrat i horizont vjerovanja u vječno, ta klepsidra iz koje curi naša krv i ciklično nam se vraća – naš spasilac? Izgubljeni i često distancirani od savremenih izazova, sve više sumnjičavi prema sakralnim postulatima monoteizma, lak smo plijen svima. I Melvil nas vidi takvima: *„Stojiš sam, izgubljen na neizmjernoj morskoj pučini“*.

Što se rodoslova tiče, nijesam rođen tik uz more, niti sam lupio čelom o njegove hridi, ali je ono, svojevoljno i čarobno, pod moje ponistre u Staroj varoši i tadašnjem Bulevaru Lenjina u Titogradu uvijek dolazilo poput bure, rađajući u meni svoje modre potomke – kapilare – i čineći me svojim sudbenikom i sabesjednikom. Nije mi dalo da se bavim profesurom fizike zarad ugleda i sigurnog posla, što je bila želja mog dobrog i mudrog oca Janka, koji potkraj nebeskih kovitlaca plovi na Titovom brodu *Galeb*. I tokom zimskih mjeseci u Titogradu, poznatom po stravičnim udarima sjevernog vjetra, u svojoj sobici ispunjenoj buđi i lektirama, uz zebnju kako u platnenim patikama za sve namjene stići do podgoričke Gimnazije, osluškivao sam zov beskrajnih mora i osjećao agrumski miris ljeta koje je isušivalo svaku baruštinu kopna u mojoj svijesti. Ljeta kao Kamijeve pasije: *„Usred mržnje, otkrio sam da u meni postoji nepobjediva ljubav“*. Dakle, ta ljubav je Mediteran, a pjesnici Mediterana ne biraju svoju sudbinu već, kako mi se čini, Mediteran bira njih – što je privilegija, a ne žrtva.

III. KNJIGA KAO POSLEDNJE OSTRVO INTIME

U eri vještačke inteligencije i instant informacija, vjeruješ li da će knjiga budućnosti opstati kao „posljednje ostrvo“ ljudske intime? Da li će pjesnik sutrašnjice biti čuvar vatre ili će se i sam utopiti u digitalnom okeanu bez sjećanja?

Boris Kastel: Brojni pjesnici su tumačili pojam ostrva kao čovjekovog dvojnika. Marinković je smatrao da čovjek može biti ostrvo za sebe, Hemingvej je tvrdio sasvim suprotno, a Crnjanski je od svoje Sumatre sagradio ostrvo bezvremena, nirvane i meditacije. Moje ostrvo pluta poput jedrenjaka sa nagom pulenom svih civilizacija na provi. Ona me grli i zna da moderni pjesnik ne zavisi od religijskih nadahnuća, vradžbina ili trenutnih političkih trendova – jer takvi „igraju“ samo jedno ljeto – već da je on posljednji svjetionik slobode u tami globalizovanog čovječanstva koje drhti pred jurišnicima apokalipse. Čovjek je jedino biće na svijetu koje svoju apsurdnu sudbinu nosi sa ponosom (znao je to Kami) i čija besmislena sudbina vrijedi ljubavi (znao je to Niče). U mom slučaju, Mediteran i sudbina su sinonimi; pa ako more presuši od supersoničnih raketa ili ga nadjača algoritamska apokalipsa, onda će i moji jedrenjaci potonuti. Ovako, mediteranska buktinja spletena od valova piše i riše moje knjige.

IV. NAGRADE, GRANICE I MALI JEZICI

Dobitnik si više prestižnih nagrada. Kako doživljavaš granice i koliko ovakva priznanja potvrđuju Tvoju tezu o jedinstvenom mediteranskom kulturnom prostoru? Da li Te svako sljedeće priznanje dodatno obavezuje?

Boris Kastel: Antun G. Matoš je znao reći da bilo koja nacionalna književnost, da bi bila odomaćena u nacionalnim okvirima, prvo mora naći svoje mjesto na međunarodnoj sceni, pa tek onda na ognjištu. Svaka istinska poezija, da bi bila respektovana van nacionalnih okvira, prvenstveno mora biti predmet pažnje prevodilaca na velike svjetske jezike. Imao sam sreću da moji jedrenjaci plove Mediteranom i Evropom pod dvadesetak stranih zastava, lišeni pasoša i viza, zahvaljujući prvenstveno pjesnicima-prevodiocima.

Nagrade od mene neće stvoriti manjeg ili većeg pjesnika, ali će svakako, kao lanterne u tami smisla, osvijetliti moje jedrenjake pokazujući da poezija malih jezika živi uprkos brojnim izazovima. Mali jezik se ovdje ogleda u broju žitelja koji govore njime, ali je bezbroj svjetskih tema osvijetljeno njegovim grafemama i fonemama, što mu daje karakter velikog.

Nedavno je u Podgorici održana tribina „Podgoričke priče“ posvećena Tvom stvaralaštvu. O čemu danas najradije govoriš publici?

Boris Kastel: Najsloženija priprema književne promocije uvijek je ona pred podgoričkom publikom. Najradije sam tom prigodom govorio o mediteranstvu Podgorice u svakom smislu: o djetinjstvu, gimnazijskim danima, zelenom „kabinetu“ na Ljubroviću đe se ispod čempresa pripremam za međunarodne konferencije. Svih ovih trideset godina književne karijere, na dlanu sam donosio more mojim Podgoričanima, govoreći: „Podgoričani, vi koji more slobode i beskraja nikada nijeste viđeli, evo darujem vam ga sa dlanova kao amajliju i putokaz za beskraj!“ Knjige-jedrenjaci plove i traju van naše biologije, zaboravivši i autora.

V. MATVEJEVIĆ I POETIKA POTRAGE

Predrag Matvejević je u Tvojoj poeziji prepoznao srodnu dušu. U čemu se vaša viđenja Mediterana razlikuju, a u čemu su identična?

Boris Kastel: Predrag mi nedostaje zbog dugih razgovora i, prije svega, zbog prijateljstva. Davno mi je napisao: *„Dragi Borise, uvjerih se ponovno da smo braća. Mislim – evo prvaka onih koji će poslije mene, bolje od mene, reći sve što treba o Jadranu i Mediteranu.“* Poslije ovih rečenica, zaplakao sam. U njemu je uvijek talasalo mediteranstvo detalja, filozofije, antropologije i povijesti, dok se moje mediteranstvo svodi više na identitetski profil i poetiku potrage za slobodom i vječnim.

Omiljen si kod ženske i mlađe publike. Kako portali i društvene mreže mijenjaju percepciju Tvog „indiga“ i „plavog baroka“?

Boris Kastel: Žena je od mojih početaka karijatida ovog poetskog hrama, bilo da je mater, supruga, kći, muza ili prostitutka. Uvijek među publikom prepoznam neku novu harpiju, Penelopu, Kirku ili rimsku vestalku koja čuva vječnu vatru, i ukrcam ih na jedrenjak „Mediteran“. Neka plove jer, za razliku od mornarskog sujevjerja da žene donose nesreću na brodu, miris žene na brigantinu *Mediteran* donosi ovoj poeziji dionizijske i apolonijske spektre, univerzalnost i pustolovnost kao sinonime kosmopolitizma.

VI. DOMOVINA BEZ PASOŠA I VIZA

Tvoja poezija je prepoznata i izvan Crne Gore. Kako doživljavaš taj „mediteranski glas“ koji dopire do drugih kultura?

Boris Kastel: Nikada se nijesam nudio prevodiocima i izdavačkim kućama, jer to nije moj životni moto. Poezija Mediterana sama nađe svoje akvatorije. Ona je preobražaj simfonija mora i kovitlaca u zbirke stihova. Moj glas o Mediteranu sudbina je i drugih, tako da su moji poetski jedrenjaci dobrodošli u brojne luke i usidreni kao domaći.

Postoji li mjesto, ostrvo ili zaliv koji je posebno oblikovao Tvoju poetsku autentičnost?

Boris Kastel: Mjesto rođenja pjesnik ne može birati, ali Grad života može. Crna Gora je najljepši polis Mediterana. Poj sirena iz Boke kotorske i simfonija durmitorskih vila jedna su od najljepših himni poezije Mediterana. Ja sam tu samo da prevedem solfeđo bonace i uzdahe marete na jezik poezije, i ništa više.

Kako uspijevaš da Mediteran učiniš globalno razumljivijim?

Boris Kastel: Ne činim to ja, poezija Mediterana plovi sama samcita. Sav zapadni svijet, posebno Amerika, otkriće je Starog svijeta, Mediteranca Kolumba. Ko bi onda sopstvenom ocu zatvorio vrata pred nosom?! Ako zaboravimo Mediteran kao so našeg bića, onda će naša lična karta biti bezvrijedni papir ili *tabula rasa*. Sa Mediteranom kao vodenim žigom na našem pasošu, svaki meridijan biće nam susjed.

VII. NOBEL I BOGINJA SLOBODE

U književnim krugovima regiona sve su glasnija šuškanja o Tvojoj nominaciji za Nobelovu nagradu. Šta bi to značilo za Tvoj Mediteran?

Boris Kastel: Nijednu nagradu nijesam niti priželjkivao, niti očekivao. Moja mediteranska sloboda je *sve i svja*! Moj trijumf je regata od trideset mediteranskih jedrenjaka usidrenih u Crnoj Gori, bivšoj Jugoslaviji i Mediteranu. Mediteran je svakako zaslužio Nobela, a veliko je pitanje da li je Nobel zaslužio takvu veličinu kao što je Mediteran. Ja sam samo crnogorski pjesnik malog jezika i još manjih ambicija o slavi i moći, koji iz malih luka šalje u svijet svoje korablje. Draže mi je što mi je Mediteran – konfesija!

U novoj knjizi „Jedrenje sa boginjom slobode“, Ti jediš dok svijetom dominiraju algoritmi. Vjeruješ li da je to jedino utočište gdje čovjek još može sresti sebe nefiltriranog?

Boris Kastel: U ovoj knjizi sloboda je baklja kojom nadmašujemo sve pošasti savremene civilizacije i izlazimo iz onog mitološkog lavirinta tame. More je beskraj čije dubine govore o našim iskonima. Zato ova knjiga nosi u sebi onaj Kamijev poklič: *„Za očajnika nema domovine, a ja, ja znam da mi more prethodi i da me prati, moja je ludost već spremna... 'Na more! Na more!'“*. Bez mitskog i sadašnjeg Mediterana ja i moja poezija smo kao bez krvi! Sa Mediteranom jedino sam živ i talasam.

Zapis autora: Od mornarske nostalgije do brigantina – susret u vječnom kodu

Ovaj razgovor sa Borisom Kastelom nije bio samo novinarski susret, već duboko esejističko hodočašće ka tačkama u kojima se tradicija i more neraskidivo dodiruju. Dok on kalafati svoje brigantine, u njegovim stihovima prepoznajem onaj neuništivi kod običaja – iskonsku potrebu da se u suhozidu, bistijerni i brašnjeniku, u mornarskoj nostalgiji i sestrinskoj ljubavi, pronađe smisao koji nadživljava vjekove. To književno srodstvo nije samo estetsko; ono je duhovno bratstvo čuvara vatre koji znaju da bez korijena nema krošnje, niti bez mitskog utemeljenja puta u budućnost.

Kastel ostavlja čitaoca na sudbinskom uzviku – „Na more!“ – podsjećajući da je identitet, bez plavog vodenog žiga, tek suva hartija na vjetrometini istorije. On ne nudi utjehu, već vertikalu, dokazujući da se i iz najmanje luke mogu poslati poruke koje razumije čitava planeta. Možda svijet još uvijek nije zaslužio Nobela, ali je u ovom zajedničkom tkanju potvrđeno da se riječima još uvijek može podići jarbol slobode.

Kada sklopite ove redove, ne vraćajte se odmah u tišinu; ostanite u zajedničkom „plavom baroku“ i zapamtite: dok god u biću talasa more, nismo pastva, već slobodni ljudi.

Plovidba se nastavlja ◆

Safet Hadrović – Vrbički: „Okom kamere“ - Izdavač: JU Centar za kulturu Petnjica, 2026. godine

DOM ZA OBEZDOMLJENE

Sve neka ostane zapisano
Kao poruka. Kao pouka
Onima koji će doći poslije nas
Istinu vam kazuje pjesnik
Svjedok vremena.

Piše: **Ulvija MUŠOVIĆ**

Vjerovatno nije uobičajeno, zapis o književnom djelu početi citatom, ali ja to činim, jer ovaj citat najeksplicitnije oslikava sveukupni književni rad i, usuđujem se reći, namjeru pjesnika Safeta Hadrovića – Vrbičkog. Vjerujem da će i čitalac ovog teksta potvrditi prethodnu konstataciju.

Početkom sedamdesetih godina prošlog vijeka, na jugoslovenskom pjesničkom nebu zaiskrila je jedna nova zvjezdica, bojažljivo se glasnuvši mladalačkom poezijom. No, ona ne bješe od onih zvjezda koje brzo zgasnu. Njena svjetlost je svakim danom bila jasnija i vidljivija. Već osamdesetih godina oglasiće se prvom zbirkom poezije *Ne reci nikom*, a potom će, u prilično dinamičnom ritmu slijediti knjige *Zoja; Iskopavanje vatre; Kurban.* Došle su ratne *Devedesete godine*, vatra je bila iskopana, a ljudski kurbani su prinošeni na žrtvenik iskonskog zla koji ne trpi *drugo i drukčije.* Pjesnik Vrbički je svjedočio i bilježio kao, *okom kamere,* duboko integrisane u njegovom moralnom biću. Slijedila je tragedija, *Žrtva*, koja će doživjeti četiri izdanja, uključujući i ono na albanskom jeziku. Pjesnik je bio svjedok rata u svom najmonstruoznijem obliku sa masovnim stradanjima, klanjima, silovanjima i spaljivanjem živih ljudi. Kada nije pisao, on je svoju antiratnu misiju nastavljao na javnim skupovima. Govoreći, onda kada je zbog riječi bilo lako izgubiti glavu, on je svjedočio, opominjao i vapio za iskonskim ljudskim dobrom. Vrbički, na toj vjetrometini opstaje i traje, evo i u osmoj deceniji života. Takvo djelo, snaga i upornost, ponukali su me da sačinim jednu opservaciju njegovog književnog opusa. Znam da su o njegovoj poeziji pisali eminentni književni kritičari, Husein Bašić, Faruk Dizdarević, Miraš Martinović, Dženisa Mujević i mnogi drugi, ali vjerujem da ima prostora i za moju opservaciju.

Odgonetajući Hadrovićevu poeziju u ciklus „Patke na legalu, lucidni Husein Bašić prepoznaje „...Sedam strukturalno različitih cjelina, no motivski čvrsto povezanih oko istog poetskog središta - ljudske patnje i sudbine u vrtlogu ratnih i genocidnih događaja, u spiralu zla i nasilja koje traje i koje se umnožava.“ To je „...kaleidoskop u koji umeće svoje žive i napatvorene poetske slike užasa i zle sudbine koja se već duže vremena događa narodu njegovog civilizacijskog i kulturnog opredjeljenja... čineći ovu zbirku svojevrsnom hronologijom zla i udesa koji se kao plima ponavljaju i postaju dio života i uklete sudbine čitavog naroda “

Zanimljivo je da je ilustrujući poetski iskaz Vrbičkog, Husein Bašić upotrijebio termin „hronologija zla“. Upravo taj naslov ponijet će izuzetno značajni i na 900 strana dokumentovani zbornik dokumenata o torturi nad Bošnjacima u Crnoj Gori, tokom ratova devedesetih godina prošlog vijeka, autora Rifata Rastodera. On je kao značajan politički akter, popisao, obradio i dokumentovao zločine, što je od neprocjenjivog značaja za proces kažnjavanja zločina, tačne istorije, pamćenja i ozdravljenja društva. Tako je uradio Rastoder, kao moralni političar i svjedok, a pjesnik Vrbički je, svjedočeći genocidnom pogromu Bošnjaka, zatužio jedinim oružjem pjesnika - stihom.

Sveukupni poetski opus Vrbičkog je duboko humani i antiratni vapaj čovjeka skrhanog razmjerama zla i sveukupnog ljudskog posrnuća. Opet se moram pozvati na velikog Huseina Bašića, jer ne umijem bolje iskazati tu centralnu nit antiratne poezije pjesnika Vrbičkog, koju on definiše kao „... vertikalu zla, koja se usavršava u svim pravcima dobijajući obrise tragike i usuda, koji se ispoljavaju u najbrutalnijem obliku sukobljavanja i u netoleranciji, s recidivima plemenske, vjerske, nacionalne, civilizacijske i kulturne isključivosti i okrutosti koja prelazi u genocid.“ Uostalom, sam pjesnik u prvoj rečenici uvodnog teksta zbirke – *Okom kamere – Antiratne pjesme*, kaže: „Ove pjesme su nastale za vrijeme cvjetanja zla (1991 – 1999.) – Za vrijeme kada je najteže bilo: biti i ostati Čovjek.“ A tih godina, zlo je baš cvjetalo, trajalo i položilo sjeme koje se neće dati lako iskorijeniti.

Safet Hadrović – Vrbički

U pjesmi *Poslanica Bosni*, autor kaže:

Domovi vaši neka su puni svega na pretjek
Mi barbari i vođa naš
Poodavno se pripremamo
Do crne zemlje sve da sravnimo.

Ponižavajuću i okrutnu sudbu prognanika, nalazimo u mnogim pjesmama. A ja ću ovdje citirati dio pjesme *Kob*. To je ona slika kad pjesnik, nad usudom prognanika nemoćno, ljudski, tuži:

Pred pragom svakim bjesni psi reže
Bezglavo se – bez nade napušta kuća
Zlo onom ko ostaje. Zlo onima što bježe
Zlo onom ko se zatekne na pragu bespuća.

Tu viziju zla pjesnik će sa stradalnika prenijeti i na počinioca. Upravo tako se moraju shvatiti stihovi koji slijede.

Zlo onom ko svoje ruke okrvavi
Zlo onom ko ne pomisli na bolje sjutra
Zlo onom ko svetinju oskrnavi
Zlo i onom ko se otruje iznutra.

Unatoč nemjerljivom zlu, pjesnik kao u iskonskoj vjerskoj uputi – *Ko tebe kamenom, ti njega hljebom*, poziva etnos da ne dozvoli da ga obuzme mržnja i osveta, jer – *zlo je onom ko se otruje iznutra.*

Sudbina - kismet, ili iskušenje ima nepredvidive puteve. Na vratima Hadrovićevog doma u Rožajama pojaviće se Meho Baraković, obezdomljeni pjesnik iz Trebinja. Njihova duboka ćutnja je pretočena u sjajnu pjesmu: *Priča mi Meho Baraković.* Citiraću dio te pjesme:

Grku smo kahvu pili
Dok smo ćutali gorku ćutnju
O grkoj sudbini našeg naroda

Ono najgorče... Onaj otrov
Kojim su zatrovali njegovu lubinu
U svojoj duši – samo za sebe
Nosiće Meho Baraković
Do kraja života

Iz Rožaja, obezdomljeni Meho Baraković će dobježati do daleke Švedske. U voljeno Trebinje se nikad neće vratiti, a

uz onu grku kahvu, Vrbičkom će vrlo ubjedljivo opisati zlotvore:
- *A na prvi pogled, Onako odoka, Ličili su na ljude.*

Tokom *devedesetih,* a nerijetko i sada svjedočimo, i to u javnim sredstvima informisanja pogrdnim, islamofobnim porukama i pjesmama koje podstiču zlo. Domaće mirnodobske vlasti to ne samo da tolerišu, već povremeno i podstiču, a ono što se zove *Međunarodna zajednica* to perfidno minimizira i prećutkuje. Šta onda može da uradi jedan pjesnik? Znamo da pjesniku najlakše krene suza. I ovaj pjesnik plače. Bar ja sam u ovim pjesmama osjetio njegove muške, bezglasne suze, prije kletve. A kletva je njegov mač. Ona obilježava, deklariše i siječe. Ona će da traje, opominje i stiže, jer Božijji kantar je pravedan.

Proklinjem. I pjesniku pripada pravo da kune
Onoga koji Foču krsti u Srbinje
Koji zlo svoje baci na strune
I žreca koji sve blagoslovom pominje!

Svi smo svjedočili monstruoznoj, a opet veličanstvenoj sceni (prenijeli su to u direktnom prenosu međunarodni mediji) tokom rata u Bosni, u Sarajevu, kada očajni otac, čiju trogodišnju kćerku: je ubio snajperista, plače i govori da bi želio upoznati ubicu, popiti kafu sa njim i pitati ga zašto je ubio nedužno dijete. Kada bi ovu reakciju očajnog oca podvrgli ozbiljnoj i stručnoj sociološkoj i psihološkoj ekspertizi, otkrili bi dosta o karakteru tog rata i akterima koje je Međunarodna zajednica, perfidno, najčešće imenovala neutralnom kvalifikacijom – *zaraćene strane.* Ali, neću dalje o tome, da ne bih izašao iz konteksta književne kritike. Pjesnik tu scenu oslikava ovako:

Na kafu te pozivam, kao druga
Lice da ti vidim. Kakvom to Bogu
Naliči. Dušu, obuzima li ti tuga?
Imaš li djecu? Majku? Oca? Brata?...

Raznovrsne su i u svojoj monstruoznosti raskošne slike zla, kojim je pjesnik Vrbički, u dužem vremenskom periodu svjedočio. Mnogo je to za jedan ljudski život. Nemoćan da zaustavi zlo, nesposoban da ga apstrahuje (mnogi su to mogli, ali oni nam ovdje nisu bitni) ostalo mu je samo da svjedoči i ispriječi svoje grudi ubilačkoj kamarili. A pjesnik se, kao što rekoh, brani stihom. Ako mu stihovi uđu u čitanke, ako ih nauče pokolenja, onda je žrtva vredjela. Po svojoj definiciji, žrtva je svjesna cijena koja se plaća za neko *dobro.* Nekada to *dobro* nije materijalno. Nekad je to samo – *čast (obraz).* Ali postoje ljudi, koji vjeruju u maksimu da se za *obraz* i glava daje, Žrtva. Tako se zove i jedna poema pjesnika Vrbičkog, koja je potpuno na fonu ovog teksta. Da bih to ilustrovao, opet ću se poslužiti citatom dijela pjesme *Panorama:*

Ništa se ovdje novo desilo nije
Samo što rijeke izbjeglica sa Istoka
Sustižu one sa Zapada (prispjele prije par godina)
I što sve manje ima
Nas koji ovdje opstajemo
Ništa se ovdje novo desilo nije
Samo što je sve više onih
Koji nas strahom od straha čuvaju.

„Ekstrat bola“. Tako je u dvije riječi, jedan od najboljih poznavalaca bošnjačke književnosti, Faruk Dizdarević, definisao poetski opus Vrbičkog. On, između ostalog, kaže: „Po gorčini opjevanih istina i po tonu, potresna je poema *Ne mere to tako bolan!* Sve je pretočeno kroz biće pjesnika i pročišćeno – proizveden je sam ekstrat bola.“

Miraš Martinović, kao vrlo kompetentan književni kritičar, a istovremeno, prijatelj i školski drug pjesnika Vrbičkog, osvrćući se na zbirku *Pjesme iz provincije,* konstatuje: „...Bez sumnje je velika knjiga. Apokaliptična knjiga nastala u apokaliptično vrijeme—- Rijeke izbjeglica stižu u gradić (Rožaje), gdje nastaju ove pjesme... Gradom se kreću ljudi – sjenke, spliću se sudbine- Obezdobljeni - traže dom. Oni dobijaju privremene domove, ali i ulaze u pjesmu, a Pjesma je najtrajniji Dom. To je surova poezija, goli život, egzistencija sama. Oni nalaze mjesto i dom u poeziji Vrbičkog...“ Ova sintagma lucidnog Miraša Martinovića najbolje oslikava i sudbinu stradalnika i poeziju Vrbičkog, te sam njome naslovio ovaj omaž.

Mlada i vrlo kompetentna kritičarka, Dženisa Mujević, je seriozno i vrlo stručno analizirala poeziju Vrbičkog, prezentovanu u knjizi *Okom kamere*. Ona je već naslovom kritike – *Pjesnik kao etički svjedok vremena*, pogodila u sami centar. Upravo tako, Vrbički je etički svjedok vremena. Ona potom razrađuje ovu tezu koristeći se pravničkom terminologijom, pa ističe: „Pjesnik Vrbički se može odrediti kao subjekt svjedok, ali i kao subjekt optužbe. On vidi, pamti i izriče, ne dozvoljavajući da iskustvo zla padne u zaborav... Upravo iz tog spoja saosjećanja i gnjeva nastaje jedan od ključnih izražajnih mehanizama ove poezije – kletva... Kletva nije puka emocionalna reakcija niti folklorni ostatak tradicionalnog izraza, već je svjesno strukturisan diskurs otpora... Kada izostane društvena i pravna sankcija, riječ postaje jedino sredstvo uspostavljanja reda... Kletva kao izraz tog nastojanja, predstavlja spoj emocije i etike, bola i otpora... Mujevićeva lucidno uočava i definiše namjernu inverziju vrijednosti sadržanu u stihovima: -*Ugrabio je da skloni oči od svakog zla; Ne znam ko je više; Ko teže pogođen zlom; Ili mi koji opstajemo; Ili oni koji se nikad više; Iz dunjaluka neće vratiti.* Na taj način vrlo vješto je naglašena gradacija zla.

Poezija Vrbičkog se ne može čitati lako. Ona svjedoči o najvećem zločinu u Evropi poslije Drugog svjetskog rata, ona pamti i optužuje. Ali pored toga, ona obezdomljenima stvara dom, stradalnicima daje utjehu, vinovnike optužuje, a budućim pokoljenjima daje pouku. Dosta od jednog pjesnika. Kao što je pjevao pjesnik Đorđe Balašević - *Svet ne možeš pesmom spasiti,* a ipak ga je, upravo on, bar malo popravio, tako vjerujem da mogu osnovano reći: Safet Hadrović – Vrbički se s pravom može svrstati u neveliku grupu neimara *Boljeg svijeta* ◆

Prikaz zbirke poezije Osmijeh Jasmine Ahmetspahić Dina Burdžovića

POEZIJA KAO SVJEDOČANSTVO BOLA, PAMĆENJA I LJUDSKOG DOSTOJANSTVA

U Domu kulture „Husein Bašić“ u Plavu, 19. juna održana je promocija zbirke pjesama „Osmijeh Jasmine Ahmetspahić“, jednog od najznačajnijih savremenih autora sa ovih prostora, Dina Burdžovića. Ovo značajno književno veče okupilo je ljubitelje pisane riječi, koji su imali priliku da se upoznaju sa sadržajem i porukama djela koje na poseban način svjedoči o snazi ljudskog duha, dostojanstvu, ljubavi, istrajnosti i nadi. O knjizi su govorili Atvija Kerović, Senada Đešević i autor, dok je program uspješno vodila moderatorica Zina Muljković. Književno veče proteklo je u duhu snažnih emocija, iskrenih sjećanja, dubokih promišljanja i poštovanja prema vrijednostima koje ovo djelo nosi. Kroz izlaganja, odabrane stihove i razgovor o knjizi, prisutni su imali priliku da osjete njenu posebnu poruku, koja podsjeća na značaj ljubavi, humanosti, dostojanstva i trajne snage ljudskog duha.

Piše: **Senada Đešević**
profesor

Dino Burdžović pripada onoj rijetkoj vrsti pjesnika koji ne pišu da bi uljepšali stvarnost, već da bi je sačuvali od zaborava. Njegova poezija nastaje na razmeđu ličnog iskustva i kolektivnog pamćenja, između unutrašnje rane i istorijske traume. U vremenu kada se ljudska stradanja često svode na statistiku, a nevino postradali na brojke, Burdžović svojim stihovima vraća ljudsko lice onima kojima je ono nasiljem pokušano biti oduzeto. Njegova poezija predstavlja etički čin otpora ravnodušnosti, glas koji podsjeća da iza svake tragedije stoji čovjek sa svojim imenom, životom, snovima i ljudskom vrijednošću.

Zbirka pjesama „Osmijeh Jasmine Ahmetspahić“ Dina Burdžovića predstavlja snažno, potresno i estetski slojevito pjesničko svjedočanstvo o vremenu raspada čovjeka, svijeta i smisla. Ovi tekstovi nijesu samo pjesme u klasičnom značenju riječi – oni su fragmenti unutrašnjih lomova, ispovijesti čovjeka rastrzanog između ljubavi i mržnje, vjere i sumnje, zavičaja i egzila, života i smrti. Burdžovićev pjesnički glas djeluje poput savremenog hroničara balkanske tragedije koji kroz lične traume i kolektivna stradanja oblikuje poeziju duboke emocionalne i moralne uznemirenosti.

Osnovna vrijednost ove poezije ogleda se u njenoj brutalnoj iskrenosti. Autor ne pokušava da uljepša stvarnost niti da ublaži bol; naprotiv, svjesno zalazi u najmračnije prostore ljudske duše i društvene stvarnosti. U pjesmama se smjenjuju slike rata, genocida, progona, mržnje, raspadnutih ljubavi, duhovne iscrpljenosti i egzistencijalne praznine. Međutim, upravo iz tog mraka nastaje snažna umjetnička energija. Poezija Dina Burdžovića ne traži sažaljenje – ona traži suočavanje.

Posebno je upečatljiv način na koji pjesnik povezuje intimno i kolektivno. Lična ljubavna drama u ovim pjesmama nikada nije samo privatna priča; ona prerasta u metaforu raspadnutog Balkana, prostora trajno obilježenog krvavim istorijama i nerazriješenim traumama. Ljubav kod Burdžovića nije utočište, već često nastavak unutrašnjeg rata. U pjesmama poput „Sensizlik“, „Posljednja pjesma na ekavici za jednu mrtvu Srpkinju“, „Fusnota iz otpusne liste“ i „Rezime početka milenijuma“ emotivni

odnosi prikazani su kroz motive izdaje, opsesije, autodestrukcije i emocionalnog rasula. Ženski likovi u ovoj poeziji nijesu oblikovani kroz idealizaciju, već kroz složene obrasce čežnje, gubitka, spasenja i unutrašnjeg razaranja.

Autorova poetika snažno se oslanja na dokumentarnost i intertekstualnost. U pjesmama se pojavljuju istorijske ličnosti, religijski motivi, književne reference, toponimi stradanja i kulturni simboli koji proširuju značenjski horizont teksta. Gaza, Srebrenica, Jasenovac, Kragujevac, Velika, Šahovići i Višegrad nijesu samo geografske tačke – oni postaju moralne rane čovječanstva. Burdžović izbjegava patetiku i ideološku jednostranost; njegova poezija ne služi propagandi, već opomeni. On jednako osjeća bol svih nevino stradalih, bez obzira na vjeru ili naciju, čime njegova poezija zadobija univerzalnu humanističku dimenziju.

Posebnu emocionalnu i etičku težinu u zbirci nosi pjesma „Osmijeh Jasmine Ahmetspahić“, jedna od najupečatljivijih i najpotresnijih pjesama rukopisa, po kojoj je zbirka i naslovljena. Nije slučajno upravo Jasminin osmijeh postao naslovni simbol ove zbirke – u njemu su sažeti bol, nevinost, stradanje, ali i nepokorena ljudska potreba za čašću, slobodom i očuvanjem vlastitog dostojanstva. Na taj način pjesnik jednu tragičnu ljudsku sudbinu uzdiže do univerzalnog znaka pamćenja i opomene.

Kroz sudbinu Jasmine Ahmetspahić, mlade Višegrađanke koja je tokom ratnih zločina 1992. godine silovana, mučena i ponižavana u zloglasnom hotelu „Vilina vlas“, pjesnik otvara jedno od najmračnijih poglavlja novije balkanske istorije.

Ono što ovoj pjesmi daje posebnu snagu jeste činjenica da Jasmina nije predstavljena kao broj u statistici ratnih zločina niti kao anonimna stradalnica istorije. Ona je prije svega bila čovjek – nečije dijete, sestra, prijateljica, komšinica, djevojka sa snovima, nadama i pravom na budućnost. Upravo vraćanjem njenog identiteta pjesnik se suprotstavlja dehumanizaciji, koja prati svaki zločin.

Jasminin skok kroz prozor trećeg sprata 14. juna 1992. godine nije bio samo čin očaja već i krajnji izraz nepokoravanja nasilju. Nakon četiri dana nezamislivog ponižavanja, mučenja, silovanja i nasilja, ona je odbila da mučiteljima prepusti potpunu vlast nad svojim bićem. U trenutku kada su joj nastojali oduzeti slobodu, čast i pravo na izbor, Jasmina je vlastitom odlukom sačuvala ono što joj nijesu mogli oduzeti – ljudsko dostojanstvo.

Burdžović Jasminu ne prikazuje samo kao stradalnicu rata, prikazuje je i kao simbol nepokorenosti ljudskog duha pred nasiljem. Motiv njenog osmijeha postaje metafora ugašenog života, uništene mladosti i neostvarenih snova, ali i trajni podsjetnik na zločin koji ne smije nestati iz kolektivnog pamćenja. Stihovi o njenom tijelu bačenom u Drinu i, kasnije, pronađenom u jezeru Perućac nose istovremeno dokumentarnu i poetsku snagu, pretvarajući pjesmu u svojevrsni književni memorijal svim ženama stradalim u ratovima.

Dodatnu težinu pjesmi daje činjenica da je „Vilina vlas“, mjesto jednog od najstrašnijih ratnih stradanja žena u Bosni i Hercegovini, danas turistički objekat u kojem se nude tretmani za odmor i opuštanje. Prostor koji danas služi za odmor i rekreaciju ostaje opterećen sjećanjem na stradanja žena koje su u njemu bile izložene nezamislivom nasilju. Upravo zato Burdžovićeva pjesma ima važnu memorijalnu funkciju – da podsjeti kako nijedna renovirana fasada, nijedna turistička razglednica, ali ni protok vremena ne mogu izbrisati istinu o onome što se na tom mjestu dogodilo.

Kroz lik Jasmine Ahmetspahić autor potvrđuje da njegova poezija nije samo lična ispovijest već i čin ljudske odgovornosti i književni zapis protiv zaborava. On ne dozvoljava da stradalnici ostanu broj ili fusnota istorije; vraća im ime, lice, osmijeh i ljudsko dostojanstvo. Zato ova pjesma zauzima posebno mjesto u zbirci – kao snažna opomena da ljudska vrijednost može nadživjeti čak i najstrašnije oblike nasilja.

Veoma važan aspekt zbirke jeste odnos prema vjeri. Kur’anski ajeti, islamska terminologija, motivi Sudnjeg dana, dženneta, grijeha, pokajanja i molitve prisutni su u gotovo cijelom rukopisu. Međutim, ovo nije religiozna poezija u tradicionalnom smislu; pjesnik ne propovijeda vjeru, već kroz stihove otvara prostor za preispitivanje

čovjekovog odnosa prema Bogu, svijetu i vlastitoj sudbini. Njegov lirski subjekt želi vjerovati, ali ga iskustvo patnje i istorijskog zla neprestano vraća u sumnju. Upravo ta napetost između vjere i preispitivanja daje ovoj poeziji snažnu egzistencijalnu dubinu.

Stilski posmatrano, Burdžovićevu poeziju karakterišu snažni kontrasti, naturalističke slike, nagli emotivni rezovi i gotovo prozni tok kazivanja. Pjesme često djeluju kao ispovjedni monolozi ili dnevnički zapisi, ali iza njihove prividne spontanosti stoji pažljivo oblikovan pjesnički izraz. Autor koristi jezik u njegovoj punoj emotivnoj snazi – od brutalno direktnih iskaza do lirskih,

gotovo nježnih pasaža. Ritam stiha, slobodna forma i smjena dramatičnog i lirskog tona dodatno pojačavaju osjećaj unutrašnje rasutosti i emotivne napetosti. Upravo taj spoj ogoljene iskrenosti i lirizma čini njegov pjesnički glas autentičnim i prepoznatljivim.

Pjesme „Osmijeh Jasmine Ahmetspahić“,

„Slovo o Srebrenici“, „Gaza“ i „U Sandžaku o Palestini“ predstavljaju najupečatljivije antiratne pjesme ove zbirke i značajan doprinos savremenoj književnosti sjećanja. U njima se bol ne pretvara u mržnju, već u trajnu potrebu da se čuva istina i njeguje kultura pamćenja. Pjesnik pokazuje da poezija još uvijek može biti etički čin i prostor očuvanja ljudske vrijednosti.

Zato se ova zbirka ne čita samo kao poetska knjiga već i kao svojevrsni dokument vremena, zbirka lirskih zapisa o čovjekovoj sposobnosti da preživi, sačuva pamćenje i očuva vlastito dostojanstvo pred licem istorijskog i ličnog zla.

Zbirka nije laka za čitanje, ona to i ne želi da bude. Ona uznemirava, provocira, boli i opominje. Ali upravo u tome leži njena umjetnička vrijednost. Dino Burdžović piše poeziju koja ne pristaje na zaborav, ravnodušnost i lažnu utjehu. Njegovi stihovi dugo ostaju u čitaocu, poput ožiljka koji podsjeća da je čovjek, uprkos svemu, dužan da osjeća, pamti i svjedoči.

Ova zbirka potvrđuje da poezija, čak i u vremenu ubrzane komunikacije i površnog pamćenja, može ostati prostor istine, savjesti i ljudskosti. Autor ne piše da bi ponudio odgovore, već da bi otvorio pitanja pred kojima nijedan čovjek ne smije ostati nijem. Upravo zato njegova poezija nadilazi granice lične ispovijesti i prerasta u univerzalno svjedočanstvo o ljudskoj patnji, otporu i potrebi da se sačuva dostojanstvo onda kada je ono najviše ugroženo ◆

Saladin Dino Burdžović rođen je 1968. godine u Bijelom Polju. Gimnaziju je završio u rodnom gradu, a književnost je studirao u Beogradu i Nikšiću. Njegov književni put počinje 1990. godine zbirkom „Hronika nepoznatog“. Slijede „Koncert za 1001 bajonet“, „Na tragu balade“, „Plastična operacija sna“, „Alkoholičar i ćelava djevojka“, „Lirika iz tetrapaka“, „Sonet o skoku sa zgrade“, „Immigrant’s Song“ i „Snijeg pada na Offenbach“. Njegov opus, međutim, ne ostaje samo u prostoru poezije. Tu su i romani, pripovijetke, publicistika, intervjui i druga djela, među kojima „Konstablerwache“, „Frankfurtske i druge priče“, „Berlin noćas mora pasti“, „Brus Li je umro u Bijelom Polju“, „Putopisi slijepog putnika“, „Hessen via Montenegro“, „Povratak u Schwarzerberg“ i druga. Pojedini naslovi iz njegovih knjiga zastupljeni su u više od pedeset antologija, zajedničkih zbirki i zbornika poezije i proze. Prevođen je na albanski, mađarski, poljski, bugarski, makedonski, slovenački, turski, francuski, ruski i njemački jezik. Član je više književnih i kulturnih udruženja, a jedan je od osnivača i stalnih članova Alternativne grupe „Monte Art“ iz Frankfurta. Od 1999. godine živi u Offenbachu, u njemačkoj pokrajini Hessen.

Književne nagrade i priznanja

Dug književni put Saladina Dina Burdžovića prati i veliki broj nagrada i priznanja. Među njima su „Ratkovićeve večeri poezije“, „Zlatni pjesnički prsten“, „Pjesnička riječ na izvoru Pive“, „Isak Samokovlija“, „Šumadijske metafore“, „Ivo Andrić“, „Ćamil Sijarić“, „Zavičajne staze Bihor“, „Risto Ratković“, „Zaim Azemović“, „Nagrada Ismet Rebronja“, „Nagrada Husein Bašić“ i nedavno Nagrada „Zavičajne staze“, 2026.

Početkom 2022. godine u Bijelom Polju uručeno mu je i najveće opštinsko priznanje — Nagrada „3. januar“.

KAJAT ĆEŠ SE

Piše: **Šefka BEGOVIĆ-LIČINA**

Sa grana ostarjelih breza, požutjelo lišće se naglo otkide, jesenji vjetar ga zakovitla i rasu po osušenim snopovima sijena, kraj kojih je kljucalo jato vrana. Tamo u daljini, rumeno nebo se grlilo sa blagim uzvišenjem išaranim zlatnožutim bojama. Nebom je polahko plovilo popodnevno sunce i najavljivalo skoru smjenu dana. Zrak je mirisao na pokošenu travu, na svehle divlje jabuke, na šipurke, ovčja runa i pomuženu jomužu.

Kao i svake jeseni, u dalekom pešterskom selu, mještani su se radovali zasluženom odmoru i željno čekali ona sijela sa ugodnim muhabetom, na kojem su momci curama slali ljubavne iskrice i krišom ašikovali.

Po završetku poljskih radova, jesen je bila predodređena za svadbe i veselja, rodna zemlja je opominjala za predah, za opuštanje i uživanje u predstojećem zimskom ćeifu.

Iako je sve u prirodi bilo bajkovito, u zraku se osjećala neka neobjašnjiva, zlokobna jeza. Vrane i svrake su čudno graktale, po nebu su oštrim kljunovima parale uznemirene oblake.

U kućici pokrivenoj šindrom, na sredini jedne sobice bila je gužva i primjetna pometnja. U mutvaku su žene na ognjištu mimogred dodavale po neku hrastovu trupinu, ubrađivale odvezanu šamiju i zbunjeno mahale glavom.

„Allah, Allah, kusura!!!“

U sobici do ulaza, u vrh mindera, na pustećijama je sjedilo nekoliko starijih ljudi i jedan momčić.

- E, moj, Eleze, što te dijete more zakahrit i ocrnit, to ne more ni Din dušman!
- Sabor, Ujkane, sabor! Nedo Bog, nije ti čora na obraz pljunula.
- Kako nije? Ko veli da nije?
- Babo, nije Ruva…
- Ti, jolpaze, prekini! Ni jednu da više nisi lanuo!
- Babo, ja…
- Rekoh da prekineš, da ne hamneš ni „a“! Nisam još teslim, još sam kadar ode upraljat, al…
- Ujkane, dina mi si ti prekardašio. Nisu se deca sporazumela, pa šta mu hoj sad?
- Kako, šta ću? Sami su se begenisali, sami ugovorili, mi him dali riječ i sad sve boš…
- Babo, ali…
- E, Hasime, ako si junak, kvrkni još koju, da ti ovom mačugom tintaru rascopam. Kad si tako rečit, što ne izuči za advokata, pa da braniš cijelo selo i sve nas, no mi tu svašta tamunjaš i prosipaš mahnitu pamet. Znam ja, šta znam. Na moju kuću koptisalo crnilo, mrčno, da mrčnije ne more bit.
- Ujkane, gajret, jadan ne bio. Što bi naši stari rekli „Svaki šer, ima svoj hair“. Ko zna u čemu je ovo tvojoj čori hair.
- Šala nije, moj Eleze, od mahnite pameti šćer mi džilitnu onaku sreću, izgubi onakoga deliju, kuću znamenitu đe bi ka hanka živela. Zaćotija se ibliska i ćotiluk joj slomi vrat. E, sad nek kući oči i nek za njim piži… Da Bog da mi ne živela ni dekiku…
- U, stokferullah, šta to pričaš, junače? Ona je tvoj drob, nemo tako klet svoj evljad.
- Šta, nemo? Kad ona mogade nizašta batalit sve ono što smo ugovorili i ne pomisli na rod ni na svoj nam, e, mogu i ja da je oterćim ka da je nemam.

Kad pešterski vjetar huknu, svirka poljem odjeknu, konji u kasu zahrzaše, na Ujkanovom krovu šindra zaškripi.

Tamo u drugoj sobi, na drvenom krevetu, preko tkanog čaršafa, na čelu uplakane djevojke prislonjen mokar peškir ispod ivice mu vire fliske krompira. Niz razdrljenu bluzu od bijelog malteza, raspletena crna kosa joj pala do pojasa i zatnutih dimija, oko grla joj uvoštanjen gajtan sa povećom hamajlijom. Neuzubillah, bila je kao mejt na teneširu opružena i spremna za gasul. Samo se povremenom jekom oglašavala da je živa.

- Ah, majkoooo!!!
- Ništa me ne zovi! Sad ti je dockan da hurliječeš, sama si sve zakuhala, pa sad udrobljeno hapaj! Bedrenica mi te pogodila, ka što te, je. Čengijo, tamoona. Udari nogom u nakav zenđil vagan pun rahatluka.
- Snaho, nemo tako koptisavat na svoj evljad. Nije vam nikaku bruku učinjela. Pobrkala jes, al sad šta hoj, bila rabota…
- Šta nemo? Majko, Ruvin inat nam svima pređe preko glava. Ona nam navali ovu grčinu, brez ni te ni ove. Mi smo ode cijeli vijek bili čuvena i poštena familija, čuvali obraz, držali besu, ali nam orfana odjedama svijema zaprži čorbu.

Kada se svirka približi i pjesme svatova se jasnije čuše, u kući nastade metež… Djevojka sa kreveta skoči, s glave joj skliznu mokri peškir, sa čela se kolutovi krompira po prostrtoj čergi otkotrljaše.

- Lele-ee, mennee! Ah, bikooo! Ja ovo preturit ne moguuu! Ubiću se! Znam ja šta ćuuuu! Zna-aam!
- Ruvo, polako sinak! Sramota je što toliko hurličeš za momka. Mlada si, zdrava, biće momaka, iha. Jedan se otego, drugi se protego.
- Biko, brez mog Hivza ne mogu ni dekik živet. Ah, hudi moj životeee!
- Seljamen kauljen min rabi rahim! Puhh, puh, šejtani od tebe bili daleko ka odavle sinjo more, ja Rabbbi!
- Ubiću seee!

Topot konja, svirka i pjesma svatova su bili sve bliži i sve jasniji. Na bijelom konju, zbunjena nevjesta je pod duvakom nepomično sjedila. Kroz prozirnu crvenu koprenu krišom je gledala ka Ruvinoj kućici gdje su na pendžerima zarovi primjetno podrhtavali i iza njih izvirivale nečije glave.

Iako je Hivza odavno begenisala, nevjesta Šeća je znala koliko je on volio Ruvu. Znalo je to i cijelo selo i spremalo se za ugovorenu svadbu.

Sjeti se kada ga je nedavno presrela iz vodenice i iznenađenog ga zagrlila. Bila je sigurna da je Ruva tu negdje i da će ih zagrljene vidjeti.

Nije marila za Ruvin bol, već kako će namiriti svoj ćejf „Poljubila sam ga, a čini mi se i on je mene. Namljela sam svoje, pa sad nek bide šta će bit…!“

Kad ih je iz daljine Ruva zagrljene spazila, vrisnula je i rastrčala se niz livadu. Za njom je vjetar donosio Hivzov krik: „Ruvooo! Stan-nniii! Ruvo-oo! Ono nije izisti-iine! Ono je greška! Ruvo, sta-ani!“

„Neću, mrš, neću! Beži od mene! Miči mi se, hrđooo!“ – dolinom je iz sveg glasa razorno vriskala. Pramenovi vlažne kose su joj zaklanjali vid. Posrtla je, padala, uspravljala se. Sa opancima u rukama, poput munje grabila je i livadama prosto letjela.

„Ruvo-oo!“ - Hivzov glas je slabio i tamo negdje iza seoske rijeke polahko utihnuo.

Poslije toga, Ruva vrijeme nije pamtila. Svu skrhanu bolom, roditelji, rođaci, Hivzovi drugovi, molili su, kumili, pravdali ga, ali ona za njega nije htjela čuti, niti ga vidjeti.

Iako ju je boljelo do dna duše, gdje joj je tinjao najljući žar, žarko ga željela zagrliti, iako je u mrčnim noćima pod pendžerom slušala Hivzov očajnički jecaj: „Ruvo, otvori. Ono je bila laža. Kunem se!“ – ponižena, razočarana, trpjela je, grizla usne, ali mu se nije htjela javiti.

Osjećala je kako joj u prsima srce ludački skače, ali joj inat nije dao pendžer

otvoriti, niti ga makar saslušati, ili mu oprosti.

„Ruvo, kajat ćeš se!“- noć mu je odnosila poslednji šapat.

Odjeven u bijelu vezenu košulju, među svatovima jašući na okićenom doratu, Hivzo je u džepu stiskao Ruvin biljeg, svileno čevre vezeno klobodanom, namirisano sapunom od zumbula. Dala mu ga je onog dana kada su se zakleli da će vječno biti zajedno.

Dok bi ker na svezanom lancu u kućari šutio, i krave u izbi preživale zadnji snop trave, on ju je u tihoj noći bojažljivo zvao:

„Ruvo, živote! Otvori, tu sam…“

Vrele ruke su se noću preko pendžera preplitale, iz usana im se slivao sok od šumskih jagoda, poljupcima ga jedno pretakali, srećom i uzdisima punili.

„Do groba tvoj“- noć je raznosila iskrenu besu.

Sav smeten, mimoilazeći pored kuće,

Pri kasu, nad crnim krupnim očima i debelim obrvama, pramenovi plave kose su mu na čelu vragolasto igrali. Krajičkom oka pogledao je ka Ruvinom pendžeru, gdje je mnogo noći čučao ispod i čekao da joj svi ukućani zaspu.

mladoženja Hivzo nesvjesno pogleda u pendžer. Spustivši glavu, kao za sebe, šapnu: „Kaješ li se?“

Iza odškrenutog zara, promoli se Ruvina glava. Kad im se pogledi sretoše i zamrači im vid, obostrana rana se otvori… Nečujni vrisak se prolomi nebom, utihnu svirku, Hivzo se trže, povuče uzde, konj odskoči i ka rijeci dolinom odjuri, Ruva na jastuk klonu.

U ušima joj odjekuje pljusak kiše, a oni zgučeni pod debelim stablom ostarjele zukve. Ona sakrivena ispod izvehtale čobanske kabanice, Hivzo pored nje drhti u mokroj košulji. Iako mu kroz nakvašeno lišće na kosu sipi kiša i sliva niz lice, on poskakuje i smije joj se. „Vijeka mi, nije mi zima. Sad će prestat kiša, samo što nije…“

Oko njih se izmiješala stada ovaca, njegova i njena, stiskaju se do njih, runa im golicaju mokre noge. Jednom im se baš tu na kiši, jedna ovca ojagnjila. Pod nju su poturali mokro lišće i iščupanu travu. Ruva je prva u ruke prihvatila šareno jagnje, onako toplo umotala u zapregu. Smijala se kada joj je tek ojagnjena ovca prišla, zablejala, a iz njenog krila jagnje pogledom tražilo majku. Čim je jagnje spustila na zemlju, radosno je uskliknula: „Hivzo, pogledaj ga kako taji i već traži majku!“

„Ti si, Ruvo, moje jagnje“- u šapatu, sa lica su mu se slivale kapljice kiše.

Sjećala se da joj tada nije bilo hladno, već joj se neka neobična toplina razlivala cijelom đovdom.

A onda, onaj čemer i on zagrljen sa Šećom…

- Ah, živote…! - naglas jeknu. Neke bratučede sa njom zaplakaše.

A tamo na obali rijeke, mladoženja Hivzo skliznu sa konja, zakorači u brzak i zaroni ka dnu... Upravi ka šarenom jagnjetu, zgučenom u žilama debelih joha…

„ Ruvo, kajat ćeš se…!“- voda mu uguši krik.

U osvit zore, Ruva skoči, odgurnu bratučede čuvarice i kroz vrata ko šimšik izletje, niz dolinu se rastrča.

„Hivzo ti je noćas u đerdeku grlio Šeću, pred vratima mu pjevali: ’Var se Hivzo, ne prevar se, đevojke su varalice… .’“ – zarivši joj mač u srce, naletnici joj ubrzaše trk.

Prije nego u dubinu vode zaroni, viknu:

- Hivzooo! Kajat ćeš seee! – još jedan krik rijeka progunu i u talasi ga odnesoše niz dolinu ◆

Iz predstojeće zbirke priča *Plavi lišaj*

H U J A

PASJI ŽIVOT SNAHE DULJKOVICE

Jednog ljeta, o Petrovu danu, uz velike vrućine, kad sve prigori i proklјuča, u našem selu rodi se dječak - dadoše mu ime Duljko.

Dječakova majka, Haza, pričala je, da su tolike vrućine bile da ga nije ni oblačila. Ruku na srce, nije ni imala šta da mu obuče. A eto, ipak, našla je neku vehtu bezanu krpu i uvila ga u nju da ga ne ispecaju i ne ispljuju muhe. Spustila ga je u praznu kolijevku, zastrtu sa malo mirišljave, suhe otave. Ničim ga nije uvezivala, pa se dijete slobodno razvijalo. A to mu je bila prednost u odnosu na onu djecu koju su mnogo pazili, zavijali i stezali povojima. Ko god ga je pogledao, još dok je u kolijevci bio, mogao je na djetetu da primijeti jedan crveni kružić u vidu fleke, na čelu između obrva.

Za takvu djecu, narod najčešće kaže da su na neki način obilježena.

Majka tog dječaka, bila jaka žena, prvorotkinja, pa je mlijeka za dijete imala napretek. Često je morala i da izmuza dojke, da ih ne udari „crveni vjetar“. Neposredni uzrok za taj crveni vjetar, tu poganu komplikaciju poslije porađaja, bio je otok dojki zbog nadošlog mlijeka. Bila je to vrlo nezgodna boljka, za koju u to vrijeme nije bilo ljekova. Mnogo je žena imalo problema s tim, a neke su i stradale, što je danas nezamislivo.

Tada su se azgini seoski momci, ko bajagi, nudili da „pomognu“ porodiljama, da ih oslobode tog pritiska i posljedica. Tek kad su se pojavili antibiotici, a to je bilo pedesetih godina prošlog vijeka, stalo se na kraj toj opasnoj porođajnoj komplikaciji.

U to doba, kada se porodi žena, u većini kuća u tim sandžačkim selima, za nju nije bilo nikakve poštede ni bolovanja.

Piše: **Bešir LJUŠKOVIĆ**

Možda bi žena odležala dan-dva, i odmah u polje, na posao. Novorođenčetu slabo se ko radovao, kao da se ništa nije desilo. Jedino, ako su neki roditelji imali više ženske djece pa se rodi muško. Rijetko je bilo radosti i šenlučenja, jer je, u svakoj kući, pogotovu u onim sirotinjskim, bilo dosta djece. Kao da je vladalo neko nepisano pravilo, što veća sirotinja, više djece. Bilo ih je u svakoj avliji kao piladi kad ih kvočka povede. Kad bi neka gospoda iz grada došla, iščuđavala bi se tolikom broju djece, jer to, u gradskim porodicama nije bilo uobičajeno. Tada bi im neki šaljivdžija iz porodice ponudio, da im uhvati neko, kao da su to pilad a ne djeca..

Kako se na selu živjelo isključivo od poljoprivrede, poslovi na imanju bili su preči od svega. Porodilje nimalo nijesu bile pošteđene. Možda dan-dva poslije porođaja, a poslije bi uprtile kolijevku na glavu i barabar s drugim ženam iz kuće na posao, na njivu ili livadu. Kolijevku bi ostavila u hladu nekog drveta da dijete melajćeti čuvaju; vjerovalo se da su melajćeti uvijek uz nejaku makanju.

U to poratno vrijeme, u našim krajevima, žene na selu, bile su vrlo malo poštovane. Morale su u polju da rade skoro kao muškarci, jedino što nijesu kosile. Kosidba se smatrala teškim – isključivo muškim poslom. Uveče je niko ne bi pitao, da li se umorila, a kamoli što drugo. Noću često mora da se budi zbog djeteta, pa nije znala da li joj je gori dan ili noć. Često sam čuo staricu Nazu, razboritu ženu, koja je imala običaj da kaže kako su te naše seoske žene prave paćenice. Da bi ta njena misao bila ubedljivija, ona bi, u razgovoru s nekim uvijek željela da istakne to, pa bi rekla: „Dobra krava muzara je više cjenjena od naše seoske domaćice.“ Svaki sagovornik to bi joj, uz ironičan osmijeh, uvijek potvrdio, ali niko nije pokušavao da to promijeni.

Život žena u čaršiji bio je potpuno drugačiji. One su živjele kao prave hanume, bez obzira na imovinsko stanje porodice. Zbog toga je svaka viđenija seoska djevojka težila da se uda u čaršiju. Nije to išlo lako, jer je bio dosta veliki jaz između čaršijskog i seoskog stanovništva. Da bi to nekoj pošlo za rukom, morala je biti iz bogatije i ugledne seoske porodice. I pored toga, često se takav brak, usljed raznih neslaganja, završavao razvodom. Sjećam se, da smo mi, seoska djeca, i pored toga što smo bili bolji đaci od gradske djece, bili uvijek potcijenjeni, posebno u tim mlađim godinama. Nekom bi se to odrazilo i na ocjene.

Jednoga ljeta, neka naša komšinica pošla je u njivu da žanje. Nije imala kod koga da ostavi dijete. Odnijela ga je i ostavila u kolijevci u hladu pod kruškom

divljakom navrh njive. Kad je došla da ga podoji, ugledala je skoturenu šarku na grudima djeteta. Vrisnula je i onesvijestila se; nije znala da li dijete spava ili ga je zmija zapuhnula.

Muž, koji je vezivao snopove, dozvao je jednog komšiju koji je bio vješt sa zmijama. Komšija je odmah dotrčao, dok je majka još bila u nesvijesti. Čovjek-zmijar, pažljivo je uklonio zmiju, bacivši

je podalje u neko šipražje ispod njive. U međuvremenu majka se osvijestila, prihvatila je dijete, naslonila ga na grudi i dugo plakala, blagosiljajući Boga i tog čovjeka što je uklonio zmiju.

Kad je zmijar bezbjedno završio sve što je trebalo, sjeo je pored kolijevke i duboko odpuhnuo, brišući svoje znojavo lice krajičkom tkanice. Vjerovatno je mislio kako je spasio još jedan život, učinio dobro djelo, da sutra ima pred Boga sa čim da izađe. A spasiti nevinu makanju, mnogo je veći sevap nego spasiti život odrasle osobe, koja može sama da se brani. To nevino, božje stvorenje, nije stiglo nikome da napravi nikakvo zlo, a moglo je da nastrada, da se nikad ne probudi.

Kad je malo uspio da se pribere, zmijar je zgrabio testiju koja je bila pored kolijevke, podigao je i pritiskao na svoja suva usta. Čuo se klokot iz žednog grla. Ostatak vode sasuo je sebi za vrat da se i spolja malo razhladi.

Odmah po rođenju, Duljkova majka Haza, primijetila je kako dijete ima poganu huju. Pokazivala se kroz dugi plač. Dok je još bio u povoju, njegov plač izdvajao se od plača druge djece. Bio je jači i nekako prkosniji. Svaki bogoviti dan plakao je u isto vrijeme. Obično bi počinjao sat prije nego se zvijezde na nebu pojave. Kad bi ga uhvati taj plač, nijesu mogli da ga smire. Majka ga je nosala po avliji, po bašči, njihala na rukama, pjevala mu, ali ništa nije pomagalo.Taj njegov neobjašnjivi plač, koji je kod svih izazivao čuđenje, trajao je oko sahat, a onda bi odjednom prestao, kao kad se radio ugasi.

Zimi je sve to bilo u kući i nije toliko privlačilo pažnju, ali ljeti, činilo se kao da je sa njim plakao cijeli komšiluk. Dok je dijete plakalo, dešavalo se nešto čudno, cijelo vrijeme u avliji je pjevao pijetao, kao da mu je pravio društvo. Možda je, svojim kokošinjim instinktom, shvatio njegov plač kao pjesmu, pa je htio da mu se pridruži. Ljudi nijesu vjerovali u to, pa su dolazili da se uvjere na licu mjesta. Čudili se i govorili: „Aman jarabi, šta je s ovim djetetom?“

Plačem bi uznemirio cijelu kuću i svu čeljad u njoj. Naročito je majka bila nesrećna i nemoćna u tim trenucima. Čak je osjećala i neku krivicu. Pomišljala je da to nije normalno, povezivala ga s raznim bolestima i brinula. Držala je, da sito i naspavano dijete ne bi trebalo toliko da plače, i to svakoga dana u isto vrijeme. Nadala se, da će to uskoro prestati - nažalost, nije prestalo, potrajalo je dugo.

Babe po selu, prosule su priču kako je neko djetetu poturio sihrove ili mu prosuo neku vradžbinu, a razlog su tražile u nekom grijehu njegove porodice.

Majci je bilo najteže. Što bi god neko nešto rekao o njenom djetetu, sve je išlo preko njene napaćene duše. Kad bi ga to uhvatilo, pritiskala ga je na svoje grudi, nosala ga i njihala u naručju, pjevala mu uspavanke, ne znajući šta će, plakala zajedno s njim. Podvezivala ga je duplim pelenama da se ne opuči od silnog plača.

Od muke, nosili su ga raznim vračarama, čašćavali ih peškešima, ali uzalud. Ponadali su se da tu hodže mogu nešto da pomognu, pa su ga nosili k svim čuvenijim hodžama u okolini. Obišli sve ljekare do kojih su mogli da dospiju, a dijete je i dalje plakalo.

Djed je posebno bio zabrinut za prvo muško unuče u kući. Kad god je trebalo,

osamario bi konja, popeo na njega snahu i diete i vodio ih tamo gde su čuli da bi im neko mogao pomoći. Na kraju, poslušali su neku čuvenu vračaru iz susjednog sela, koja im je rekla da će to s odrastanjem samo od sebe da prestane.

Vrijeme prolazilo, a Duljko stasa u naočitog i dobrog momka. Ali onaj plač, koji ga je pratio kao dijete prenese se i u ranu mladost, u nekom sasvim drugom obliku - pređe u huju. Huja je neka vrsta nekontrolisanog bijesa ili ljutine koja se javlja u naletima, često u isto doba dana ili poslije nekih uznemirujućih događaja. Kad ga uhvati huja, znao je da pobjesni i nije mogao da se uzdrži. Kako je rastao, dobijao je snagu, a ta njegova huja bila je žešća. U tim momentima dešavalo se da nekoga i napadne. Srećom, to nije dugo trajalo, možda oko sahat vremena. Poslije prestanka tog bijesa, Duljko je bio umoran i pospan.

Porodica shvati, da bi za Duljka bilo najbolje da ga ožene. Da mu nađu neku vrijednu i razboritu djevojku, makar bila i usjeđelica, jer ni on ne oskudijevaše s godinama. Smatrali su, da bi mu ona, promijenila život na bolje.

Ali teško je bilo naći takvu osobu, jer Duljko je bio sve, a najmanje poželjni neženja.

„Vjerovatno bi imao decu i formirao porodicu“, govorila je njegova brižna majka.

„Nije toliki hadalj, da ne može napraviti neko dijete. Bogami, ja, koliko pamtim, ima dosta sličnih njemu koji imaju po nekoliko djece, i sva su dobra i pametna.“ Tako je hesapila Duljkova majka.

Međutim, bilo je tu nešto što je posebno brinulo njegovu majku.

Za kalem treba naći i dobru podlogu.

A nije to bilo baš lako. I najveća sirotinja, dobro je gledala za koga će da uda svoju djevojku. S druge strane, kad bi se oženio, porodica bi ga oslobodila čuvanja govedi. Nije bilo uobičajeno da ljudi u tim godinama čuvaju goveda, pa makar bili i malo tanje pameti. Ženidba bi mu život promijenila iz temelja. Umjesto da čuva goveda, brinuo bi o ženi i djeci, što bi pojačalo njegovu životnu odgovornost i njegov ugled među seljanima, a time i ugled same porodice. O svemu tome razmišljala je njegova majka u želji da joj sin živi srećnije.

Trudila se Duljkova majka, i cijela porodica, da za njega nađu odgovarujuću priliku. Nije to nimalo bilo lako. Išlo je po onoj narodnoj: *„Đe ja nađoh za momka đevoju, ja ne nađoh za se prijatelje, a đe nađoh za se prijatelje, ja ne nađoh za Đoga zobnicu.“*

U jednom trenutku, njegova majka pomisli da bi bilo pametnije tražiti djevojku malo podalje, iz nekog susjednog sela. Znala je i ona onu narodnu, *da je čovjek najjeftiniji u svom mjestu*. Pritom pomisli da bi joj tu od velike pomoći mogao biti neki vješt čovjek iz sela, ako bi se bar malo zauzeo oko toga. Poče o tome ozbiljno da razmišlja, ko bi to mogao biti, ali i o tome kako mu se za to odužiti.

„Nahod“ - udari joj to ime odnekud u glavu.

„Naš komšija Nahod. Mnogima je taj nahodio i vješt bio svemu i svačemu, samo ga treba nagovoriti.“

Uspjela je nekako Duljkova majka da ga ubijedi da im u toj nezgodnoj raboti pomogne. Vjerovatno je to ubjeđivanje bilo s materijalnim „argumentima“.

Nahodovo angažovanje i njegova pomoć bili su vrlo korisni. Dobro se potrudi i nađe za Duljka jednu kršnu i vrijednu djevojku iz susjednog sela. Ništa joj se nije moglo zamjeriti, sem što je bila na ušima dosta tvrda. Vješti Nahod uspio je da joj to pripiše kao vrlinu, a ne mahanu, govoreći da su takve osobe mnogo poslušnije i bolje za saradnju. Svjesni svoje mahane, uvijek žele na neki način da je prikriju ili makar ublaže. Iako mladoženju Duljka gotovo niko ništa nije

pitao, izgleda da je i njemu djevojka bila po meraku. Njemu je bilo najvažnije da ona nije nešto bolešljivo ili veretizno i da ima na šta da prilegne, a tu je, Bogu fala, bilo svega potaman.

Šaleći se, to su potvrđivali i seoski momci, oni što sve vide i u sve se razumiju.

Najzad je Duljkova majka mogla da odahne, jer je Nahod završio posao kako treba. Sve ostalo Duljko je s berićetom trebalo da odradi. No, Duljko nije bio mnogo vičan da razmišlja i da traži začkoljice u životu, pa mu je sve što bi uradio lakše padalo. I ono što mu je još više pomagalo – za sve što bi uradio, ili bi mu se desilo van njegove volje, govorio je da je to po Božjoj volji. Seljani su znali za tu njegovu izreku, pa se niko nije usuđivao da mu daje kakve primjedbe o bilo čemu.

„Fala Bogu“, viknu Ćeko, jednog jutra čim izađe pred kuću. I ponovi to da to što reče dobije što više na značaju. „Fala Bogu, oženiše ga...“

„Koga?“, presječe ga njegova žena Zula.

„Njega, jadna, njega. Koga pokušava godinama, cijelo selo da oženi. Duljka, a koga drugoga. Duljko je neženja s najdužim stažom u selu.“ Pa, kao u inat ženi, dodade:

„Neka, vala, kao da sam se ja oženio. Da ne zamišlja cijelog života šta radi ona đavolja vjeverica pod haljinom.“

Ta vijest da oženiše Duljka, koja se pojavi malo po Aliđunu, brzo se proširi po cijelom selu i na neka susjedna. Neko se čudio, neko nije to ni pominjao; uglavnom cijelo selo znalo je to. Stari seoski lovac Bećo, u tu čast, oglasi se dva-triput svojom lovačkom puškom s brda Vikova, da cijelo selo čuje, belćim da potvrdi tu važnu vijest. Seoska djeca trčala su bosa po pokošenim livadama i uzvikivala:

„Duljko nam se oženi! Duljko nam se oženi!“

Ne prođe više od sahat vremena od te vijesti, a ono se spusti neki pljusak koji potraja i natopi žednu zemlju, koja je dugo bila bez kiše. Udariše porovi na sve strane. Voda je imala *boju struganog kamena i užeglog sunca*. Seljani to protumačiše kao berićet i za narod i za Duljka. Haj, mašala... a neka tumači kako ko hoće. I što je još čudno, niko ne pomenu njegovu huju i kako će nevjesta da je podnese. A Duljko je sigurno znao, da će mu je, nestrpljiva seoska usta, istresti kad tad, neće zaboraviti.

O Duljku smo dosta toga znali, a o nevjesti, mladoj Duljkovici, slabo što, sem da je kršna djevojka i da je iz susjednog sela. Imala je staru, bolešljivu majku, i stariju sestru koja je bila udata. Odugovlačila je udaju, nije bilo lako takvu majku ostaviti samu. Uporne provodadžije imale su tu svoje interese i navaljivale su, nijesu je ostavljale na miru.

Najzad, ona reče sebi, da je i ta udaja od Boga, pa neka ide tako. Pristade...

Kako će Duljkovica prihvatiti Duljka i njegovu huju i boriti se s njom kroz život, to niko nije mogao da predvidi. I ako je ona dosta toga naslućivala, morala je to da čuva samo za sebe, držeći se one narodne - *sama pala sama se ubila.*

Sve je bilo prepušteno vremenu, da ono pokaže to što skriva, iako je to porodica držala duboko u svojoj tajnosti. A bezdušno vrijeme u svom surovom hodu ne pokazuje poštovanje i pažnju ni prema kome, izbljuvaće svu prljavštinu što vuče sa sobom, u odgovarajućem trenutku.

Bješe rana jesen, iste te godine kad se Duljko oženio. Sunce odskočilo, svojim zracima otreslo rosu s mlade otave. Iz potoka počeli da se dižu pramenovi paučinaste magle. Uskoro će se pretvoriti u nježne oblačke na nebu dok ih sunčevi zraci ne raspršе.

Svi iz kuće prsli su za svojim poslom. Duljkovica u savardaku pored ognjišta pazi vareniku da ne pokipi. Rukom odgoni dim što joj štipa oči, psuje ga, okreće glavu na drugu stranu gde ga manje ima. Polako se privikava na novi dan. A novi dan nosi i novu nafaku, a kome šta donosi, to niko ne zna, samo onaj odozgo.

Iz bašče začu se galama. Duljkovica zaboravi mlijeko i iskoči iz savrdaka da vidi šta se napolju dešava. Nije mogla sve odmah da vidi, ćošak kuće bješe joj zatvorio vidik. Pomjeri se malo i ugleda Duljka kako nekom pritkom, mlati kravu zavezanu za šljivu. Rođak Šeko bori se da mu otme pritku. Ovaj navalio kao lud, ne može mu Šeko ništa.

Čula je, kako Šeko viče na Duljka:

„Ostavi kravu na miru, nije ona kriva. Kriv je onaj koji ju je ovdje zavezao.“

Krava se zametnula, ispušta klobukove bale, guši se. On ne prestaje da je mlati. Šeko haknu, iskočiše mu oči od bijesa i drmnu nekim brezovakom Duljka po leđima. Brzo presječe konopac i krava se svali na zemlju. Izbaci klobuk bale, otpuhnu.

Šeko, u bijesu viknu na Duljka:

„Ova krava je pametnija od tebe!“

„To nije krava, to je đavo“, uzvrati Duljko.

„Kakav đavo? Đavo je ušao u tebe i potpalio ti tu tvoju poganu huju. Znam ja dobro. Nije mi prvi put da to vidim i osjetim. Smiri se, da te ja ne smirujem...“ – progunđa u sebi, misleći da nema ništa gore od hujovita čovjeka.

Huja se teško smiruje. Ona nailazi iznenada i u talasima, kao kad voda u poplavama udari. Narod kaže, da se čovjek rađa s njom. Nije se lako boriti s hujom. Nekome ni hodžini zapisi ne pomažu. A teško je osjetiti kad će da naiđu ti njeni prvi talasi.

Nekad može za sebom da ostavi posljedice. Tako je komšija Hivzo, sredovječan čovjek, u napadu te pogane huje završio na konopcu. Kad su ga skinuli s te kobne grane, nijesu mogli da prebroje koliko zapisa nosi oko vrata. Često se za takvog čovjeka kaže: „Ne diraj ga, mnogo je hujovit.“

Duljkovica je bila iznenađena kako je Duljko nemilosrdno postupao prema kravi. Bili su to trenuci kad se prvi put počela sretati s posljedicama pogane Duljkove huje. Neku ledenicu osjetila je u stomaku, toliko jaku, da je pomislila da će je pratiti cijeli život. A da su, tog trenutka, neki đavoli tu naletjeli, sigurno bi joj šapnuli: „Teško tebi, Duljkovice. Čuvaj još to malo duše što imaš, jer čovjek bez duše je ništa.“

Ipak, ona skupi snage i priđe Duljku i, zajedno sa Šekom poče da ga smiruje.

Svaku njegovu ružnu izgovorenu riječ i svaku grimasu na licu osjećala je kao nešto što će je u životu pratiti. U tu svoju sumnju bila je sasvim sigurna, ali, pomislila je, da je još rano da o tome brine.

Duljko je još kao dijete pokazivao tu huju, koja se svakoga dana u isto vrijeme javljala u vidu plača. Kad odraste, to se pretvori u neku vrstu nekontrolisanog bijesa koji ga je povremeno hvatao. Nije

to bio običan bijes, nekad je išao i do gubitka kontrole i iskrsavanja raznih gluposti koje nijesu dolikovale normalnom čovjeku. Tu huju kod manje djece narod je smatrao kao neku falinku koja u odraslim godinama može prerasti u nešto drugo, mnogo opasnije. Zbog toga se narod plašio takvih ljudi i držao se dalje od njih.

Duljkovica je počela da primjećuje kako se ta njegova huja sve više pokazuje i sve više otkriva karakter tih hujovitih ljudi – čudan i nepredvidljiv. Bilo je, u njegovom ponašanju, svega i svačega. Ali, kad mu jednog dana, skidoše konopac s vrata i jedva mu spasiše život, Duljkovici je sve postalo jasno. I ono kad je htio Šeka da zadavi i kad je digao sjekiru na prvog komšiju Hivza i još mnogi drugi njegovi čudni postupci.

Ono najgore tek je dolazilo. I Duljkovica se plašila toga, ali nije mogla ni pomisliti da će joj se život pretvoriti u pakao, kad Duljko počne tu huju da iskaljuje na nju.

Jednom kad ga uhvati ta pogana huja, on uspje da zaveže za šljivu svoju ženu i poče je tući kao onu vezanu kravu što je tukao. Srećom naiđe njegov mlađi brat i spasi je. Tu je zaista bilo gusto, mogao je tu Duljko da nastrada. Njegov brat nije bio hujovit, ali je bio veoma prijek, uz to i vrlo snažan.

U izbi je moglo biti najgore, ali je tada Duljkovica uspjela da iskoči kroz mali prozor kroz koji se đubre izbacivalo.

Ti njegovi nasrtaji i prebijanje Duljkovice ponavljali su se više puta. Uvijek poslije toga, onako nagrđena, Duljkovica bi bježala u vrh sela, kod jedne udovice, svoje rođake. Svaki put kad bi morala da bježi i ostavi djecu, za njom se kao plamen vukao dječji plač, pretećи da joj spali i ono malo duše što je ostalo.

Kad bi se, onako nagrđena, pobola pred kućom i kad bi je rođaka ugledala, odmah bi počela da viče:

„Opet? Eh, Bog ga nagrdio, budala. Nije žena za njega. Ruke mu se osušile, da Bog da. Treba ga prijaviti miliciji, pa neka ga milicija izlema, da vidi kako je to. Lako je tući bespomoćnu ženu!“

Uvela bi je u kuću, skuhala bi joj kafu i pokušavala da je smiri.

Kad se primiri, molila bi svoju rođaku da joj slije stravu, činilo joj se da to pomaže. Plakala bi po cijeli dan, plašeći se da ne isprebija djecu. Pela se na brijeg iza kuće, pažljivo slušala da se tamo ne čuje neka galama ili plač.

Poslije nekoliko dana, kad bi se situacija smirila, ta njena rođaka uzela bi je za ruku i vratila je Duljku, koga bi dobro izgrdila. Rođaka je morala da se potrudi, jer je ona uvijek nerado pristajala da se vrati.

Duljko je imao staru majku, mnogo tešku ženu, koja je bila veliki spletkaroš. Kad je Duljkovica došla u tu kuću, sve komšinice su je žalile. Unaprijed su znale kakav je život čeka.

Sve spletke koje su se dešavale i završavale ćutecima i patnjom Duljkovice, njena svekrva bi bar malo zapaprila.

Kad bi moja majka vidjela nagrđenu Duljkovicu, zaplakala bi i počela da kune tu njenu belaj svekrvu:

„Eh, Bog je ubio, kakav je to baksuz žena! Alaha mi, umiraće u najtežim mukama, vidjećete.“

Najčešći uzrok Duljkove ljutnje bili su ručkovi koje je Duljkovica donosila na livadu ili njivu, zavisno od toga gde su se radovi obavljali. Nosila je Duljkovica u sebi neku čudnu tvrdoglavost koju je znala dobro da prikrije. To je Duljka posebno nerviralo.

U koliko god da joj je Duljko rekao da donese ručak i da ne kasni ni minut, ona bi uvijek zakasnila. To se ponavljalo i dovodilo Duljka do ludila. Da li je to bila neka vrsta inata i neodgovornosti, niko nije znao, čak ni ona sama. Često je ljeti bilo radnika koji su pomagali, pa kad bi se sve to zakuhalo i ispalo ružno, ljudima bi često presjeo ručak jer su morali da brane Duljkovicu.

I pored tolikih ćuteka, Duljkovica je neprestano ponavljala istu grešku – i dalje je kasnila. Nikome, a Duljku ponajviše, nikako nije bilo jasno zašto to radi, kao nekome u inat. Razmišljao je dugo o tome, a nije mogao da nađe nikakav odgovor. Išao je i kod viđenijih ljudi u selo da se posavjetuje, ali ni oni mu nijesu ništa pomogli. Jedino mu je Gojko, poznati čitalac u selu, koji se ne odvaja od knjige, pomenuo onaj stih iz *Gorskog vijenca*: „*Ćud je ženska smiješna rabota*...“ Duljko je pobjegao kao oparen, plašeći se da ovaj ne nastavi da mu i dalje deklamuje stihove, imao je tu naviku.

Koliko god da je Duljko bio surov i nepravedan prema njoj, ona nije umjela ili nije imala snage da utiče na njega, da taj svoj život učini podnošljivijim. Čak i kod onih ljudi koji imaju lošu dušu, vjerujem da postoji bar jedan zračak koji može da bljesne i učini život boljim i toj osobi i onima oko nje.

Kakav je Duljko bio prema drugima, očekivali su da će takav biti i prema sebi, da će završiti na neki surov način. Naprotiv, bilo je sasvim drugačije. Jednog jutra, kad se probudio, počeo je da se preznaja i povraća. Ukućani su se okupili oko njega, pokušavali da mu pomognu. Nije bio vajde, samo je zatvorio oči i zaspao. Utonuo je u vječnu tamu. Njegov brat, tužnim glasom, pred familijom, reče:

„Fala Bogu što majka preseli prije njega, Bog je pogledao. Nema ništa gore nego kad majka sahrani svoje dijete. To je najcrnja Božja kazna.“

Duljkovica je tako taljigala taj svoj mučni život i vjerovala da to tako mora, da drugačije ne može. Mirila se s tim. Ćuteći, u tišini, preživljavala je svak jad i bijedu, da se nikome i ne požali. Da ispred nikoga ne ispusti suzu, niti izusti ružnu riječ. Da ne skrene lošu pažnju na sebe.

Majka mi je pričala da se Duljkovica, kad je ostarala, potpuno promijenila. Mnogo se bila pogrbila od napornog rada, starosti i Duljkove pogane huje. Nos joj se vukao po zemlji, mogla je da vidi samo na nekoliko metara ispred sebe. Komšinice su govorile: „Vidi ove nesreće na šta liči!“ Ko zna da li bi i to rekle, da nijesu znale da ništa ne čuje.

Pričali su da su je poslije Duljkove smrti gledali kako troši svoje posljednje dane života, idući četvoronoške za svojom kravom. Pričali i čudili se... A čuđenje, bez sažaljenja i želje za pomoć, ide od bezdušnih, nerazumnih ljudi, koji još nijesu osjetili pravu gorčinu života. Ide od onih kojima je lakše da svima sude i presuđuju nego sebi. Koji nisu upamtili onu narodnu, *da se ne treba oholiti tuđoj nesreći, jer se to može desiti i njemu.*

Zbog takvog vremena, običaja i mentaliteta, u tim našim krajevima svaka krava muzara bila je više cijenjena od naše seoske domaćice ◆

SUĐENJE U SPORTU – ISKUSTVA, SJEĆANJA I NEPRAVDE

U sportu nema segmenta koji je toliko na udaru javnog mnjenja, navijača, trenera i medija kao što je suđenje, odnosno sudije. Uloga sudija u svakoj sportskoj disciplini regulisana je pravilima i protokolima i naizgled ih je lako primjenjivati u praksi: na terenu, parketu i raznim drugim podlogama. Međutim, svi mi koji pratimo sport znamo da je to jedno od najtežih, odnosno najodgovornijih zanimanja na našim prostorima, posebno u nogometu, košarci, rukometu, vaterpolu i borilačkim sportovima. Imamo i sportske discipline u kojima je uloga arbitara prvenstveno kontrolna, poput atletike, tenisa i skijanja.

Sobzirom na veliko iskustvo u sportu, pokušat ću dočarati neka svoja iskustva i spoznaje. Svi smo svjesni uloge sudija jer zamislite šta bi se dešavalo na utakmicama i takmičenjima kada ne bi bilo sudija. Zato moramo biti realni u tretiranju arbitara jer su, u konačnici, to ljudi koji vole sport. Većina njih trenirala je neki sport i zato treba imati tolerancije prema greškama koje nisu tendenciozne i koje ne utiču na rezultat.

Kao aktivni fudbaler nisam pridavao veliku pažnju sudijama. Više sam se nervirao kao navijač, ali sam kao sportski aktivista imao raznih doživljaja o kojima bi se mogao napisati roman. Dešavalo se da i ja budem u ulozi sudije na turnirima u malom nogometu i na trening-utakmicama u košarci. To je bila jedna relaksirana situacija, ali ponekad je bilo neprikladnih verbalnih reakcija, bez sankcija.

Piše: **Ekrem Ferhatović**

Prva sezona u KK „Željezničar“, Prva B liga bivše Jugoslavije, donijela je svakakve situacije, ali sve se svodilo na to da, ako niste zadovoljni, imate pravo napisati prigovor u zapisniku i najaviti žalbu. U 99 posto slučajeva to nije imalo efekta jer su sudije, komesari i kontrolori dio istog esnafa; međusobno su kolegijalni i štite sebe i svoje kolege. Klubovi nastoje imati korektan odnos jer, kada dođete na udar, to vam je kraj što se tiče rezultata.

Sezona 1987/88. u „Želji“ bila je turbulentna. Prvih šest utakmica, isto toliko poraza. Na moj prijedlog, pokojni Rajko Maravić napravio je rez u ekipi, eliminisao nekoliko igrača i počela je borba za opstanak u ligi.

Na kraju sezone igrali smo posljednju utakmicu protiv direktnog konkurenta, KK „Celje“ iz Slovenije. Ko izgubi, ispada i ide u niži rang. Neko iz uprave kluba predložio je da pokušamo ubijediti sudije da budu na našoj strani i pomognu nam u odlučujućem meču.

Jedan sudija bio je Jović iz Zagreba, koji je došao dan uoči utakmice. Večera u jednom poznatom restoranu u Sarajevu bila je više kurtoazna, bez direktnih aluzija na utakmicu, jer se smatralo da će taj gest i pažnja ići u našu korist i da će nam se sudija revanširati na adekvatan način.

Drugi sudija bio je Stojanović iz Loznice. Uprkos našim naporima da saznamo kada dolazi i gdje odsjeda, ostali smo bez rezultata. Došao je tek na dan utakmice. Sjedio sam u bašti hotela „Evropa“, u društvu igrača Todorovića iz KK „Celje“. Uspio sam se samo pozdraviti sa sudijom i otići u SD „Skenderija“ na odlučujući dvoboj za opstanak.

Utakmica je bila izjednačena, egal gotovo do posljednje minute. Onda je sudija Stojanović dosudio nekoliko „ničijih lopti“ u našu korist i pobijedili smo. Uslijedila je neviđena radost stručnog štaba, igrača i navijača, dok su kod protivnika zavladali tuga i suze.

Na poziv Rajka Maravića pristajem i preuzimam funkciju sekretara KK „Novi Grad“, koji se takmičio u Republičkoj ligi BiH. Sezona 1989/90. bila je bez stresa. Za mene je to bila nova sredina, ali sam se brzo uklopio. Sarađivao sam s kolegama koji vole sport, posebno košarku: braćom, pokojnim Simićima - Simom i Bobom, rahmetli Sejom Hadžimuratovićem, Nebojšom Kokošarom i drugima.

Naredna sezona bila je izazov. Ambicije su porasle, a cilj je bio ulazak u Prvu B ligu Jugoslavije. Klub je bio sastavljen pretežno od studenata i nekoliko afirmisanih igrača, s kapitenima Bašovićem i Redžićem, uz nekoliko pojačanja: Bošnjak iz KK „Breza“ i Ječmenica iz „Želje“ iz Čačka. Bila je to respektabilna ekipa, a uz dobre pripreme u Zakopanima u Poljskoj, rezultati su bili odlični.

Sve u svemu, odlučujući duel s direktnim konkurentom, KK „Borac“ iz Banje Luke, u 20. kolu u dvorani „Borik“ bio je

presudan za ulazak u viši rang.

Na toj utakmici sudije Berbić i Tirić brutalno su nas pokrale. Isključili su naše najbolje igrače, Bošnjaka i Bašovića, zbog pet ličnih grešaka, pa je Borac slavio sa šest poena razlike. Iako smo bili bolji tokom sezone, deklasirali smo ih u Sarajevu s 25 poena razlike. Banjalučani su shvatili da bez pomoći sudija nema uspjeha. Navedene sudije odradile su svoje, a mi smo to znali. To mi je priznao i sesudije bile podmićene sa 100 KM od strane predstavnika i finansijera KK „Sarajevo“, izvjesnog Mutabe.

Poslije ovakvih iskustava donio sam odluku da nikada neću tražiti usluge sudija, ni verbalno, a posebno ne novcem.

Najbolji primjer takvog stava jeste presudna bitka za ulazak u Prvu ligu BiH u sezoni 2007/08. Iako sam bio predsjednik kluba od 1991. godine, u toj sezoni imao sam loš odnos s komesarom lige Laranga, štrajk igrača i otkaz šestorici igrača – sve su to bili problemi, ali nisu bili ključni razlog za odustajanje od nastupa na završetku polusezone.

U drugoj utakmici u Mostaru protivnik je bio KK „Zrinjski“. U neizvjesnoj utakmici slavili su Mostarci, ali poslije utakmice moj poznanik, delegat Jakovljević iz Banje Luke, rekao mi je da je Nihad Imamović preko sudijske organizacije, odnosno sudija, maltene naredio da nas

kretar Borca Đuričković kada smo se sreli u šeheru, nakon 15 godina.

Ratne 1994. godine obnovio sam rad kluba „Novi Grad“ i bili smo hit Kantonalne lige. Svjesni teške situacije, imali smo dobre odnose s rivalima, komesarima i sudijama. Međutim, jedan meč s KK „Sarajevo“ u Skenderiji ostao mi je urezan u memoriji dok sam živ.

Bili smo bolji, ali moji poznanici, arbitri Duškaj i Alatović, brutalno su nas pokrali. Posljednje dvije minute odigrali smo s tri igrača: Bašovićem i juniorima Kenanom Avdićem i Kovačevićem. Napravio sam incident, umalo sam linčovao sudije i dobio adekvatnu kaznu. Međutim, poslije izvjesnog vremena saznao sam da su setovićem iz Tuzle. Ipak, kada sam pročitao nominaciju sudija, bio sam izuzetno smiren jer je prvi sudija bio najbolji sudija u BiH, Ademir Zurapović.

U sportskoj dvorani na Ilidži odigrali smo odličnu utakmicu, pobijedili KK „Cazin Limometal“ i ostvarili san – ulazak u Prvu ligu.

Međutim, prijatelji su mi skrenuli pažnju da je za Cazin navijao tadašnji predsjednik KK „Bosna“. Pretpostavio sam da su razlog tome poslovne veze sa sponzorom kluba iz Cazina.

Osveta je stigla u sezoni 2008/09. Promjena trenera, kašnjenje s pojačanjem Mekićem i njegova povreda, neiskustvo igrača, mentalna blokada i strah od višeg unište i izbace iz lige.

Vidio sam to na djelu već u prvoj utakmici protiv Leotara, a kulminacija je uslijedila u šestom kolu protiv Posušja na Mojmilu. Takvu otimačinu nisam vidio u životu. Tehničke greške, nesportski potezi i poraz bili su neminovni.

Uloga Don Kihota bila je besmislena, posebno u bh. košarci, gdje jedan moćnik uništava drugi klub zbog svojih ličnih razloga. To je katastrofa.

Sezona 2009/10. u A1 ligi bila je izazovna, s izmijenjenim sastavom i novim trenerom. Međutim, namještena utakmica u Krajini između KK „Bihać“ i KK „Cazin“ odlučila je našu sudbinu i ispali smo u niži rang, A2 ligu.

Definitivno, moja odluka i odluka uprave bila je da odustanemo od igranja u bh. košarci jer nismo mogli prihvatiti da moćnici i političari odlučuju o našoj sudbini.

Nešto iz te sezone posebno me se dojmilo. Moje primjedbe i prigovori na suđenje Lušije iz Kaknja rezultirali su njegovim odustajanjem od suđenja i prelaskom na poslove delegata, odnosno komesara.

Prva utakmica te sezone bila je u Bihaću. Poslije podbacivanja naša ekipa imala je posjed lopte, uslijedila je kontra i brutalno zakucavanje našeg igrača. Sudija je svirao tehničku grešku. Svi smo ostali šokirani i bez komentara.

Međutim, poslije utakmice uložio sam prigovor jer nisam mogao vjerovati da je dosuđena tehnička greška. Sudija je bio solidan igrač u bh. košarci i smatrao sam da treba razumjeti suštinu i bit košarke. Nije imalo nikakve veze s tim što je u pitanju bio moj sin Elvis i njegovo zakucavanje.

Kada nešto krene naopako, onda se to ponavlja. Na nekoliko utakmica imao sam argumentovane primjedbe na suđenje navedenog sudije. Lušija je shvatio poruku da nije za suđenje i jednom prilikom, na kafi u Kaknju, priznao je svoje greške, rekavši da je bio arogantan i bezobziran.

Na sugestiju Almira Akšamije pristajem biti delegat u bh. košarci. Položio sam testove i krenuo s utakmicama.

Na putovanjima i druženjima sa sudijama bolje sam ih upoznao i uvidio da svi imaju i dobrih i loših strana kada je riječ o suđenju. Međutim, ja sam davao ocjene i djelimično uticao na njihove karijere.

Poenta je da oni vole sport, da im je suđenje hobi od kojeg vikendom mogu pristojno zaraditi, te da većina njih studira, odnosno ne živi od košarke.

Sugestija mojih kolega komesara bila je da rad sudija treba biti u prvom planu, a ne sama igra. To nisam mogao prihvatiti, pa sam se nakon jedne sezone zahvalio na saradnji. I danas uživam u gledanju utakmica isključivo kao navijač.

Posljednjih godina, tačnije od 2022. godine, sportsku javnost, a posebno ljubitelje košarke, opterećuje trakavica, odnosno spor između, po meni, najboljeg poslijeratnog arbitra Ademira Zurapovića i Upravnog odbora KSBiH, odnosno sudijske organizacije.

Prema propozicijama FIBA-e, sudija koji napuni 50 godina ne može više biti aktivni sudija, odnosno ne može suditi. Međutim, postoji i odluka iste FIBA-e da se u posebnim i izuzetnim prilikama izuzetno kvalitetnim sudijama može dozvoliti da sude još jedan olimpijski ciklus od četiri godine, uz redovna testiranja i kontrole psihofizičkih sposobnosti.

Tako smo došli u apsurdnu situaciju da Zurapović sudi na evropskim i svjetskim prvenstvima, kao i na Olimpijskim igrama, ali ne može u BiH, iako komesari u nižim ligama i dalje koriste njegoveb usluge.

Ademir Zurapović rođen je 1972. godine u Tuzli i, kao i svi klinci u to vrijeme, bavio se sportom i trenirao košarku. Zbog povrede koljena počeo je suditi svojim drugarima još u srednjoj školi, a potom je napredovao s regionalnog na republički nivo.

Devedesetih godina igrala se kvalitetna košarka i bilo je izazovno suditi širom BiH. To vrijeme obilježili su solidni sudije, a predvodili su ih Goran Radonjić, Zdravko Kurilić i perspektivni Almir Akšamija.

Korak po korak, Ademir je stigao do FIBA-ine licence 1995. godine i započeo međunarodnu karijeru, za koju slobodno mogu reći da je vrhunska.

Za svoj predani i profesionalni odnos nagrađen je mogućnošću da sudi na Olimpijskim igrama 2020. i 2024. godine, kao i na svjetskim prvenstvima 2019. i 2023. godine te više puta na evropskim prvenstvima.

Kuriozitet je da je s kolegama sudio dva finala: 2022. godine duel Španije i Francuske, a 2025. godine izuzetno uzbudljiv duel Njemačke i Turske.

Još jedna utakmica bila je u fokusu svjetske košarkaške javnosti. Riječ je o polufinalu na Olimpijskim igrama 2024. godine, famoznoj utakmici između Amerike i Srbije, u kojoj su Srbi, predvođeni Jokićem, bili blizu pobjede. Međutim, nekoliko Ademirovih odluka, prema njihovom mišljenju, omogućilo je favoritu prolazak u finale i osvajanje zlata, koje se nekako podrazumijeva kada nastupa *Dream Team* iz SAD-a.

Sudio je i u Euroligi, ali kada je došlo do razlaza 2007. godine, Zuka je ostao vjeran FIBA-i i njenim takmičenjima. Mislim da je poslušao savjet, odnosno preporuku svog mentora, bivšeg arbitra Mirsada Džonlagića, koji je dugi niz godina obavljao funkciju člana *FIBA Europe Boarda* i FIBA-ine svjetske komisije za

takmičenja.

Za ovakvu karijeru bilo je potrebno mnogo odricanja, edukacije, seminara i klinika na kojima nema stajanja. Ulažeš u sebe, usavršavaš znanje i pratiš promjene pravila i propozicija.

Stalno si pod paskom i kontrolom

mentora, delegata, trenera, igrača, navijača i medija. Potrebno je biti mentalno i fizički jak te izdržati pritisak.

Zuka, kako mu je nadimak, ima odličnu komunikaciju s kolegama s kojima sudi, igračima, trenerima i navijačima. Uz osmijeh objašnjava zašto je donio određenu odluku, svirao faul, korake ili nesportski prekršaj.

Sudio nam je bezbroj utakmica i moram priznati da uglavnom nisam imao primjedbi. Kada se sretnemo, uvijek se prijateljski i srdačno pozdravimo.

Da bi ostao u formi, osim kondicionih priprema, moraš skautirati ponašanje igrača i trenera kako bi mogao adekvatno reagovati. Poznato je, naprimjer, da su sudije izbjegavale ući u vidno polje pokojnog trenera Duška Vujoševića.

Ili jedan detalj koji je iznenadio Zuku: selektor Amerike, legendarni Gregg Popovich, pozdravio ga je riječima: „Zdravo, Ademire!“ Za vrijeme utakmice Gregg je konstatovao da Zuka nije nervozan, na šta je Bosanac duhovito replicirao: „Ko je preživio dva razvoda, nema stresa.“

Druga situacija desila se kada je fenomenalni Dončić opsovao i opravdano dobio tehničku grešku. Počeo je protestovati, na šta mu je Zuka odgovorio da zna ko je dobio najviše tehničkih grešaka u NBA ligi u prošloj sezoni. Do kraja duela Dončić više nije progovorio sudijama.

Fascinantno je koliko tehnologija prati suđenje. Desetine kamera snimaju rad sudija. Tendencija je da bude što manje grešaka. Naprimjer, u posljednje dvije minute sudije imaju pravo pogledati snimak, zatražiti čelendž i provjeriti jesu li eventualno pogriješile.

Koliko je Zuka predan suđenju pokazuje i primjer kada je, poslije jedne utakmice, shvatio da nije svirao namjeran faul. Svjestan greške, sutradan se spakovao i otišao kući.

Posljednjih dvadeset godina obilježio je Pero Obradović, koji je uspješno sudio Euroligu do penzije. Sada njegovim stopama ide još jedan Hercegovac, Dragan Porobić iz Trebinja. Mnogo su obećavali Ernad Karović i Haris Bijedić, ali su stali na pola puta. Tu je i plejada sudija koji obećavaju: braća Nikšić - Nermin i Tarik, Samir Kadrić, Maid Lasetović i ostali.

Generalni zaključak jeste da je suđenje u košarci veoma kompleksno i zahtjevno. U djeliću sekunde treba donijeti ispravnu odluku. Dobar dio navijača ne razumije da trojica sudija imaju svoje zone, odnosno dio terena koji kontrolišu. Bitno je uspostaviti ujednačen kriterij, posebno kada je riječ o nedozvoljenom intenzitetu prekršaja. Koraci se sve manje sviraju, kao i tri sekunde u reketu. Najgora opcija je kompenziranje nakon evidentne greške.

Svjedoci smo ovih dana spora između sudija i ABA lige, odnosno klubova koji nisu prihvatili ultimativni prijedlog da se takse sa 700 eura po utakmici povećaju na 1.200 eura. Također se traži regulisanje troškova prevoza, smještaja, ishrane i dnevnica. Klubovi su odbili prijedlog, liga je prolongirana za sedam dana i pronađeno je alternativno rješenje. Angažovane su sudije s B liste iz nekoliko država, ukupno njih 31: iz Kolumbije, Švedske, Poljske, Rumunije i Slovačke, dok najveći broj, normalno, dolazi iz EX-YU prostora. Apsurd je da nema nijednog arbitra iz Srbije, koja ima najviše klubova u ABA ligi.

Nije da nije bilo namještanja u košarci, ali jedna priča vezana je i za moj klub, „Novi Grad“. Doduše, u tom periodu bio sam izvan struktura kluba. Nekoliko igrača pristalo je da pusti KK „Kakanj“ da pobijedi za po 100 KM, a glavni operativac, vječiti sportski radnik, za režiju je dobio 1.800 KM. To mi je lično ispričao.

Problem je dokazivanje jer košarka nije toliko u fokusu sportske javnosti kao nogomet, tako da te prljave, zakulisne igre ostaju ispod radara. Bio sam gledalac na rukometnim utakmicama i gledao kako sudije režiraju rezultate, uglavnom u korist domaćina. Nekoliko puta sam napustio dvoranu. Bilo je mučno gledati.

Kako definirati nogomet, koji je postao jedan od najunosnijih biznisa u svijetu, u kojem se prometuje milijardama eura i dolara? Najbolji primjer jeste nedavno Svjetsko prvenstvo. FIFA je profitirala 11 milijardi dolara, a iritantni i korumpirani predsjednik Infantino htio je prodati Svjetsko prvenstvo privatnim firmama. Srećom, spriječen je, a sada se očekuju istrage, optužnice i suđenja. Nadam se da će proći kao njegovi prethodnici Platini i Avelanž, kojima je presuđeno zbog korupcije.

Najpogodniji za namještanje utakmica jesu sudije: penal, ofsajd, kartoni - spektar

mogućnosti za kreativno otimanje je veliki. Prioritet u režiranju imaju klubovi, čelnici, treneri i igrači, a potom i menadžeri. Najpoznatiji je bio Vlado Đarovski, koji se hvalio svojim nedjelima. Bizarno je kako je u svojoj državi, Makedoniji, plaćao i namještao nogometne utakmice u nižim ligama. Rezultati poput 45:4 i desetine golova bili su tragikomični. Bio je kažnjavan i osuđivan, ali nije odustajao sve do smrti.

Stepen korupcije i namještanja duela kulminirao je 1986. godine u EX-YU, kada je Slavko Šajber, predsjednik saveza, poništio čitavo prvenstvo. Međutim, klubovi su preko sudova poništili njegovu odluku i vratili sebi titulu i plasmane.

Najveći monopol imala je Crvena zvezda, koja je poklopila sve segmente FSJ-a. U prilog toj činjenici govori i broj titula. Koliko su dominantni u srbijanskom prvenstvu govori i to što je ono u posljednjih deset godina postalo besmisleno: unaprijed se zna ko će biti prvak i osvajač Kupa. Do prošle sezone vječiti drugi bio je Partizan, međutim, došlo je do šokantne promjene i crno-bijeli se ove sezone bore za opstanak.

Kladionice su postale pošast broj jedan u sportu. Osim što uništavaju pojedince i porodice, profitiraju milijarde eura. Posebno su na lošem glasu kladionice u Aziji, koje niko ne može kontrolisati. Zamislite kada neko uloži milione na ishod meča, broj golova, kornera ili kartona. Osjećam da nema limita u ovom ludilu.

Rijetko je koja istraga opravdala sumnje i kaznila protagoniste. Sve se uglavnom svede na teorije i sferu zavjere.

Jedna informacija koju sam dobio u septembru 1991. godine vezana je za konferenciju FSJ-a, mada su je Slovenija i Hrvatska već napustile. Bio je to pokušaj spašavanja onoga što je ostalo. Kada sam čestitao svojim prijateljima, novinarima i zvezdašima na tituli prvaka Evrope koju je Crvena zvezda osvojila u Bariju protiv francuskog Olimpika, kolege su mi rekle da je Džaja kupio austrijskog sudiju Huberta Forstingera za 400.000 dolara u polufinalnoj utakmici protiv Bajerna u Minhenu. Ni dan-danas ne znam je li to bila šala, jer su bili sasvim ozbiljni. Nikada nisam dobio potvrdu te informacije. Zakon *omertà*, odnosno zakon šutnje – nisam siguran šta je tu bilo.

Jedna, kao biva, anegdota bila je priča o sudiji, bh. arbitru Salemu Proliću, koji je sudio vječiti derbi u Beogradu. Bilo je proljeće 1992. godine. Navodno je, kao slučajno, pogledao u džepove sakoa: u jednom je bilo 25.000 maraka, a u drugom isti iznos, u kovertama. Dilema je bila šta da radi. Srećom po njega, ishod je bio neriješen.

Nije samo novac bio u igri. Tu su bili namještaj, usluge dama lakog morala, odijela, večere, izleti i putovanja na svjetske destinacije, a ponekad i opijati. Ima se, može se.

U BiH su se poslije rata jedno vrijeme znale tarife: 10.000 KM za glavnog sudiju, a za pomoćne od 2.000 do 5.000 KM. Međutim, UEFA je uspjela kontrolnim mehanizmima gotovo ukinuti korupciju, pa je sada postalo normalno da gosti, ako su bolji, pobijede domaćina, što je ranije bila prava rijetkost.

Sad zamislite da iz takvog sistema jedan bh. sudija pravi vrhunsku međunarodnu karijeru, a to je Sarajlija ***Irfan Peljto***, rođen 1984. godine u Sarajevu.

Kao i njegovi sugrađani, Peljto je kao dijete preživio sve strahote agresije na BiH i počeo trenirati nogomet u FK „Željezničar“. Međutim, uvidio je da nije toliko talentovan da napravi dobru karijeru, pa je odlučio posvetiti se suđenju.

Veliku podršku imao je od svog oca, koji je također bio dobar sudija. Otac mu je doslovno rekao: „Stojim ti na raspolaganju u svim segmentima suđenja – savjetima, sugestijama i kritikama, a tvoje je da trčiš i budeš fizički i mentalno spreman.“

Peljto nije zapostavio ni školovanje. Završio je Pravni fakultet, radi kao referent u KJP „Skenderija“, oženjen je i ima sina.

Sa suđenjem je počeo 2013. godine, kada je u Prijedoru sudio meč između Rudara i Radnika iz Bijeljine. Ne smijemo zaboraviti da se kalio u nižim ligama: općinskim, kantonalnim i entitetskim. Onaj ko to prođe i preživi, spreman je za sve izazove u karijeri.

Nagrada, odnosno priznanje za kvalitetno suđenje, stigla je 2019. godine, kada dobija UEFA-inu licencu međunarodnog sudije i debituje na utakmici Belgija – Kazahstan.

Korak po korak napreduje i dolazi do velikih utakmica svjetskih klubova. Tako je 2021. godine sudio utakmicu Leipziga, a kasnije i meč Lige prvaka između Arsenala i Reala. Ipak, najveći uspjeh je suđenje finala UEFA-ine Konferencijske lige između Betisa i Chelseaja.

Njegovi pomoćnici su također iz BiH: Ibrišimović iz Travnika (čiji je otac također bio nogometni arbitar), zatim Beljo iz Mostara i kontroverzni Gigović kao četvrti sudija.

Bilo je spornih odluka koje su bile predmet kritika, ali karijera uglavnom ide uzlaznom linijom. Ipak, ostaje žal što nije bio akter Svjetskog prvenstva. Nije ušao u kvotu od 15 sudija iz Evrope. Gledajući utakmice na Svjetskom prvenstvu, očito je bilo da sudije iz vanevropskih saveza i s drugih kontinenata nisu na željenom nivou. Ipak, Collina, šef Sudijske komisije FIFA-e, finale je povjerio Slovencu Slavku Vinčiću, čiji su roditelji iz Bosne.

Sve u svemu, Vinčić je dobro dijelio pravdu između superiornih Španaca i nedostojnih Argentinaca, osim Messija.

Interesantno je da je to drugi sudija iz Slovenije, poslije Skomine, koji je sudio 53 utakmice u UEFA-inim i FIFA-inim prvenstvima. Ostale sudije iz regiona rijetko ulaze u ovaj elitni klub. Uglavnom čekaju i nadaju se prilici.

Mada je međunarodna karijera Peljte solidna, u domaćem prvenstvu bilo je i kazni. Zbog utakmice Zrinjski – Borac bio je kažnjen sa šest mjeseci nedelegiranja. Također je bilo pritisaka i prijetnji, pa je Irfan jedno vrijeme odbijao suditi sarajevski derbi između Želje i Sarajeva. Od prošle sezone ponovo sudi te utakmice i valjda je svima jasno da boljeg sudije trenutno nemamo. Također imamo dobrih sudaca i u rukometu, odbojci i drugim sportovima ali je fokus ove priče bio na Zurapoviću i Peljti ◆

Redovno izlaženje časopisa

DAMAR

pomogli su:

Ministarstvo kulture i sporta
Kantona Sarajevo

Kabinet predsjedavajućeg
i zamjenika predsjedavajućeg
Skupštine Kantona Sarajevo

Crna Gora
Ministarstvo dijaspore

Kulturni centar Novi Pazar

Općina Ilidža
Sarajevo

POČINJE NOVA
ZDRAVSTVENA ERA!

BOLNICA MEDICANA SARAJEVO

VAMA NA USLUZI!

Medicana, zdravstveni brend Turske, sada i u
Sarajevu sa svojom 19. bolnicom!

+387 33 848 888
www.medicana.ba

MEDICANA
HEALTH GROUP